

KRING VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE PHARMACIE
IN BENELUX

CERCLE BENELUX D'HISTOIRE DE LA PHARMACIE

BULLETIN No. 57

October 1978

INHOUD / SOMMAIRE

Dr J. H. LIGTERINK

De eerste apotheker Suyver

Dr J. H. LIGTERINK

Na vader J. F. Suyver zijn zoon, Dr. J. F. Suyver, zijn vrouw Mevrouw A. D. J. Suyver-Stoutjesdijk en dochter
Mej. A. C. Suyver apothekers

Dr J. H. LIGTERINK

Requiem voor een 200-jarige

E. L. AHLRICHS

Het apothekersassistentsexamen

Dr E. GRENDEL

De Simplicibus

Met toestemming van de redactie overgenomen uit „Apotheker en Wereld” en het Pharmaceutisch Weekblad

De eerste apotheker Suyver

Dr. J. H. Ligterink, Amsterdam

De apothekersdynastie Suyver is niet alleen daarom belangrijk, omdat zij aansluit bij de keten Reërshemius, Muller en Deuffer Wiel. Zij geven ook door hun voorkeuren blijk van aanpassing aan de inzichten van de farmacie in hun tijd. Hun achtergrond voorts laat zien, wat voor de gastarbeider en zijn nakomelingschap in die tijd mogelijk was in de Nederlandse samenleving en hoe zij konden integreren.

Het geslacht Suyver

Men denkt bij zulk een oer-Hollandse aandoende naam aan een stamvader uit Holland. Een Melle Suyver zou men nog in Noord-Oost Nederland kunnen plaatsen. Misschien kwam het geslacht oorspronkelijk uit Nederland maar CHRISTIAAN en HENDRIK SUYVER immigreren uit MELLE, een stad, die 20 km Z.O. van Osnabrück ligt, tegenwoordig vlak bij de Autobahn Osnabrück-Hannover. Of Christiaan in Amsterdam overleden is valt niet te vinden, maar de overlijdensakte van zijn zoon (Hendrik) Willem, geboren te Melle, vermeldt als vader „wijlen Christiaan Suyver. Deze Hendrik Willem blijkt omstreeks 1761 te Melle te zijn geboren en hij is tapper en analfabeet. Zijn eerste voornaam laat hij weldra vallen, mogelijk om verwarring te vermijden met zijn oom Hendrik Suyver, omstreeks 1738 eveneens te Melle geboren en als tabaksbewerker wonende aan de NZ Agterburgwal, later in de niet meer bestaande Lavendelstraat 4. Ook hij is analfabeet, evenals zijn zoon, wederom een Hendrik, werkman, later sjouwerman, die bij het overlijden van zijn vader Hendrik getuigt als „zoon” en bij dat van (Hendrik) Willem als „neef”. Zij overlijden beiden in 1812, een jaar van blijkbaar veel slachtoffers van de Franse bezettingsellende.

Blijkbaar heeft ook deze sjouwer Hendrik last van zijn voornaam, want bij zijn huwelijk met Willemijntje Dames in 1797 wordt achter zijn voornaam HENDRIK ingevoegd „KEKKEROET”, dat als tweede voornaam later niet wordt teruggevonden. De betekenis is dus ietwat duister. Hij is enig kind, want zijn moeder GESINA SUYVER geb. WILLEMS laat bij haar overlijden in 1805 slechts één „mön-dig” kind achter.

De oudste zoon van Hendrik en Willemijntje is uiteraard ook weer een Hendrik, ook weer analfabeet en hij promoveert van sjouwer tot schuitenvoerder. Hij trouwt in 1808 met Trijntje Jansen, er komt een dochter Catharina Maria en verder levert deze familietak voor ons niets interessants meer op.

Willemijntje Dames is pas 19 jaar en wees, wanneer zij

trouwt, dus vergadert de familieraad en geeft toestemming hiertoe.

(HENDRIK) WILLEM SUYVER tapt aan de 1e Laurierdwarsstraat, dus vlak bij de Lavendelstraat, uit een ander vaatje. Ook hij kan niet schrijven maar dit verhindert hem niet de Ommensche GEERTRUY OLDEMANS te trouwen. Hij is 27 jaar, zij 26 en men trouwt in het woelige jaar 1789. Zij overlijdt aan het begin van de oorlog en revolutie, 1798, haar man achterlatende met drie dochtertjes, waarvan de oudste 7 jaar, de jongste slechts 3. Geen wonder dat de weduwnaar snel hertrouwt, wel bijzonder snel zelfs, binnen twee maanden, met een wees, afkomstig uit Rhenen. Uit dit huwelijk worden 6 kinderen geboren, waarvan het vierde en vijfde een tweeling, Johanna Everdiena en Jan Frederik. In tegenstelling tot het eerste huwelijk met uitsluitend dochters is Johanna Everdiena de enige dochter uit het tweede. Wanneer vader WILLEM in 1812 overlijdt is de oudste dochter uit het eerste huwelijk net 21 jaar, de jongste zoon nog geen 3 jaar. Wie hun opvoeding en onderhoud verzorgd heeft weten wij niet. Misschien is de Weduwe bij familie buiten Amsterdam geweest. Zij is blijkbaar niet in Amsterdam overleden.

De familie Wentz en de meerlingen

Wij zullen ons nu met een familie moeten bezighouden die niet alleen zeer met de familie Suyver werd verweven, maar die bovendien een merkwaardige en blijkbaar niet dominant erfelijke eigenschap vertoont: die van de meerlingen.

JOHAN GOTTLIEB WENTZ wordt omstreeks 1774 tet In-singen in het Württembergse geboren. Hij emigreert naar Amsterdam en woont daar in de Lavendelstraat bij de Lauriergracht bij de Katmolen en dus vlak bij de familie Suyver. Op kerstavond, 24 december 1802, trouwt hij met Giertje Matthijsen, Weduwe van Claas Dam. Uit dit huwelijk worden achtereenvolgens geboren een tweeling (8.11.1803), Bertha (13.1.1805), een drieling (24.2.1806), Daatje (10.9.1807), een tweeling (29.10.1808) en tenslotte Jan (4.1.1811).

Twee van de drie meerlingen zijn gemengd: jongen en meisje(s), de eerste tweeling alléén meisjes en met een daarvan, Johanna Christina, trouwt in 1830 Jan Frederik, de zoon van tapper Willem Suyver. FRIEDRICH WENTZ, die zich later FREDERIK gaat schrijven, stamt eveneens uit Württemberg, is daar geboren omstreeks 1771, in een op de huwelijksakte onleesbare plaats. Mogelijk is hij een broer of neef van Johann Gottlieb, bij wiens huwelijk hij

Apotheek N.Z. Voorburgwal omstreeks 1890.

Links Nico Hebbenaar, bediende sinds 1884. Midden apotheker H. Suyver (Sr.), drogist, chirurgijn ter zee, apotheker en ziekenhuis-apotheker. Rechts: Hr. Bouwman, apothekersassistent.

Apotheker Suyver staat voor zijn lessenaar aan te schrijven. Achter hem in de hoek (links) opstand flessen. Later wordt de hoek dichtgemaakt door een hoekkastje: bergruimte voor de eerste verpakte geneesmiddelen en merkgeneesmiddelen in ongedoseerde vorm.

De rondlopende opstand met flessen van Boheems glas met zeskante stoppen en ingebrande etiketten zijn zichtbaar.

De balans links kan nog niet worden garrêteerd. Zij staat, evenals de opstand, thans in de apotheek te Bergen. De bovenweger rechts is van gietijzer met koperen schalen en tot op minder dan 1 gram gevoelig. Vóór de balans witte receptendrukkers, van gips in de vorm van een leeuw.

De receptentafel is van hout, flink in de was. Vóór het raam (niet zichtbaar) bevindt zich een hor in gesneden lijst, waarin een aesculaap is verwerkt.

Het hekje, dat de receptentafel afsluit, stamt waarschijnlijk reeds uit de 18e eeuw.

Vóór (rechts) van de kamer is een opengetrokken kruidenlaadje zichtbaar, een uit die, waaronder de ruimte onder de flessenopstand is gevuld. Tussen Suyver en zijn assistent is nog de knop van een ander laadje zichtbaar.

Tussen Suyver en zijn lessenaar zijn nog wat recepten zichtbaar, die op een kastje (onzichtbaar) staan. De (lange) receptenpen steekt boven de lessenaar uit. Bouwman is bezig met het „afkappen” van een medicijnflesch.

De etiketten worden nog gelijkmd, zie de lijmpot met kwast op de voorgrond rechts.

getuige is. Hij woont op Wittenburg aan dedwarsstraat, is vleeschhoutersbaas en trouwt met Hillegonda Magdalena Reijts van de Keizersgracht. Zij verhuizen naar de Botermarkt. Uit het huwelijk worden geboren Dorothea Jacoba (1803), George Frederik (1807), dan een tweeling (1814) en nog een tweeling (1817).

De voorlaatste tweeling is weer „gemengd”, de laatste meisjes. Met de mannelijke helft der voorlaatste tweeling, HERMANUS, die in de voetsporen van zijn vader vleeschhouwer zal worden, trouwt de tappersdochter GESINA ELISABETH HUYBERS in 1842. Met haar man gaat zij wonen aan de Nes, bezijde de hal. Haar vader Hendrik, tapper aan de Keizersgracht 96 en haar aange trouwd familielid, de boekdrukker Jan Frederik Suyver uit de 1e Laurierdwarsstraat 6 zijn getuigen, wanneer de dochter Hillegonda Magdalena met een zoon van Jan Frederik Suyver in het huwelijk treedt in 1845. Noch uit dit huwelijk, noch uit dat van Boekdrukker Jan Frederik Suyver komen echter twee- of meerlingen voort, ondanks de vrouwen uit het geslacht WENTZ. (Zie verder het korte genealogische overzicht).

Bij Boekdrukker Suyver begint de Apothekersdynastie

JAN FREDERIK SUYVER, op zesjarige leeftijd wees geworden, komt als leerling bij een drukker. Wanneer hij 24 jaar is werkt hij daar nog als zodanig, trouwt met JOHANNA CHRISTINA WENTZ in 1830. Het paar woont in de 1e Laurierdwarsstraat 6. Hij klimt op tot letterzetter, dan tot boekdrukker. Blijkbaar ontwikkelt hij zich tot een ijverig en vaardig vakman. Het gezin verhuist naar 1e Laurierdwarsstraat 32, waar het nog in 1851 woont. De inmiddels boekdrukker geworden Suyver verhuist in Mei 1854 naar de Driekoningenstraat 32 en dan verschijnt de eerste „dienstbode”, een kind van nog geen 9 jaren, die echter binnen een jaar weer verdwenen is.

Van de tweelingenzuster Johanna Everdiena heb ik niets meer kunnen vinden. De oudste broer, Hendrik Willem, is mogelijk ongehuwd gebleven. In 1851 logeert hij enkele weken bij Jan Frederik. Daarentegen trouwt de jongste broer, Hendrik Everard en wel met Alida Catharina de Haan. Van Gerrit George is niets bekend.

Uit het huwelijk van Jan Frederik, de Boekdrukker, worden vier kinderen geboren. De oudste, die welke ons gaat interesseren, heet weer JAN FREDERIK. Hij wordt geboren in 1831. De volgende, Johanna Medina geboren 1835 schijnt ongehuwd te blijven en gaat later inwonen bij haar jongere broer, Johan Jacob, geboren 1840. Tenslotte wordt nog levenloos een dochter geboren in 1845, dit alles met bijna keurige tussenpozen van 5 jaren.

Laten wij ons nu bezighouden met JAN FREDERIK, de apotheker, om daarna nog even in te gaan op de historie van zijn broer Johan Jacob, die evenals zijn vader met een meisje Wentz zal trouwen.

Apotheker, Chirurgijn en Drogist

Men kan Jan Frederik Suyver een „oorlogskindje” noemen. Hij wordt 21 maart 1831 geboren, dus tijdens de troebelen rond de Belgische afscheiding. Blijkbaar heeft hij geen zin in de boekdrukkerij. Blijkbaar

wordt hij als bediende in de leer gedaan bij een drogist. Op 1 december 1852 behaalt hij te Amsterdam het drogistediploma. Wat hij daarmee gaat doen is niet bekend. Blijkbaar gaat hij over naar een chirurgijn om daar het „zeediploma“ te halen. In Amsterdam is hieromtrent niets te vinden, zodat hij mogelijk tijdelijk elders is gaan werken. Pas in 1857 schijnt hij als chirurgijn gemonsterd te hebben op het zeilschip „TEGAL“. Of dit Amsterdam als thuishaven heeft gehad was niet te vinden, evenmin wat de grootte is geweest. Gezien de verplichting een chirurgijn aan boord te hebben was het waarschijnlijk niet al te klein, mogelijk een fregat of daaromtrent. Daar het Rijksmuseum Scheepvaartmuseum te Amsterdam wegens restauratie gesloten is kon ik daar niet voor gegevens terecht en de monsterrollen, afkomstig van het kantoor van de Waterschout, ondergebracht in het Gemeente-archief van Amsterdam, gaan niet zo ver. Ook zwijgen de „signalementen“ van schepelingen.

De bestemming is uiteindelijk Nederlandsch Oost-Indië geweest, mogelijk „op avontuur“, zoals zoveel bestemmingen destijds luidden.

In Indië zal hij terecht zijn gekomen in de sfeer van gevechten, welke de Koninklijke Marine en Landmacht moesten voeren tegen de Chinese zeerovers en smokkelaars. Na het tractaat van 17 maart 1824 opereerden zij vanuit Singapore en vonden steun bij hun rasgenoten in Borneo. De Maleise vorsten stonden tegenover hun terreur machteloos en riepen Nederlandse hulp in. Het Nederlandsch-Indische Gouvernement kon echter pas optreden na de derde Bali-expeditie. Na het incident aan de Sedouw rivier wordt dan het roversnest Lolla Kotta uitgeroeid. Dan volgt tegen hen de Flores-expeditie. In 1856 wordt op Borneo onze versterking te Loemar door de Tai Kong-Chinezen onder aanvoering van Lioe Tsong aangevallen. Een veilig zeegebied is het dus niet. Jammer genoeg heeft Suyver van zijn reis geen dagboek nagelaten. Na drie jaren varen schijnt hij er genoeg van te hebben. Midden in de winter, 28 februari 1860, monstert hij in Vlissingen af en vertrekt naar Amsterdam.

Lang vakantie houden is er voor hem niet bij. Reeds op 5 juli 1860 laat hij zich inschrijven als bediende bij apotheker C. Koek, gevestigd aan de Nieuwe Leliestraat bij de 2e dwarsstraat te Amsterdam, aangeduid als MM 166. Hij is dan 29 jaar, scheepschirurgijn en drogist.

Reeds op 15 november 1860 gaat hij over in dienst van Apotheker Plüschke, apotheek der Evang. Luth. Diakonie aan de Muidergracht, W 402. Hij bereidt zich blijkbaar voor op het apothekersexamen, waarvoor hij te Amsterdam op 6 augustus 1862 slaagt. Hij is dus nog behoorlijk op tijd om onder de „oude“ bepalingen de apothekersbevoegdheid te verkrijgen. De Wet op de uitoefening der Artsenijbereidkunst S 1865, 61 zal aan deze wijze van opleiding een einde gaan maken en overweging van deze ontwikkeling kan bij zijn nieuwe beroepskeuze een rol hebben gespeeld. Suyver is nu 32 jaar oud, apotheker, maar tevens scheepschirurgijn, met tropenervaring, een grondslag en ervaring als drogist en blijkbaar iemand met ruime belangstelling. Hij is een ideale figuur om als zie-

kenhuisapotheker de klinische farmacie te gaan bedrijven. Hiertoe ontstaat een mogelijkheid.

Apotheker van het Buitengasthuis

Het vroegere Pesthuis, later het Buitengasthuis genoemd, dat nog later zal worden vervangen door het Wilhelminagasthuis, Westergasthuis tijdens de Duitse bezetting, nu weer Wilhelminagasthuis geworden. In 1891 wordt de eerste steen voor het Wilhelminagasthuis gelegd. Het Buitengasthuis zakt daarna af tot tehuis voor daklozen, tot het moet verdwijnen voor de nieuwe chirurgische kliniek van het Wilhelminagasthuis.

Sinds 1858 is apotheker G. de Man aangesteld als hoofd van de apotheek. In 1861 trok hij als bedienden aan D. Dekker, die op 11 november uit de dienst van apotheker Swartwoud, apotheker aan het Binnengasthuis, naar die van het Buitengasthuis overgaat. Op dezelfde datum treedt W. A. Steenkamp in dienst. Wegens het overlijden van zijn apotheker, J. H. Groenewegen, die gevestigd was aan de Haarlemmerdijk t/o de Nieuwmarkt, zoekt hij een betrekking. De apotheek is na de dood van de apotheker verenigd met die van apotheker Nienaber. Blijkbaar is er een grondige reorganisatie aan de gang, want op 27 juli 1862 wordt de bediendenstaf nog uitgebreid met L. H. Fockens. Hij heeft de dienst bij apotheker Reijst te Leiden verlaten.

De nieuwbakken apotheker-chirurgijn-drogist Suyver volgt zijn collega de Man op door zijn aanstelling op 21 oktober 1862, als apotheker aan het Buitengasthuis en Stadsapotheker van Amsterdam. Ingeschreven als apotheker wordt hij pas 6 november 1862, door bij de Amsterdamsche Commissie voor Geneeskundig toeverzicht het formulier te ondertekenen:

„Ingevolge het bewijs van admisie, op heden aan ons verleend, hebben wij, Ondergeteekenden, beloofd het Reglement van Geneeskundige Politie voor de stad Amsterdam en derzelver Jurisdicte, voor zooverre het op ons betrekkelijk is, te zullen nakomen“.

De maritieme broer

Niet alleen apotheker-chirurgijn Jan Frederik blijkt door de zee te worden aangetrokken. Dit overkomt ook zijn 9 jaren jongere broer, JOHAN JACOB. Of deze zelf gevaren heeft is mij niet bekend, maar waarschijnlijk is het wel. Als onderwijzer in de Zeevaartkunde aan de Kweekschool voor de Zeevaart in Amsterdam vindt ik hem wonende in de Schipperstraat 14 (dus zeer toepasselijk). Hij is omstreeks 1869 gehuwd met HILLEGONDA MAGDALENA WENTZ, een dochter van de vleeschhouwer HERMANUS WENTZ en dus weer aangetrouwde familie van vader en boekdrukker JAN FREDERIK SUYVER (Sr). Zie korte genealogie.

Veel zitvleesch schijnt de familie niet te hebben, want ze verhuizen in 1877 naar de Hoogte Kadijk 11, in 1890 naar de Marnixcade 19, dan naar het Prinseneiland 91 en tenslotte naar Renkum, waar Johan Jacob in 1917 overlijdt. Merkwaardig is, dat van de zes kinderen, geboren tussen 1869 en 1887, er geen enkele twee- of meerling bij is.

Apotheker Jan Frederik wordt zijn eigen meester

Wat Jan Frederik ertoe bewogen zal hebben zijn banden met de gemeente Amsterdam te slaken is onbekend. Na een ambtsperiode van ruim 10 jaren neemt hij ontslag. Het kan zijn, dat zijn aktieve geest zich in het ambtelijke keurslijf benauwd voelt, het kan zijn, dat de gesubordineerde verhouding tot de geneeskundige staf hem ergert, maar het kan evenzogoed zijn, dat hij trouwplannen heeft en zijn aanstaande vrouw geen zin heeft in de woning boven de apotheek, er misschien zelfs niet mag wonen! In die tijd zoekt apotheker JAN GERARD DEUFFER WIEL, gevestigd aan de N.Z. Voorburgwal tegenover de Molsteeg en aan de Nieuwe Kerk, een opvolger, daar zijn zoon, die hem reeds had opgevolgd, is overleden. Naar mij inmiddels bleek is deze zoon en opvolger, J. C. DEUFFER WIEL, als bediende ingeschreven geweest bij apotheker J. C. Kerkhoff, gevestigd te Amsterdam aan de Leidschestraat bij de Prinsengracht, CC 22. De apotheek is pas na 1955 gesloten, evenals de groothandel op de Nassaukade. De naam leeft voort in de afdeling Elastieke kousen van Kerkhoff's Verenigde apotheken, samen met de afdeling van apotheek Oly, nu Willemsparkweg 2. Pas na zijn apothekersexamen ging deze Deuffer Wiel over naar de apotheek van zijn vader, nu een bejaarde. Hij associeert zich met de 41-jarige JAN FREDERIK SUYVER en beide geven zij hiervan per advertentie in het Pharmaceutisch Weekblad van 1871/72 no. 44 kennis. Nog lang zal de aanduiding „Deufferwiel & Suyver” op de apothekersetiketten, zelfs op de huurkwitanties van de kerk-administratie, eigenaresse van het apotheekpand, voortleven. Deuffer Wiel verlaat nu zijn apotheek en Suyver kan trouwen en het huis boven de apotheek betrekken. Op 17 december 1874 huwt hij met MARIA PETRONELLA DE BRUIN, geboren te Vreeland, 18 januari 1845 dus 14 jaren jonger dan hijzelf. Uit het huwelijk zullen drie kinderen worden geboren: twee dochters (Wijntje en Maria Petronella) en een zoon, zoals blijktbaar regel weer een Jan Frederik, die zijn opvolger zal worden (zie genealogie).

De verhouding met associé Deuffer Wiel schijnt tot het laatst toe goed te zijn geweest. Deuffer Wiel kwam dagelijks aanlopen, hoewel hij zich uit de praktijk teruggetrokken schijnt te hebben. Ook vond ik nog een recept voor een sedativum, op naam van Mevrouw Deuffer Wiel en gedateerd 1.3.(18)75, dus waarschijnlijk voor zijn schoondochter, Adryaantje, weduwe van zijn zoon en collega.

Apotheker, wet, wetenschap en maatschappij

De „Wet van den 1sten Juni 1865, S 62 regelende de uitoefening der artseneijbereidkunst” is op 1 november 1865 in werking getreden. Zij maakt deel uit van een samenhangend geheel dat, uitgaande van overwegend liberale beginselen waaraan de naam van Thorbecke verbonden is, de volksgezondheid gaat organiseren. Vorderingen op wetenschappelijk en technisch gebied en een oplevende economie maken het mogelijk deze organisatie aan nieuwe, althans andere, maatschappelijke denkbeelden aan te passen. De apotheker zal nu alleen na het behalen van zijn universitaire graad en volgend staatsexamen worden

toegelaten tot deze hoedanigheid. Ook voor de hulpapothekers, later de apothekersbedienden, nog later de adsi-, dan assistenten wordt nu een examen geëist. Helaas is de wetstekst niet steeds gelukkig. Zo wordt door de definitie „het bereiden en tot geneeskundig doel afleveren van geneesmiddelen” het afzonderlijk bereiden en afleveren zonder-bereiden, zoals van verpakte geneesmiddelen, vrij gelaten, ook aan anderen dan apothekers. Afleveren op recept blijft aan de apotheker voorbehouden, maar het verbod voor artsen tot bereiden en afleveren geldt niet voor plaatsen, waar (nog) geen apotheker is gevestigd en onder „plaats” wordt niet gemeente maar woonkern verstaan. Het platteland is van farmaceutische kwakzalvers gezuiverd, hun plaatsen worden niet door apothekers maar door apotheekhoudende geneeskundigen opgevuld. Ook vergeet de wet om het geven van farmaceutische raad met name tot de uitoefening der artseneijbereidkunst te rekenen.

Het gevolg zal zijn het opkomen van een drogistenstand, in 1865 zich nog uitsluitend bezighoudende met de groothandel in (genees)kruiden die haar zwaartepunt naar de detailhandel gaat verleggen. Daarbij komt dan het gedoseerde, verpakte geneesmiddel, bijprodukt van de scheikundige industrie, die in toenemende mate leverancier van de apotheker is geworden. In 1858 merkt **Kekulé**, met wiens ring nog steeds de leer der aromatische verbindingen voor de leerling der middelbare school begint, schamper op over de scheikundigen van zijn tijd: „Ze maken zeep of laxermiddeltjes voor de apotheker, Glauberzout en gros, en détail”, wanneer hij als privaat docent in Heidelberg aan Karl Gräbe belooft hem „geen Kommerzienrat maar zoiets als een waarachtig scheikundige te maken”.

Het is een tijd, waarin in steeds ruimer mate energie door stoom, door elektriciteit, door lichtgas en aardolie beschikbaar komt. Dit lichtgas wordt uitgevonden door **Prof. Jan Pieter Minckelers** (1748—1824), apotheker, hoogleraar te Luik.

Jan Frederik Suyver is een tijdgenoot van **Jules Verne** (geboren 8.2.1828), die wereldbekendheid zal verwerven als onuitputtelijk verteller over de hem bekende wetenschappelijke ontdekkingen op „natuurfilosofisch” gebied, maar die tevens zou trachten als „futuuroloog” de technische en maatschappelijke gevolgen daarvan te doorgronden. Omstreeks 1763 verschijnt „Cinq Semaines en Ballon”, reeds 20 maart 1864 verschijnt in het Journal d'Education et de Récréation het begin van „Les Aventures du capitaine Hatteras”. De technische- en wetenschappelijke ontwikkeling laat ook de farmaceutische wereld niet onberoerd. In 1850 begint **Bayer** in Elberfeld zijn fabriek, in 1862 beginnen Dr. Lucius en Dr. Brüning hun kleurstoffabriek in Höchst. Nadat wegens milieubezwaren van de tuinders de vestiging van een anilinefabriek te Mannheim was verkeken wordt tegenover die stad het bouwen van de Badische Anilinefabriek door het gemeentebestuur toegestaan wegens de te verwachten arbeidsplaatsen en met een meerderheid van één stem in de raad van Ludwigshafen (28 mei 1865).

In 1869 gelukt het **Gräbe & Co** met één dag voorsprong

op Perkin (Groot Brittannië) het patent voor alizarinesynthese te bemachtigen, dan volgt dat voor Isatine uit fenylazijnzuur. Ook de biologische wereld staat niet stil. **Koch** maakt van de nu beschikbaar gekomen bacteriekleurstoffen gebruik en ontdekt in 1876 de verwekker van miltvuur, waarna in 1882 die ter tuberculose wordt gevonden. De snel opkomende **chemische industrie** was reeds jaren voor de apotheker een goedkope en betrouwbare leverancier geweest van vroeger door de apotheker zelf bereide anorganische en organische grondstoffen. Het past in de technologische gedachtengang van de tijd, van de chemische synthese op basis van analyse het „bereiden en tot geneeskundig gebruik afleveren” te analyseren als identificeren, waarna afmeten, mengen en in farmaceutische vorm brengen van in eenmalige doses verdeelde hoeveelheden geneesmiddel. Indien men dit apothekerswerk met behulp van werktuigen zou kunnen verrichten met gespecialiseerde krachten, dan zou men een „apotheker van industriële dimensies” kunnen krijgen en zou het geneesmiddel, zijn „produkt” voor de industrie toegankelijk zijn. Dat **standaarddoses** en **-samenstellingen** hiermede verbonden waren mocht in een naar standarisering strevend, technologisch gericht tijdvak niet hinderen. Dat een synthese door opeenstapelen van door analyse verkregen elementen zonder meer een misvatting betekende werd niet onderkend. Een huis is nu eenmaal anders, méér dan een stapel stenen plus kalk plus planken.

De **apotheker** in Nederland, benaderd voor de aflevering van dusdanige verpakte geneesmiddelen onder patentnaam, weigerde dit om zowel ethische als economische redenen. Afgeven van gesloten verpakkingen zou het delegeren van zijn verantwoordelijkheid voor identiteit en kwaliteit in farmaceutische zin betekenen aan een industrieel, die nimmer tuchtrechterlijk aansprakelijk zou kunnen worden gesteld, daar hij in de maatschappij niet als apotheker kon functioneren. De fabrikant week nu uit naar de drogist met zijn detailrecht voor de detailverkoop van zijn produkt, voor zover geen vergif in de zin der wet. Hij luidde reeds de doods klok voor de „hoofdige” apothekers.

De Apotheker en zijn eigen maatschappij

Teneinde een vinger in de pap te krijgen bij de farmaceutische wetgeving en steun te geven aan wetenschappelijke en maatschappelijke ontwikkeling van apotheker en apothekersstand was op 23 april 1842 de Nederlandse Maatschappij ter Bevordering der Pharmacie opgericht. Er bestond geen eenheid over wat primair moest zijn: bevordering van wetenschap of van welvaart, de oude vraag van de kip en het ei. Men koos dus voor beide tegelijk en anticipeerde zo onbewust op de cyclische accentverschuivingen in de samenleving.

Apotheker J. F. SUYVER heeft ook persoonlijk deel gehad aan deze ontwikkeling. Van 1874—1876 maakte hij deel uit van het Hoofdbestuur der Maatschappij, de N.M.P. en was in 1875 secretaris daarvan. Ook daarna bleef hij niet alleen lid van het Departement Amsterdam, maar was van 1879—1889 lid der geneeskundige com-

missie van het Amsterdamsche ziekenfonds A.Z.A. Dit was op 24 October 1846 opgericht als reactie op de ongestraft voortdurende misstanden bij de ziekenbussen, opvolgers van de behoorlijk gewerkt hebbende gildebussen. Veelal was een taper directeur ervan, het mes sneed dan aan twee kanten, vooral Zaterdags. Niet zelden verdwenen anderen met de kas. De honoraria van medewerkers werden gekort door „kick back” en de belangen der patiënten vormden slechts een sluitpost. Aan A.Z.A. namen 53 artsen, 12 chirurgijns en 57 apothekers deel, er waren 3 hoogleraren onder. De strijd met de bestaande bussen en concurrerende ziekenfondsen zou lang en bewogen zijn. Het fonds richtte zich tot hen, die zich niet bij de „armen-patiënten” wilden voegen en een „particuliere” verzorging niet konden betalen, anderzijds streefde het naar een rechtvaardige beloning van de medewerkers.

De maatschappij-ontwikkeling en de praktijk van Suyver

Apotheker Suyver was geen bus-apotheker. De hierboven geschetste ontwikkeling van de farmaceutische maatschappij moet dus ook voor hem reden zijn geweest om uit te wijken van de zuiver humane farmacotherapeutische receptuur naar andere, parafarmaceutische, activiteiten. Uit zijn Liber prescribendi blijkt dit niet. Tegen een berekend percentage van 62,2 parafarmacie-recepten landelijk in het tijdvak 1870—1890 haalt hij maar 14%. Daarvan betreft de helft, 7% cosmetica, 3½% zijn wat men later zal noemen „drogisterij-artikelen”. Voor een deel komt dit, omdat hij zijn analytisch-chemische arbeid blijkbaar beschouwt als een activiteit, die niet in het boekje thuishoort. Uitzondering vormen herleiding van Engelse maten en gewichten, spiritusverduunning en onderzoek van papier op hout, zoals voor de papiergroothandel Lutkie & Smit, eerst Nieuwendijk, sinds 1958 Nieuwe Keizersgracht.

Aan **cosmetica** zijn er vooral tandverzorgingsmiddelen en haarverf. Bisschopswijn en maagbitter naast kruidenazijn en limonadesiropen domineren de **genotmiddelen**. Gom voor Kantoor van Leeuwen, Inktspecie Asijl Steenbeek geven voor „deklagen” een persoonlijke noot naast zaken als „Wrijfolie of politour”, z.g. „Schakellijm” en de onontkoombare „Schoensmeer”. Verder is er Bengaalsch vuur. Wat meer inzicht geeft een „taxe” op de eerste zes bladzijden van zijn boekje, het gebruikskarakter daarvan tevens accentuerende.

Liber Prescribendi, tevens Taxe

Het boekje (H) heeft een kartonnen kft, met bruin papier beplakt en een donkergroene linnen rug, afmetingen 16 x 10 cm. Het is geleverd door de „Boekbinderij J. J. ARND & ZONEN te AMSTERDAM”, die officieel nog in de Gravenstraat gevestigd is. Het bevat 42 blaadjes van papier zonder watermerk. De taxe is niet-alfabetisch en er staat te veel in om in totaal te vermelden. Enkele prijzen:

Purgatief 1e orde	f 1,20
„ 2e „	f 1,40

„ 3e „	f 1,60
„ 4e „	f 1,90
Capsules Mottes .	f 0,60
Opl. v. Kreutzmacher Moederloog, de flesch .	f 0,30
1 Koker Salicylpleister .	f 1,25
1 „ Kleefpleister .	f 2,10
Druppelfleschjes in koker .	f 0,80
Oogbad .	f 0,40
Asthmasigaren, doos .	f 1,25
Sublimaatpastilles 1 + ½ gm per stuk .	f 0,10
per 10 stuks .	f 0,60
Scott's Emulsion, gr. flesch .	f 2,90
kleine flesch .	f 1,25
Spir. fortior 1 liter .	f 2,60
1 fl pepton Cornelis .	f 2,25
Analgenusin 1 Gm 20 ct ½	0,12½
Eikelcacao ½ Kgm .	f 1,70
Ruw Carbolzuur, 1 kruik .	f 0,70
Slempstroop, ½ flesch .	f 0,65
Groene Eng. olie .	f 0,60
Tepelbalsem .	f 0,30
Quina Laroche, flacon .	f 1,60
„ ferrigineux .	f 1,80
Kina de Vrij, 30 gram .	f 0,30
Rob Sambuci, potje .	f 0,40 à f 0,50
Gelatina Cornu cervil 30 g .	f 0,20
Antipyrin 1 g f 0,10; 10 g .	f 0,90
Koffijlevertraan flac. .	f 0,85
Vinum Malacense 1 fl .	f 1,50
Bessensap 1 fl .	f 0,30
Stopflesschen m. glaspenseel 15 grm .	f 0,25
30 grm .	f 0,30

De recepten voor purgatief stammen van Dr. le Roi, werden gemaakt uit Resina Scammon. en Jalapp. en Rad. Furbith plus Sennesiroop. Ook komt in de taxe veel aan minerale wateren voor. Al met al krijgt men de indruk, dat er van een ruime „handverkoop” sprake was en dat veel werd gedaan aan zelfmedicatie.

Op rechtstreekse import zou een slip kunnen wijzen van blauw papier, 8½ x 20 cm, ergens uitgescheurd. De tekst, in inkt luidt:

„Dear Sir,
 You will ~~discharge~~ please to clear this boat immediately on her arrival and grant a receipt for the quantity of water Recd. W. Richardson”
 Mr Lowe
 Chief Offr.
 „Trafalgar”

Aan de keerzijde:
 „British Bark „Trafalgar” G. Richardson
 for Hong Kong, 46 jars of water”.
 Hieronder 3 regels Arabisch (?) schrift.

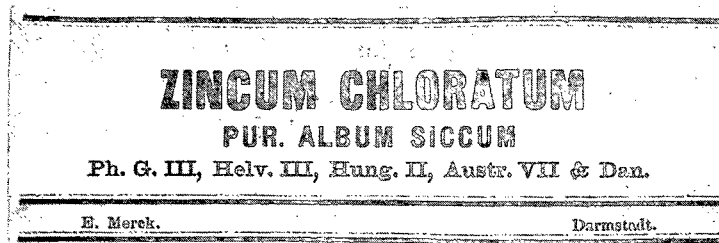
Blijkbaar vond de auteur het achteraf niet wenselijk de 1e stuurman te gelasten „to discharge”. Hij streepte het woord door.

Verbandwatten procédé Dr. von Bruns zijn nog zo bijzonder, dat de apothekers hun naam er op vermelden.

Ook toen kende men Dr. Drees. Hij maakte toen „bloedsterkende” middelen in 't groot.

Merck toch hoe sterck reeds in scheikundige grondstoffen.

Heeft de farmacie in Nederland toekomst?

Wanneer men het aantal in de algemene praktijk gevestigde Nederlandse apothekers volgt in het tijdvak 1874 tot 1907 dan is een sombere prognose waarlijk geen overtrokken visie. Niet slechts daalt het totaal hunner van 807 tot 657, dus met zowat 20%. Er worden relatief veel vestigingen opgeheven, die niet worden gecompenseerd door vestigingen elders. Dit betreft vooral de kleine gemeenten, terwijl er in de grotere steden een duidelijke concentratie plaatsvindt.

Dat Suyver onder deze omstandigheden toch de gemeentedienst ging verlaten stempelt hem tot een ondernemend, vrijheidlievend man. De ontwikkeling in zijn farmaceutische maatschappij, die hem geenszins onberoerd liet, moge worden weergegeven in een vergelijking tussen de aantallen apothekers, gevestigd resp. in 1874 en 1907, waarvan de aantallen in kaart werden gebracht in een tweetal schetskaartjes.

SPREIDING van gevestigde apothekers in NEDERLAND, verdeeld naar provincie, per „plaats” in de jaren resp. 1874 en 1907

GRONINGEN			Zwolle		11	6	Hoorn		10	4
St. Annaparochie	1	—			40	28	Medemblik		1	1
Appingedam	1	—					Monnikendam		2	1
Dokkum	5	3	GELDERLAND				Nieuwer Amstel		1	—
Groningen	23	18	Apeldoorn		2	4	Purmerend		6	4
Hoogezand	1	—	Arnhem		18	14	Schagen		1	1
Middelstum	1	—	Barneveld		1	—	Texel		1	—
Oude Pekela	2	2	Brummen		2	1	Watergraafsmeer		—	2
Scheemda	1	—	Culemborg		4	4	Weesp		2	2
Veendam	2	3	Dieren		1	1	Wormerveer		3	2
Wildervank	2	—	Doesburg		4	1	Zaandam		9	5
Winschoten	5	3	Doetinchem		2	2	Koog a/d Zaan		1	1
Zuidbroek	1	—	Ede		—	1			203	187
Uithuizen	1	—	Elburg		3	—	ZUID HOLLAND			
	46	29	Groenlo		1	—	Aarlanderveen		1	1
FRIESLAND			Harderwijk		3	2	Bodegraven		1	1
Balk	1	—	Hattem		2	—	Brielle		4	1
Bergum	1	—	Lochem		—	2	Delft		15	9
Bolsward	6	3	Nijkerk		3	2	Dordrecht		17	10
Drachten	2	3	Nijmegen		13	11	Gorinchem		7	3
Franeker	5	2	Rosendaal		1	—	Gouda		8	9
Gorredijk	1	1	Tiel		4	3	'-Gravenhage		34	51
Harlingen	7	2	Velp		—	3	Leiden		21	14
Heerenveen	4	2	Vorden		1	1	Maassluis		2	2
Joure	2	1	Wageningen		3	3	Middelharnis		1	1
Kollum	1	—	Zalt-Bommel		2	1	Oud-Beijerland		1	1
Leeuwarden	17	9	Zutphen		8	6	Oudewater		1	1
Lemmer	2	—			78	61	Rotterdam		44	56
Makkum	2	1	UTRECHT				Rijswijk ZH		—	1
Sneek	9	6	Amerongen		1	—	Schiedam		11	6
Wolvega	1	2	Amersfoort		7	5	Schoonhoven		3	2
Workum	3	1	Baarn		—	2	Sliedrecht		—	2
	64	33	Breukelen		1	—	Vianen		1	—
DRENTE			Maarssen		1	—	Vlaardingen		4	3
Assen	3	3	Rhenen		2	1	Voorburg		—	1
Coevorden	2	1	Utrecht		28	27	Woerden		3	1
Hoogeveen	2	2	Wijk bij Duurstede		1	1			179	176
Meppel	6	3	Zeist		3	4	ZEELAND			
Norg	1	—			44	40	Goes		5	3
	14	9	NOORD HOLLAND				Hulst		1	—
OVERIJSSEL			Alkmaar		12	7	Kruiningen		1	—
Almelo	4	2	Amsterdam		124	124	Middelburg		17	4
Avereest	1	—	Beverwijk		1	2	Nieuwland		1	—
Deventer	9	6	Bloemendaal		—	1	Oostburg		1	1
Enschede	2	4	Broek/Waterland		1	—	Sluis		2	—
Hengelo (O)	1	1	Bussum		—	3	Terneuzen		1	2
Kampen	7	5	Edam		3	1	Tholen		2	—
Oldenzaal	1	2	Enkhuizen		3	2	Vlissingen		6	6
Ommen	1	—	Haarlem		15	15	IJzendijke		1	—
Steenwijk	3	2	Den Helder		7	5	Zierikzee		9	3
			Hilversum		—	4			47	19

NOORD BRABANT			LIMBURG			TOTAAL		
Bergen op Zoom	5	4	Beek	2	3	Groningen	46	29
Boxmeer	2	—	Echt	2	1	Friesland	64	33
Breda	9	7	Eijsden	2	1	Drente	14	9
Cuijk	1	—	Gulpen	2	1	Overijssel	40	28
Eindhoven	2	3	Heerlen	3	4	Gelderland	78	61
Gemert	2	1	Horst	1	—	Utrecht	44	40
Grave	2	1	Maastricht	16	12	Noord-Holland	203	187
Helmond	2	2	Meerssen	1	—	Zuid-Holland	179	176
's-Hertogenbosch	11	7	Kerkrade	2	2	Zeeland	47	19
Heusden	1	1	Nuth	1	—	Noord-Brabant	40	35
Oosterhout	2	2	Roermond	4	3	Limburg	52	40
Ravestein	2	—	Sittard	4	3			
Tilburg	2	4	Vaals	2	2		807	657
Uden	1	—	Valkenburg	2	2			
Vierlingbeek	1	—	Venlo	5	4			
Waalwijk	3	1	Weert	3	2			
Roosendaal	2	2						
				52	40			
	40	35						

Aantal gevestigde apothekers 807/657 in Nederland waaronder niet begrepen Marine- en Militaire apothekers, maar wel stads- en ziekenfondsapothekers.

Ook Suyver wordt aangetrokken door de scheikundige richting in de beroepsoefening in zijn tijd.

In zijn ziekenhuisapothekerstijd komt hij blijkbaar beroepshalve in aanraking met vergiftigingsgevallen. De forensische farmacie, die later de „politiedeskundigen” zal opleveren, welke zich zorgvuldig van hun apothekerstijd distanciëren, is in opkomst. Het „Handboek der gerechte lijke scheikunde” van Sonnenschein wordt door J. F. Suyver vertaald uit het Hoogduits en uitgegeven in 1872 door Brinkman.

Reeds tijdens zijn ziekenhuisapothekerstijd verschijnen er in het Pharmaceutisch Weelkblad artikelen van zijn hand, vooral op scheikundig gebied. In het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde publiceert hij een artikel over „Recepteren met medicinaal- en metriek gewicht”, welk artikel in 1874 de moeilijkheden daarbij met veel begrip behandelt.

Uit zijn ziekenhuis-apothekertstijd dateren concepten van tijdschriftartikelen, deels vertalingen, over explosieve mengsels (1869), een vertaling uit Wittgenstein's (1870), een over pijlgiften van Dr. M. Lohr (Arch. d. Pharm. 1871), een artikel over chloralhydraat (1870) en een over mosterdpapier e.d. Van de tijd daarna stammen o.a. re-

cepten voor kunstzeep, chroom-inkt, lakken (1877) maar ook een knipsel uit het Algemeen Handelsblad van 1880, een toen gezaghebbende Amsterdamse courant, over Lini-mentum Radlauer. Een en ander valt geheel in de trant der N.M.P., die in 1888 het initiatief neemt voor een drinkwateronderzoek van landelijke omvang, waarop door haar leden massaal wordt gereageerd. Na de „jaarlijkse” cholera-epidemieën in 1853, '54 en '55 richtte in 1867/68 de cholera in Amsterdam nog grote schade aan, naast de kwaadaardige koorts, de pokken (1864, 1871) en influenza als in 1889/90, een voorproefje van de epidemie in 1916. Volgens een ooggetuige zou er in 1889/90 nog een cholera-epidemie zijn geweest. NICO HEBBENAAR, geboren in 1862 en als bediende op 13 april 1884 in dienst getreden van apotheker J. F. SUYVER vertelde mij daarover in 1949:

„Het begon op een Zondag. Toevallig was ik in de apotheek, waar alleen de apotheker aanwezig was. In die tijd was er nog geen Zondagdienstregeling. Ik zou weggaan toen het begon te stromen van de recepten. Er was geen andere hulp en het hield maar niet op. Daarom bleef ik de apotheker zo goed mogelijk helpen, want er was geen andere hulp voor hem. Wij hebben de hele dag en de nacht doorgewerkt tot 's Maandagsmorgens. Meneer

Bouwman kwam, de assistent. Het bleef maar doorlopen met recepten en dat heb ik gemerkt van de laatste cholera-aanval in Amsterdam".

Nico was toen 87 jaar oud en vierde, hoewel al lang met pensioen, toch zijn 65-jarig dienstjubileum. Hij verveelde zich in zijn verzorgingshuis stierlijk, was in de apotheek een geacht en populair man en kwam daarom 's morgens (tenzij het weer te slecht was) trouw poeders vouwen en alleen hij kon de klok aan de gang houden. Nico was ridder in de orde van Oranje Nassau en vertelde graag over Koningin Emma, die nog in de apotheek was geweest. Tot ieder's angst maar niet te weerhouden placht hij een steil laddertje naar de vliering ruggelings af te lopen.

De veranderende wereld

Hoewel Nederland buiten de oorlog van 1870/71 is gebleven zijn de daardoor versnelde veranderingen niet aan apotheker Suyver voorbijgegaan. Krijgskundig gezien gaat met de toegenomen vuurkracht de kogel het winnen van het pantser, zij het tijdelijk. Staatkundig wordt door de Duitse eenwording het machtsverwicht in Europa verschoven. Zoals bij iedere oorlog, is er een geweldige vooruitgang in de wetenschappen in de technische toepassingen daarvan en daarmee verbonden groeit het analytisch kennen en kunnen van de apotheker. De apotheek van Suyver verandert mee en zal blijven veranderen. In de kamer achter de apotheek komt een brede werkbank als laboratoriumtafel, waaronder ruime laden. De schoorsteenmantel wordt ombouwd en er komt een vitrinekast voor instrumenten. De bedstede wordt buiten gebruik gesteld en daarin komt een donkere kamer(tje) voor polarimeter, refractometer en ander instrumentarium. Er is een zuurkast gemaakt. De gang tussen apotheek en kerkmuur wordt overdekt en voorzien van kasten, w.o. een vliegenkastje. Zelfs de W.C. wordt „gemoderniseerd". De zijkamer, naast de apotheek, wordt nu huis- en administratiekamer.

Aan de voorzijde wordt in 1884 begonnen met de demping van de N.Z. Voorburgwal en wordt een hoofdpостkantoor gebouwd in niet zelden aangevochten stijl. Ook wordt de N.Z. Voorburgwal bestraat met asfalt. De actieve Suyver reageert hierop met een verzoekschrift, gedateerd 6 februari 1885, medeondertekend door W. Haakman (namens de kerk?), gericht tot B & W van Amsterdam om in het „met asphalt bedekte verhoogde voetpad voor het perceel N.Z. Voorburgwal 137 eene aankondiging in koperen letter te mogen plaatsen, bestaande in het woord „Apotheek".

De enige zoon, al weer een Jan Frederik, slaagt op 27 januari 1902 aan de Amsterdamse Universiteit voor het apothekersexamen. Hij heeft duidelijk wetenschappelijke ambities en promoveert in vrij korte tijd, op 25 november 1904 tot Doctor in de Artsenijbereidkunst in de faculteit der Wis- en Natuurkunde. Zijn vader is dan 73 jaar en heeft zijn rust na noeste arbeid zeker verdiend. Hij smaakt het gencegen te zien, dat zijn zoon hem opvolgt. Ook diens moeder is nog in leven, evenals beide zusters. Moeder MARIA PETRONELLA overleeft blijkbaar haar man, die in Mei 1911 te Amsterdam overlijdt.

GERAADPLEEGDE BRONNEN:

DTB: Register op de geboorten, huwelijken en begrafenissen Amsterdam, tot 1811.

Amsterdam, Bevolkingsregister v.a. 1811.

Comm. v. Geneesk. toeverzicht, Amsterdam, Inschrijfboek v. apothecars en leerlingen 1798-1823.

A. S. H. Booms: Nederland's krijgsmacht in Insulinde, den Haag 1902, W. P. van Stockum.

C. J. O. Dooren, Gen. Maj. d. Mariniers b.d.: De Geschiedenis van het Ned. Korps Mariniers 1665-1945, den Haag, 1945, Z.H. Uitgevers Mij.

Comm. v. Geneesk. Toeverz. Amsterdam: Boek van beloften bij admissie v. Doctires Medic., Heelmeesters, Apothekers, enz.

Wet op de Uitoefening der Artsenijbereidkunst S 1865, 62.

F. L. Sonnenschein: Handboek der gerechtelijke scheikunde, Vert. uit het Hoogduitsch, J. F. Suyver, Amsterdam, 1872 Uitg. Brinkman.

Advertentie, Ph. W. 1871/72 No. 44.

Ned. Herv. Gem. Nieuwe Kerk Amsterdam: Boek verhuring huizen en Kassen a/d Nieuwe Kerk 1770-1830.

K. A. Schenzinger: Anilin, 's-Gravenhage 1935, N.V. Oceanis.

M. Allotte de la Fuye: Jules Verne, sa vie et son oeuvre, Paris, 1953, Hachette.

Dr. J. Bersch: Die Fabrikation der Anilinfarbstoffe, Wien/Pest Leipzig, 1878, A. Hartleben's Verlag.

Dr. D. A. Wittop Koning: De Ned. Mij. t.b.v. d. Pharmacie 1842-1942, Gesch. d. Pharmacie in Nederland II, Amsterdam, 1948, D. B. Centen's Uitg. Mij.

Le Clercq, c.s.: Geschiedenis v. d. Alg. Ziekenfonds voor Amsterdam, 1847-1947.

Album Academicorum van het Athenaeum illustre en van de Universiteit van Amsterdam (1799-1913).

Prof. Dr. J. J. van Loghem: Algemeene Gezondheidsleer, 2e druk, Amsterdam, 1961, Uitg. Mij. Kosmos.

Arch. Coll. Medic. Asd: Inschrijfboek Apothekers, leerlingen en bedienden 1858-1865.

G. F. Haneveld: Oude medische gebouwen van Nederland, Amsterdam 1976 R. Meesters & Ass.

Pharmaceutisch adresboek, Amsterdam 1907 Uitg. D. B. Centen.

Pharmaceutisch adresboek, Bijblad Ph. W. 1874.

Signalementen van zeevarenden 1865/67 Arch Waterschout Asd.

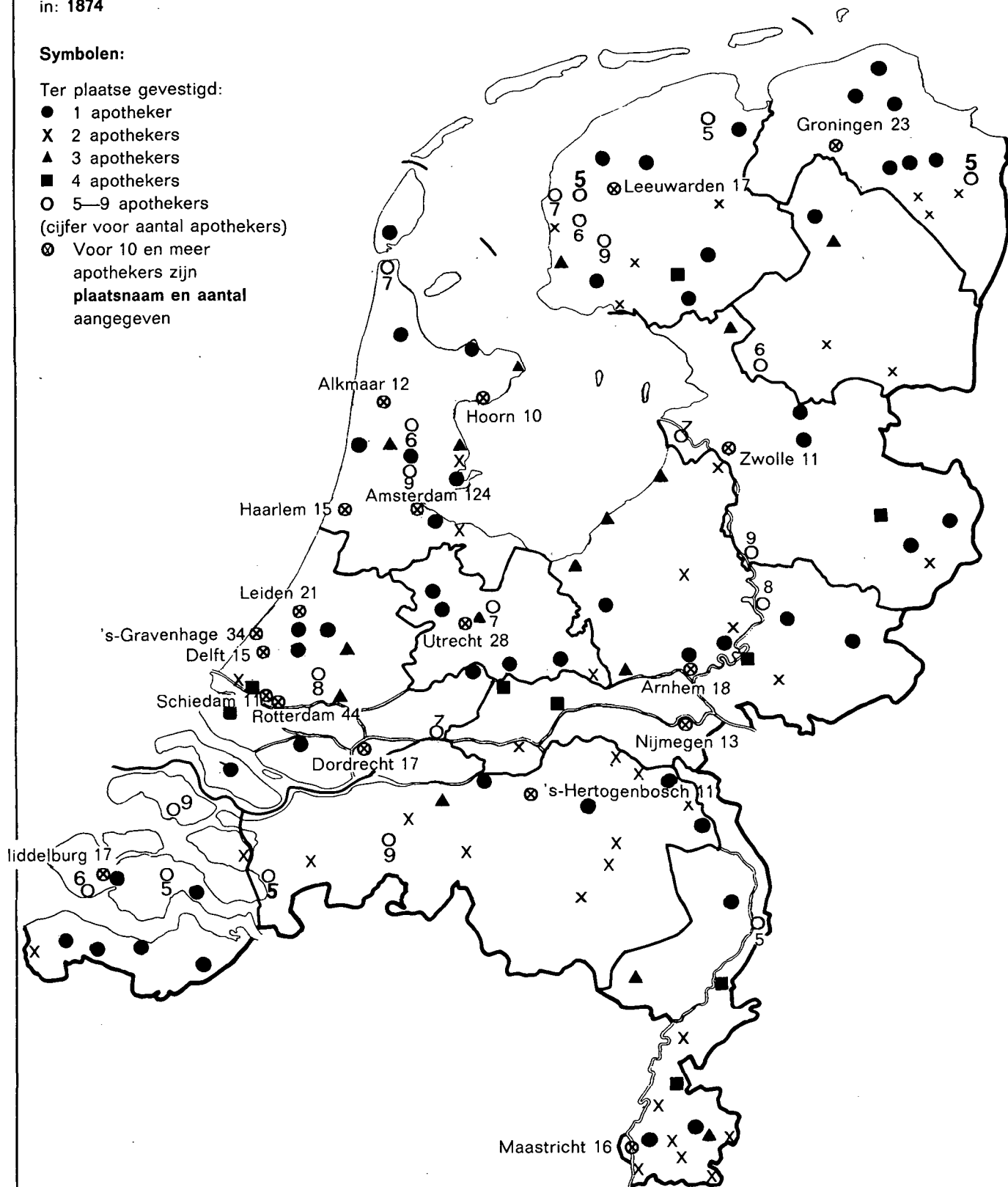
Monsterrollen Arch. Waterschout Asd. (tot 1852).

SPREIDING van gevestigde
apothekers in Nederland
in: 1874

Symbolen:

Ter plaatse gevestigd:

- 1 apotheker
- X 2 apothekers
- ▲ 3 apothekers
- 4 apothekers
- 5—9 apothekers
- (cijfer voor aantal apothekers)
- ⊗ Voor 10 en meer apothekers zijn plaatsnaam en aantal aangegeven

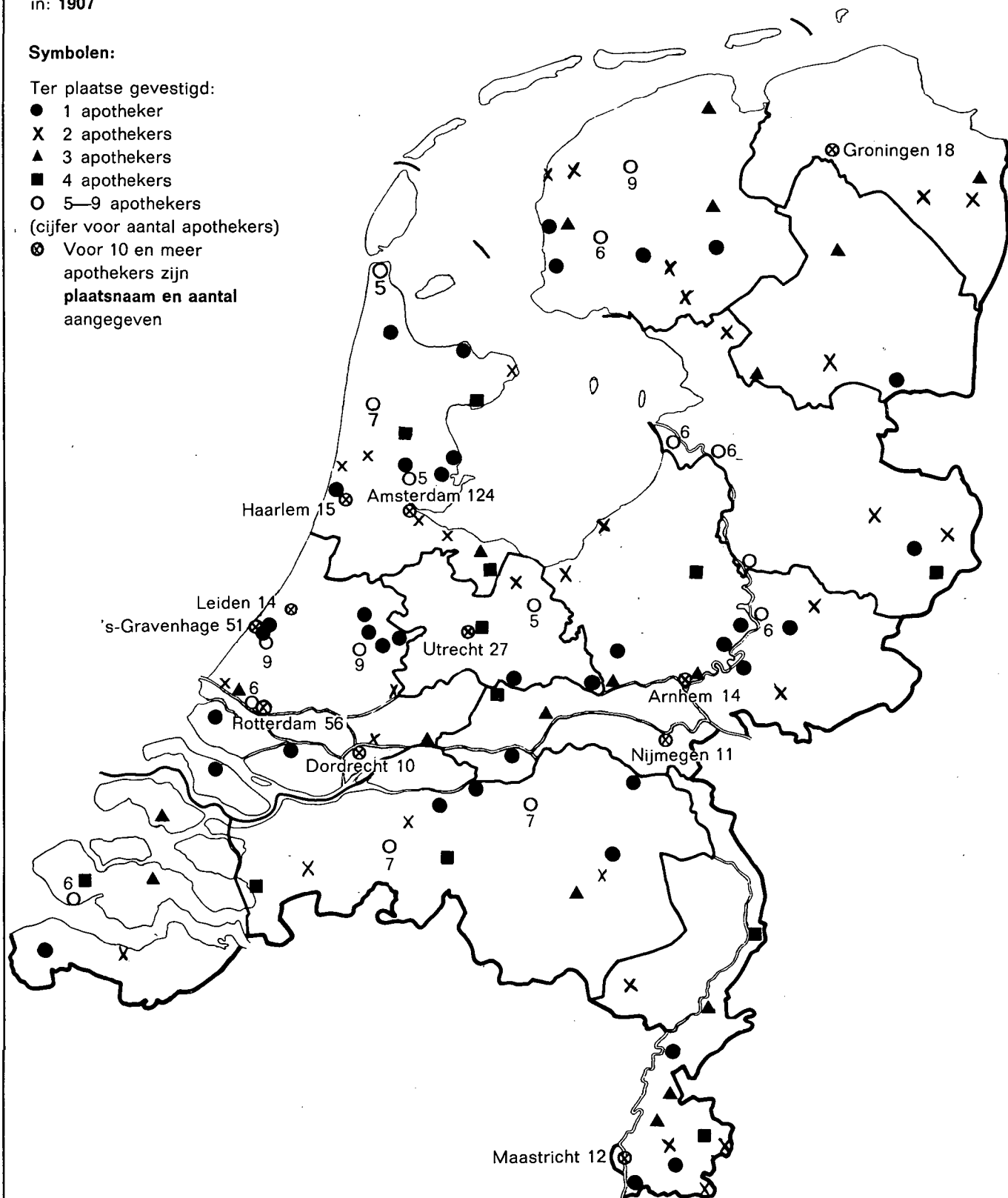

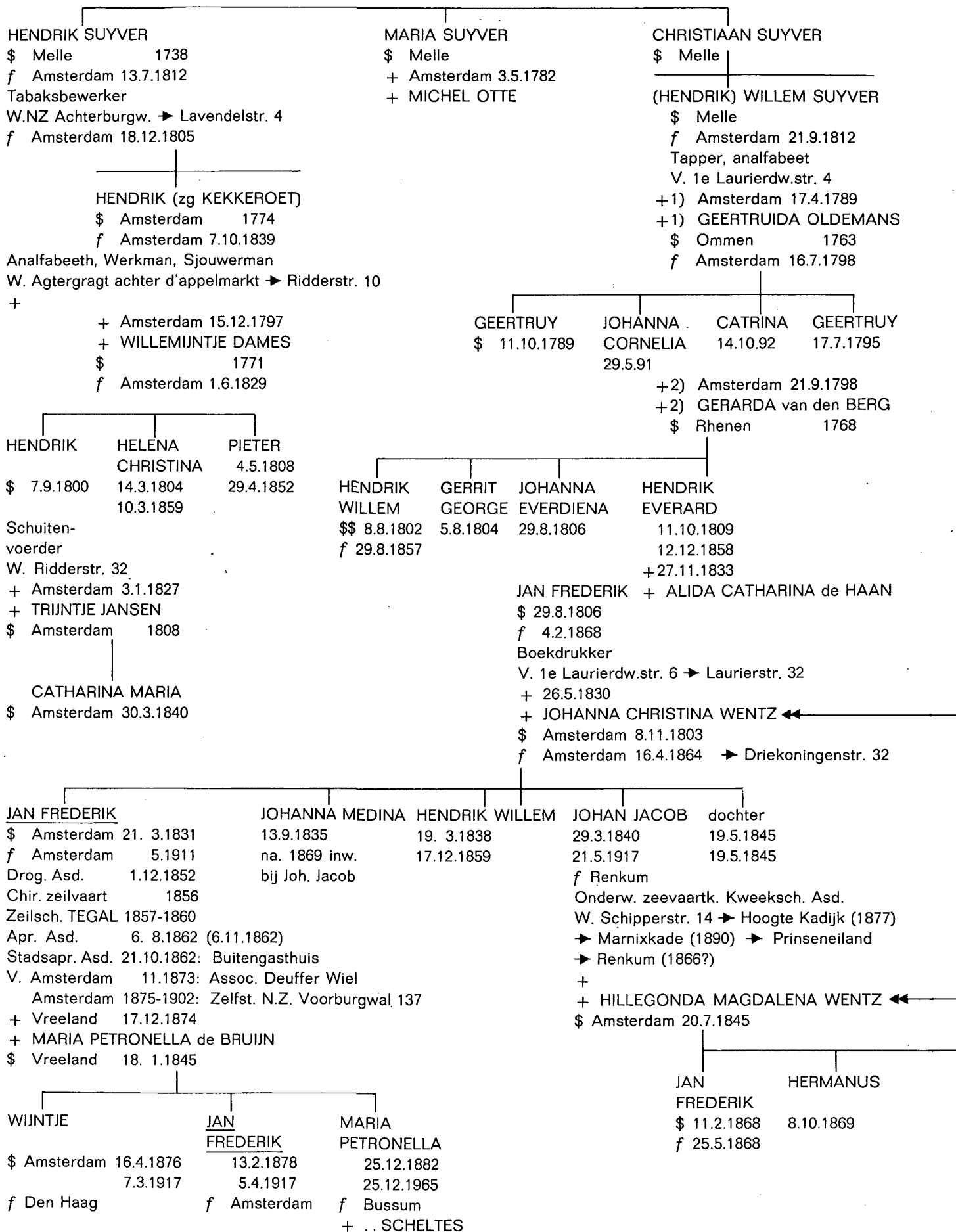
SPREIDING van gevestigde
apothekers in Nederland
in: 1907

Symbolen:

Ter plaatse gevestigd:

- 1 apotheker
- X 2 apothekers
- ▲ 3 apothekers
- 4 apothekers
- 5—9 apothekers
(cijfer voor aantal apothekers)
- ⊗ Voor 10 en meer
apothekers zijn
plaatsnaam en aantal
aangegeven

KORT OVERZICHT VAN DE GESLACHTEN SUYVER EN WENTZ

Indien niet anders vermeld vonden geboorten, huwelijk en overlijden plaats in Amsterdam.

Gebruikte symbolen:

\$: Geboortedatum of doop

f : Overlijden of begrafenis

+ : Datum huwelijk of ondertrouw (alleen jaar: berekend uit de huw.acte)

Apr : Datum apothekersdiploma (inschrijving, daarachter aangegeven)

Drog: Datum drogistendiploma

Chir : Datum chirurgijnsdiploma (zeilvaart)

V : Datum vestiging

Alle, waar mogelijk, met plaatsaanduiding

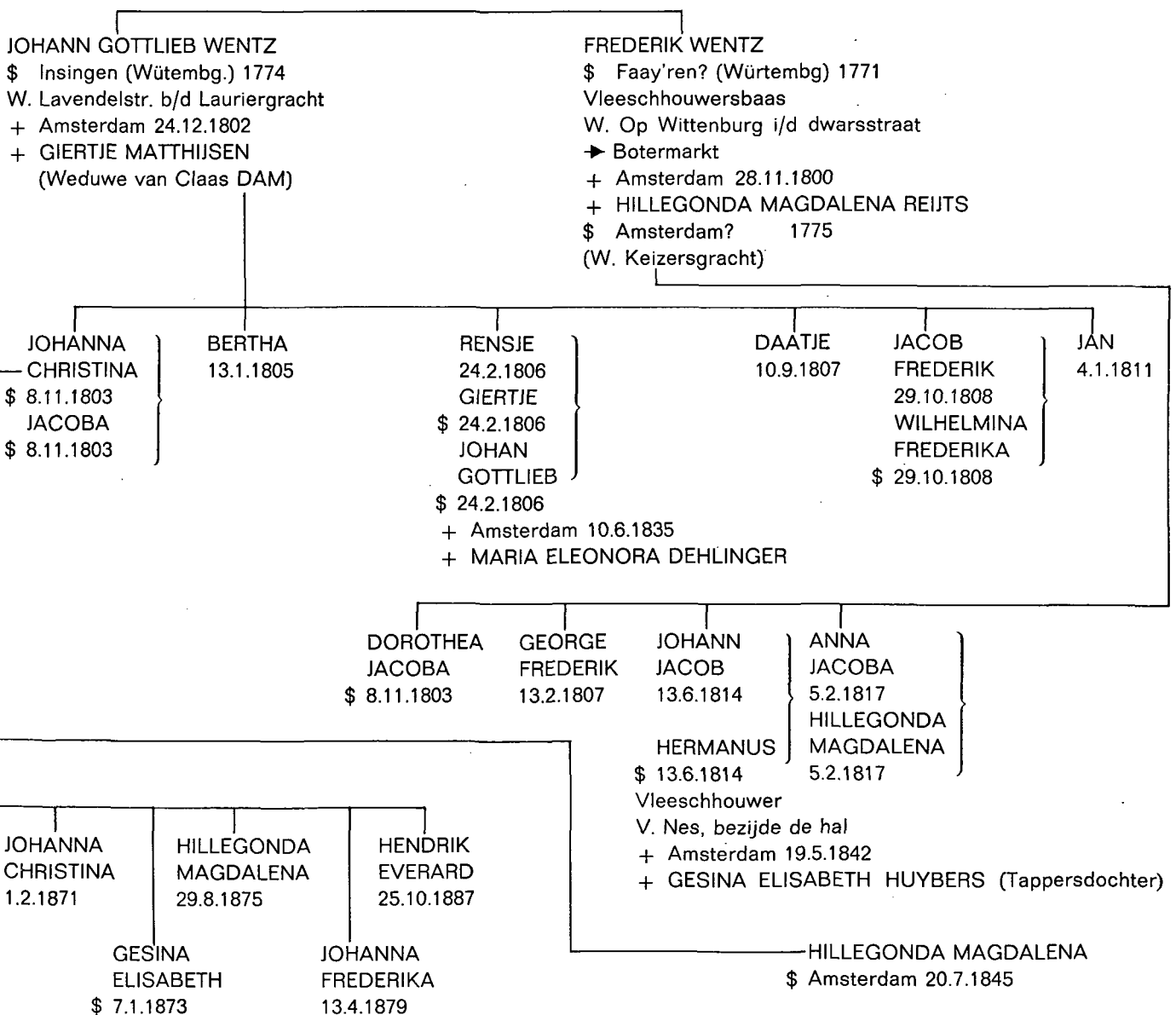
W. Adres

➔ verhuisd naar

➔➔ huwt met

De namen van (toekomstige) apothekers zijn onderstreept

} Twee- of meerlingen zijn door een accolade verenigd aangegeven

Van onbekende Nederlandse apothekers

Na vader J. F. SUYVER zijn zoon, Dr. J. F. SUYVER, zijn vrouw, Mevrouw A. D. J. SUYVER-STOUTJESDIJK en dochter Mej. A. C. SUYVER, apothekers

Dr. J. H. Ligterink, Amsterdam

JAN FREDERIK SUYVER, ziekenhuis-apotheker, later in de algemene praktijk, oud chirurgijn ter zeilvaart, oud-drogist, gehuwd met de Vreelandse MARIA PETRONELLA de BRUIJN, was van 1875 tot 1902 als openbaar apotheker gevestigd aan de N.Z. Voorburgwal 137 te Amsterdam (zie korte genealogie). Hij was hoofdbestuurder der N.M.P. van 1874—1876, in 1875 secretaris van het hoofdbestuur en vertegenwoordigde de Amsterdamse farmacie in het maatschappij-fonds A.Z.A. als lid der geneeskundige Commissie van 1879—1889. Hij wordt niet zelden en zelfs van gezaghebbende zijde verward met zijn zoon, Dr. JAN FREDERIK SUYVER. Dit is zeer begrijpelijk, daar traditiegetrouw de familie Suyver vol zit van Jan Frederikken en wanneer er dan nog twee daarvan apotheker zijn, wordt de zaak wel ingewikkeld.

Het bleek de moeite waard om de ijverige zoon, Dr. J. F. SUYVER, ook zelf Hoofdbestuurder der N.M.P. en tot bijna aan zijn dood toe secretaris daarvan (1911—1916), in zijn tijd een bekend analytisch-scheikundige, vooral op het gebied der vetchemie, nu zelf voor het voetlicht te halen.

JEUGD EN STUDIETIJD VAN DE JONGE JAN FREDERIK

Jan Frederik is de enige zoon in het apothekersgezin. WIJNTJE is een bijna twee jaren ouder zusje, MARIA PETRONELLA is bijna 5 jaren jonger. Jan Frederik wordt geboren op 13 februari 1878 en in het tijdperk, waarin hij opgroeit is een middelbare, laat staan universitaire vorming van meisjes geen regel. Het ligt dan ook voor de hand, dat vader Suyver in zoon en naamgenoot de toekomstige opvolger ziet. Hij zal de universitaire vorming krijgen, waarbij zijn vader verstek moest laten gaan. Na voltooide middelbare opleiding wordt hij als student ingeschreven aan de Universiteit van Amsterdam.

Hoezeer ons tegenwoordig zijn studietijd als veilig en rustig overkomt, de wereld om hem heen is bepaald niet van een dergelijke onbewogenheid. Nationaal en internationaal is de maatschappij in beweging. Zijn geboortejaar viel samen met de stichting der anti-revolutionaire partij, maar ook de behandeling van het Kinderwetje van de Liberaal van Houten. Er begint twijfel te ontstaan aan de gevolgen van een zich in min of meer onbeperkte vrijheid uitlevend individualisme en via Marx en Engels winnen idealistische ideeën van Hegel veld.

In het aangrenzende Duitsche rijk was de politiek van Bismarck onafscheidelijk verbonden aan de strijd tegen

de sociaal democratie. In 1890 vallen diens socialistenwetten en zal Bismarck in zijn conflicten met Keizer Wilhelm II zelf ook het onderspit delven.

De negentiger jaren zijn trouwens vol onrust en krijgsmoer. Van de doorlopende schermutselingen der Britten aan de Britsch-Indische grenzen merkt men weinig, maar de overval op de taalverwante Boerenrepublieken in Zuid Afrika brengt (ook) in Nederland grote verontwaardiging teweeg, resulterende in geldelijke steun, uitzending van vrijwilligers en twee ambulances. Ook de familie Douwes Dekker vecht mee. Omstreeks dezelfde tijd de Boxeropstand in China en de belegering der legaties, tot ontzet waarvan ook een Nederlandse vloot eenheid deelneemt. De onlusten in de Balkan, de liquidatie van het Ottomaanse Rijk, tenslotte de bevrijding van Albanië in 1913, waarbij de Kolonel Thomson aan het hoofd van zijn Nederlandse marechaussées zal sneuvelen, eigenlijk wegens zijn onkreukbaarheid, vormen de jarenlange ouverture, waarna het doek voor de eerste wereldoorlog opgaat.

De Atjeh-oorlog (sedert 1896 in een nieuwe fase door de afval van Toekoe Oemar), de lagere koffieprijzen, resulteren in 1899 in een begrotingstekort voor Koloniën van f 11½ miljoen, voor die tijd een fors bedrag.

Intusschen verloopt de studietijd in de farmacie vlot en de jonge Suyver vindt zelfs tijd om met een jaargenote nauwere betrekkingen aan te knopen, naar zal blijken. Evenals blijkbaar bij zijn vader heeft de scheikundige richting zijn bijzondere belangstelling, niet ongewoon voor de farmaceuten van zijn tijd. Hij is 24 jaar, wanneer hij met goed gevolg te Amsterdam het apothekersexamen aflegt.

VESTIGING en HUWELIJK

Op 27 januari 1902 tot apotheker bevorderd talmt Suyver niet lang om de praktijk van zijn vader over te nemen, die dan ook bijna 71 jaar is. Vanaf 1902 ziet men hem als huurder van het apotheekpand. Wel blijft vader Suyver blijkbaar nog als associé bij de praktijk betrokken, zoals gebruikelijk, want hij wordt als apotheker nog in het farmaceutisch adresboek vermeld tot 1907. In 1904 verhuist hij naar het dichtbijgelegen adres N.Z. Voorburgwal 260, later weer naar de Willemsparkweg 214. In het Adresboek wordt hij na 1907 niet meer als apotheker vermeld.

De jonge Suyver gaat zijn studie afronden door op 25 november 1904 te promoveren op een proefschrift „Onderzoek naar de omzetting van stereoisomere tri-thioaldehyden”. Precies een maand na zijn promotie trouwt de

jonge Doctor op 1 december 1904 met zijn studiegenote en collega Bertha (Albertha Diederika Justina) Stoutjesdijk, van Zeeuwsche afkomst, maar geboren in Semarang (Ned. Oost-Indië) op 30 december 1877. Zij is dus enkele maanden ouder en reeds op 10 augustus 1900, zelfs 2 jaren vroeger dan haar man, te Amsterdam bevorderd tot apotheker. Zij trouwen in Heemstede, waarheen haar ouders blijkbaar gerefatriëerd zijn.

De oudste spruit uit het huwelijk is een dochter, ANNA CAROLINE, geboren 29 mei 1906 en de verandering, welke zich in de samenleving voltrekt blijkt mede uit de omstandigheid, dat niet de zoon, maar de oudste dochter de opvolger van haar vader schijnt te worden. Ruim een jaar later volgt MARIA FREDERIKA, geboren 28.10.1907. Tenslotte dan komt er een zoon, op 7 januari 1911, die uiteraard weer JAN FREDERIK zal heten (zie korte genealogie).

TAAKVERDELING IN EEN APOTHEKERSHUWELIJK

Naar het schijnt heeft de jonge SUYVER meer belangstelling gehad voor de analytische chemie, zij het dan ook uitgaande van de farmacie, dan voor de dagelijkse receptuur-arbeid. Zijn vrouw schijnt vooral geïnteresseerd te zijn geweest in haar gezin en haar huishouden maar niet zonder belangstelling voor de recepteerkunde en andere met de algemene praktijk samenhangende bezigheden. Hieruit vloeide blijkbaar voort, dat Dr. SUYVER zich vooral op het scheikundig georiënteerde deel van de praktijk ging toelagen en op farmaceutisch maatschappelijke problematiek. Hiervoor bestaan er aanwijzingen.

Van de hand van Dr. Suyver vond ik geen Liber prescribendi, wel een, bijgehouden met de hand van zijn vrouw. Daarentegen bestaat er van Dr. Suyver wel een zorgvuldig bijgehouden onderzoeksregister waarvan het deel vanaf 1910 gelukkig bewaard bleef en waarin de hand van zijn vrouw niet voorkomt. Ook is de eerste daad van zijn vrouw en collega om na zijn dood alle analyseopdrachten, behalve de kwalitatieve urinebepalingen, af te stoten nadat eerst de andere analyses aan gespecialiseerde collegae werden „uitbesteed”. Tenslotte is daar nog het „hoofd” der analyserapporten, waarin Dr. Suyver zelfs zijn hoedanigheid van apotheker niet vermeldt. Dit was niet ongewoon.

APOTHEKER en SCHEIKUNDIGE

In de Angelsaksische landen behoren „chemist and druggist” zo bijeen, dat zelfs een farmaceutisch vakblad zich zo aanduidt. Deze aanduiding zinde vele „alleen maar chemici” uiteraard niet erg, temeer, omdat de analytisch-chemische vorming van de apotheker die van vele officiële scheikundigen niet zelden overtrof. Daarentegen kleefde aan de apotheker het odium van de detaillist met associatie aan schoonmaak-artikelen, daar de drogist, mede door de pseudo-titulatuur van „ass.apotheker” en penetratie via de verpakte geneesmiddelen, een deel van de maatschappelijke apothekersrol trachtte over te ne-

men. De plattelandarts met zijn sociaal sterker odium en een minimum aan farmaceutische kennis, maar houder toch van een „apotheek” in de zin der wet, deed de apotheker voorkomen als een afgeleide van de geneeskunst en diens assistent als een collega van de farmaceutisch analfabetische artsen-echtgenote. Aan de geleerden status van de scheikundige, merkwaardige mengsel van de mystieke alchemist, de verstrooide professor en de onberekenbare stank- en knallenmakende scheikundige kon niemand twijfelen, dank zij Jules Verne.

In de briefhoofden van apotheker Dr. Suyver en zijn tijdgenoten vinden wij veel van deze problematiek terug:

LABORATORIUM VOOR CHEMISCH EN
MICROSCOPISCH ONDERZOEK
Dr. J. F. SUYVER, N.Z. Voorburgwal 137
Telefoon 4533
Onderzoek van Handelswaren, Voedingsmiddelen,
enz.
Pathologisch-Chemisch en
Microscopisch onderzoek

Dr. Suyver vermeldt zijn apothekersbevoegdheid dus niet. In het Algemeen adresboek voor Amsterdam staat hij teboek als apotheker en scheikundige. Zoals gezegd is dit verschijnsel geen unicum:

LABORATORIUM VOOR SCHEIKUNDIG- EN
BACTERIOLOGISCH ONDERZOEK
B. A. van KETEL
Adviseur voor technische- en hygiënische zaken
Brouwersgracht 56 — AMSTERDAM
Telefoonnummer 3363 Noord

Ook hier geen vermelding, dat B. A. Ketel apotheker is. Weer een ander:

CHEMISCH EN BACTERIOLOGISCH
ONDERZOEKINGS- EN ADVIES-BUREAU
Dr. N. H. COHEN
Telefoon 4054 N. — Amsterdam, Singel 129
Analyses, Adviezen, Fabriekscontrôle, Chemisch-
en Bacteriologisch Wateronderzoek = Adviezen op
het gebied van afvalwaterreiniging = Verbetering
en Uitwerking van Procédé's, Technische Vraag-
stukken en Patenten

Behalve met deze collegae werkte Dr. Suyver nauw samen met:

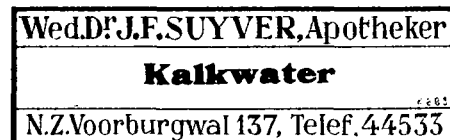
Dr. A. HUENDER
Laboratorium voor Microscopisch- en
Chemisch onderzoek
Keizersgracht 600 B. D. N. Spiegestraat,
Telefoon 34321

Dr. Huender werd tot apotheker bevorderd te Amsterdam in 1899. Hij bemoeide zich, evenals zijn collegae, met de milieuhygiëne. Het is niet verwonderlijk, dat een van de opvolgers in zijn praktijk, toen het Staatstoezicht op de Hygiëne van het milieu zo nodig van de Farmaceutische inspectie moest worden afgesplitst, de eerste Hoofdinspecteur van deze oud-nieuwe tak van Staatstoezicht op de Volksgezondheid is geworden. Naar zich laat aanzien voorlopig de laatste Apotheker.

Een aanwijzing voor dit, opgedrongen, middenstandsen-

ken kan men wellicht vinden in de persistentie van de magische firmanaam, in dit geval „DEUFFERWIEL en SUYVER”, die de jonge Doctor prompt op zijn apothekers-etiketten overneemt. Zijn Weduwe zal tot het einde van haar apothekerspraktijk haar apotheek blijven aanduiden als „Wed. Dr. J. F. SUYVER”, wat haar dus belangrijker schijnt te zijn dan b.v. „A. D. J. SUYVER-STOUTJESDIJK, Apotheker”, en dit zelfs op de „streep-etiketten”. Alleen het telefoonnummer verandert, eerst evolueert 4533 in 44533, later in 144533.

Dr. J. F. SUYVER, (apotheker), en de OMVANG van zijn ANAL. CHEM. PRAKTIJK

Het eerste dat opvalt is, dat Dr. Suyver, anders dan zijn vader, rapportformulieren laat drukken met hoofd. Zij zijn voorgedateerd: „Amsterdam 191” en dus te gebruiken vanaf ten vroegste 1910. In dat jaar 1910 opent hij een onderzoeksregister met het analysenummer 400. Dit is kennelijk globaal. Daarvóór zullen ongeveer 400 onderzoeken zijn verricht. In 1916 zal het worden afgesloten met No. 2277. Ook het globale volgnummer 400 laat het trekken van enige conclusies toe.

Vanaf de praktijkovername in 1902 zijn globaal blijkbaar 400 analyses verricht tot aan 1910, dus omstreeks 50 analyses per jaar gemiddeld. In werkelijkheid mag worden aangenomen, dat dit aantal in 1902 veel lager zal hebben gelegen dan in 1909.

Tussen 1910 en 1916 werden 1877 analyses genummerd, dus thans „gemiddeld” 268 per jaar, ook dit waarschijnlijk in stijgende lijn. Tijdens zijn promotiejaren van 1902—1904 zullen er wel minder zijn gedaan. Blijkbaar heeft zich in 1910 een belangrijke omwenteling voltrokken, daar hij dan zijn nieuwe register begint, zijn zoon geboren wordt en hij zich beschikbaar stelt als hoofdbestuurder der N.M.P.

Het REGISTER meet 41 x 17 cm, kartonnen, met zwart linnen beplakte dekbladen, grijze linnen rug, aan de voorzijde etiket met bruine sierrand 13 x 8 cm, opschrift in inkt: „ONDERZOEKINGEN 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1915, 1916”.

Vóórin index met uitspringend alfabet, doorschoten met vloeipapier (rood), bladzijden blauw geliniëerd in regels. Namen van opdrachtgevers vermeld met verwijzing naar no. folio en opdracht nummer.

Bladzijden doorlopend (machinaal) genummerd 1 t/m 164, blauwe regelliniëring, rood: Hoofd, datum, omschrijving, scontro geldkolommen, de rode guldensstreep, waarachter centenkolom, als bij een memoriaal. De opgevoerde onderzoeken, beginnend bij 400, zijn doorlopend genummerd, niet zelden als „opdracht” (meer analyses per nummer). Handschrift tot 18.11.1916 dat van Dr. Suyver, daarna in toenemende mate dat van Mevr. Suyver. Op achterschutblad: „Einde 30 december 20.

Inleg: Katerns registerpapier, lopende Januari 1921 — Januari 1930 en Januari 1930 — December 1931, verder receptenregisterblad met vervolg 1932 — 1933, alles in handschrift van Mevr. Suyver.

De nummering wordt tot 20-6-1919 (2486) voortgezet, terwijl de nummers 2412—2422 zijn overgeslagen, mogelijk schrijffout.

Op aard en omvang van het onderzoek na de dood van Dr. Suyver zal ter plaatse verder worden ingegaan.

DE AARD VAN DE ANALYTISCHE ARBEID VAN Dr. SUYVER (Apotheker)

Ook hier komt men als onderzoek datgene tegen, wat van oudsher het (para-)farmaceutische terrein van de apotheker heeft uitgemaakt. Reeds de vader van Dr. Suyver verstrekte aan zijn relaties cartons met het opschrift:

„MELK IN DEZE INRICHTING ONDER TOEZICHT VAN J. F. SUYVER”

Een dusdanige kaart, die de melkslijter aan de ruit kon hangen trof ik nog aan op de vliering boven de apotheek aan de Voorburgwal.

Blijkbaar voerde Dr. Suyver het bacteriologische onderzoek niet zelf uit, maar droeg dit op aan zijn collega B. A.

Dr. J. F. Suyver, Apotheker, 1878—1917
 Gem. Amsterdam 1902—1917
 Secr. N.M.P. 1911—1916

van KETEL, zijn deelgenoot in hun „Bureau voor Melkonderzoek”, waarbij hij een afzonderlijk afrekeningenboekje aanlegde, waarin de totalen:

1910: I f 53,58	1911: III f 50,70	1912: III f 36,36
IV f 51,15	VIII f 40,07	VI f 28,08
VIII f 57,—	XII f 27,04	XII f 23,21

Gezien de prijzen in die tijd was de onderzoeksoverdracht wel van merkbare omvang, zij het duidelijk afnemend. De oorzaak is mij onbekend. Toch wordt nog in 1913 een onderzoek verricht op „blauwe melk”, dit op verzoek van ambtenaren van het hoofdpstkantoor, dus van de overburen aan de N.Z. Voorburgwal. Dit herinnert aan het voorheen zo algemene misbruik van de boeren, om de melk reeds op de boerderij ter verdunnen met (sloot-)water, welke praktijk door de melkschippers werd voortgezet om te worden voltooid door de venters. De melk kreeg een blauwe kleur, niet te verwisselen met de kleur, die door miltvuurbesmetting werd veroorzaakt. In het register vallen voorts onderzoekingen op van „vrouwenmelk”.

Brood, melk, spijsoliën en vetten worden regelmatig onderzocht. Er is veel **klinisch-chemisch**(-farmaceutisch) onderzoek en regelmatig ziet men **wateronderzoek** en **toxicologische analyses**.

Een vaste relatie voor analyses blijkt de Haarlemse So-

lijke adviezen worden verstrekt, betreffende de arbeidsmethoden.

Groot is de invloed van het uitbreken der eerste wereldoorlog op zowel de aard als de omvang van het laboratoriumwerk.

Kort na het uitbreken van de oorlog wordt het laboratorium waarlijk overspoeld met **cacaomonsters**. Worden in het 2e en 3e kwartaal van 1914 nog telkens één monster onderzocht, in het 4e kwartaal stijgt het aanbod al tot 140 monsters. Het 1e kwartaal 1915 zet de opmars voort met 145 stuks, dan zakt de stroom per kwartaal snel af: 24 — 16 — 9 stuks en in het 1e kwartaal 1916 nog 17. De windhandel schijnt te zijn geëindigd, de cacao is mogelijk op. Nieuw is de interesse voor **visvetten**. Reeds in 1913 toont men interesse, die echter pas in 1915 en 1916 goed doorzet. In 1914, mogelijk door het uitvallen van de gebruikelijke leveranciers, een plotselinge toename van **veevoedermonsters**. Het afzonderlijke **melk-** en **zuivel-**analyseboek ging helaas verloren. Daar deze analyses afzonderlijk werden bijgehouden schijnt deze arbeid inderdaad omvangrijk te zijn geweest.

Vanaf het 1e kwartaal 1915 neemt het aantal **zeep-, soda-** en **chloorkalkmonsters** aanmerkelijk toe. Op de relatie met de Haarlemse Sodafabriek werd reeds gewezen. Nieuw is de belangstelling in de vervaardiging van **elektrische batterijen**, die voorheen uitsluitend uit het buitenland zullen zijn verkregen, welke bron nu werd afgesneden. Om dezelfde reden zal zijn collega F. N. B. de WEERD in Utrecht, nog tijdens zijn studietijd de vervaardiging van rubber ziekenverplegingsartikelen beginnen. In dit verband past ook vermelding van de analyse van **lucht** in olietankers wegens explosiegevaar.

Toxicologisch worden incidenteel onderzocht o.a. **Varkensvoer, Mollendood, Thee** met suiker en melk, **Middagmaal, Worst, Rijst** (met jodoform?), **Cerebrospinaalvocht** op Arseen, **Sputumwater** (Pb), **Behang** (As), **Urine** (Pb), **Gordijnstof** (As), gezette **thee** (metalen), **Reinigingsmassa** voor lichtgas, **Blik, Haarkleurmiddelen** maar ook **verdachte poeders, pillen**, Extrait de Juvenica, diverse **kwakzalversmiddelen**.

Het klinisch-chemisch onderzoek van **urine, faeces, maaginhoud, sputum** blijft de hoofdschotel vormen (in aantal). Naast deze analytisch-, klinisch- en toxicologisch-farmaceutische arbeid wordt op **farmaceutisch-fysisch** gebied enig onderzoek van toestellen en werktuigen gevonden in 1911 en 1912.

Een overzicht der aantallen is weergegeven in een tabel, ingedeeld in jaren en kwartalen. Men merke de sterke daling op van aard en omvang in het kwartaal reeds, volgende op zijn overlijden, behalve brood, meel, melk en zuivel. Dit laatste kan worden verklaard doordat de gegevens niet langer in een afzonderlijk melk & zuivelboek zijn opgenomen. Daarnaast blijven de opdrachtgevers gewoontegetroouw monsters inzenden, die nu aan college worden uitbesteed, waarna de relatie snel dreigt teloor te gaan, zeker indien op het behoud ervan weinig prijs wordt gesteld.

AARD EN OMVANG VAN DE ANALYTISCHE ARBEID VAN Dr. J. F. SUYVER

Aantallen in het jaar:	1910	1911	1912	1913
Analytisch-farmaceutisch				
Genees- en kwakzalversmiddelen	4. 1. —. 5.	1. —. —. 3.	—. 1. 1. 3.	—. 1. —. 4.
Cosmetica	—. —. —. —.	1. —. —. —.	—. —. —. —.	2. —. —. 1.
Zuidvruchten	—. 2. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.	3. —. —. —.
Brood & meel (produkten)	1. 1. 9. 1.	1. —. —. —.	1. 1. 2. 1.	—. 2. —. —.
Jam, vla, zoetwaren	—. —. —. 1.	—. 1. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.
Caco (boter), chocolade (produkten)	—. —. —. 1.	—. 1. —. 7.	—. —. 7. —.	—. —. 2. —.
Melk (afzonderlijk), Zuivelprodukten	—. —. —. 5.	1. 3. 2. —.	—. 5. 5. 1.	5. 4. —. 2.
Spijsolie, plantenvetten	1. 1. 1. 2.	4. 1. 1. —.	4. —. —. 5.	2. 2. 2. 7.
Dranken (alcoh. en frisdrank)	—. —. —. —.	—. —. —. 1.	4. —. —. —.	—. 3. 4. 3.
Soep, saus, specerijen	2. —. —. —.	—. 2. —. —.	1. 1. —. —.	5. 1. —. 2.
Veevoeder	—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. 2. —.	11. —. —. 20.
Minerale oliën	—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. 1.	—. —. —. —.
Verf, lakken, was	—. —. 3. —.	—. —. —. —.	1. —. —. —.	—. 1. 1. —.
Visvetten & visvetprodukten	—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.	3. 6. 4. 1.
Zeep, soda, chloorkalk	—. —. 1. —.	—. 2. 3. 2.	—. —. 1. 1.	—. 1. 1. —.
Kunstmest	—. —. —. —.	1. —. —. —.	—. —. 1. —.	1. —. 1. 1.
Rubber, kunststoffen	—. —. —. —.	7. —. 1. —.	—. —. —. 3.	1. 6. —. —.
Vezelstoffen	3. —. —. 1.	—. —. 1. 1.	—. —. 1. 3.	—. —. —. —.
Metalen en legeringen	—. —. —. —.	1. 1. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.
Metaalzouten voor technisch gebruik	—. —. 1. 1.	—. —. —. —.	1. —. —. —.	2. 2. —. —.
Klinisch-farmaceutisch:				
Urine	23. 23. 18. 20.	20. 15. 4. 16.	18. 14. 20. 18.	18. 9. 20. 15.
Faeces, concrementen	—. —. —. —.	—. —. —. 1.	—. 1. 1. —.	—. 1. —. —.
Maaginhoud, sputum	—. 1. 1. 1.	—. —. 1. —.	—. 1. 1. 1.	2. —. —. —.
Farmaceutisch-toxicologisch:				
Criminologisch- en commercieel	5. 11. 2. 11.	1. 1. 1. 4.	3. 1. —. —.	—. 1. 2. 1.
Milieuhygiënisch-farmaceutisch:				
Bodem	—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.
Lucht	—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.
Water	2. 5. 2. 1.	—. —. 3. 5.	—. 3. 1. 2.	5. 4. 1. 3.
Fysisch-farmaceutisch:				
Toestellen en werktuigen	—. —. —. —.	—. 1. 1. —.	1. —. —. —.	—. —. —. —.

AARD EN OMVANG VAN DE PRAEPARATIEVE ARBEID VAN Dr. J. F. SUYVER

Aantallen in het jaar:	1910	1911	1912	1913
Op niet-industriële schaal	—. 1. 1. —.	—. —. —. —.	—. 1. —. —.	—. —. —. —.
Op industriële schaal (semi-)	—. —. —. 1.	2. 3. 20. 6.	—. —. 1. —.	—. —. —. —.

DE AARD DER PRAEPARATIEVE ARBEID VAN Dr. J. F. SUYVER

Zoals vele van zijn collegae heeft Dr. Suyver zich bezig gehouden met de ontwikkeling van nieuwe produkten op en verwant aan de farmacie. In 1911 blijkt een van zijn relaties, de Heer CONRADI, belangstelling te hebben voor **Phosphor-albumine**. Voor de bereiding en het ontvetten daarvan verricht Dr. Suyver in dat jaar een aantal onderzoeken, blijkbaar zonder veel gevolg. De arbeid schijnt dan ook te zijn opgegeven.

Meer succes schijnt hij te hebben gehad met het ontwikkelen van een nieuwe werkwijze voor de bereiding van **kunstzijde uit melk**.

Niet slechts bereidt hij in 1911 een aantal kunstzijdemassa's, maar hij doet tevens naspeuringen betreffende hun bestendigheid en hun brandbaarheid. Dit resulteert in een aantal rapporten, o.a. aan een oktrooibureau en hij adviseert ter zake van een patent-aanvraag. Eind 1912 noteert hij dan ook: „Vorführung van de bereiding voor de Nederlandsche Zijde Maatschappij”.

1914	1918	1915	1916	1917
1. 7. 5. —.	2. —. —. —.	6. 7. 2. 4.	1. 2. 2. 1.	—. 1. 1. 1.
—. 1. —. —.	—. —. —. —.	—. —. 2. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.
—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.
—. —. —. —.	—. —. —. —.	2. 3. 1. 2.	2. 2. 1. —.	1. 1. —. —.
1. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. 1. —.	—. 2. 23. 8.	—. —. —. —.
—. 1. 1. 140.	1. 1. —. —.	145 24. 16. 9.	17. 3. 1. —.	—. 1. —. 1.
—. —. 8. —.	1. 1. —. —.	—. 1. 1. 2.	3. 1. 1. 4.	—. —. —. 1.
5. 6. 10. 2.	1. —. —. —.	2. 9. 7. 4.	3. 9. 26. 13.	5. —. —. —.
2. —. —. —.	—. —. —. —.	—. 1. 1. 1.	2. —. —. —.	—. —. 1. —.
4. 1. 1. 1.	—. —. —. —.	1. 2. —. 2.	3. 7. 6. 6.	1. 2. —. 1.
2. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. 3.	—. 1. —. —.	—. —. 3. —.
—. —. —. 1.	—. —. —. —.	—. —. —. 2.	1. 7. 3. 2.	1. —. —. —.
1. —. —. —.	—. —. —. —.	2. 1. 1. 1.	16. —. —. 1.	—. —. —. —.
1. —. —. —.	—. —. —. —.	4. 5. —. 2.	6. 8. 7. 33.	3. —. —. —.
—. —. —. 1.	—. —. —. —.	2. 2. 6. 11.	8. 32. 6. 21.	2. 6. 3. —.
1. —. —. —.	—. —. —. —.	2. —. —. 5.	—. —. —. —.	5. —. —. —.
2. —. —. —.	—. —. —. —.	1. —. —. —.	—. 1. —. —.	—. —. —. —.
—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. 1. —. —.	1. —. —. 2.	—. —. —. —.
—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. 1. —.	—. 2. —. —.	—. —. —. —.
—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. 10.	1. —. —. —.	—. —. —. —.
38. 26. 20. 10.	12. 13. 8. 4.	27. 21. 29. 30.	35. 29. 30. 20.	19. 13. 9. 18.
—. —. —. 1.	—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.
1. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.
2. 2. —. 1.	—. —. —. —.	—. 2. 2. 2.	—. —. 5. 4.	—. —. —. —.
—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. 1. —. —.	—. —. 1. 2.	—. —. —. —.
—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. 4. —. 9.	—. —. —. —.	—. —. —. —.
—. 1. 1. 1.	—. —. —. —.	—. 2. —. —.	1. 2. 1. 2.	—. —. —. —.
—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.

1914	1918	1915	1916	1917
—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. 1. 1. 2.	—. —. —. —.	—. —. —. —.
—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.	—. —. —. —.

Een andere activiteit is een studie over de proteïnebereiding op industriële schaal, waarbij hij de Hollandsche Proteïne Maatschappij van advies dient bij een patent-aanvraag.

Waartoe zijn studie over „steriliseren van Yoghurt in flesjes en losse juisjes” heeft gediend is niet duidelijk geworden.

Onder deze omstandigheden is het niet verwonderlijk dat in de apotheekinrichting de nadruk meer wordt gelegd op de laboratoriumarbeid, die voorlopig trouwens meer

uitzicht schijnt te bieden dan die in de algemene farmaceutische praktijk.

Uit deze tijd dateerde een driedelige schuifkast, waaronder een uitzettafel en een stel kastjes met roldeur, voor de opberging van instrumenten. Een ruimtebesparend reagentiarek met schuifraam wordt aangebracht. De bedstede in de apotheek is van schuifdeuren voorzien en fungeert als donkere kamer. Er komt een stemmige beplating met fijn hout. Ter ruimtebesparing wordt de stookplaats weggewerkt en centraal een kachel geplaatst. Ach-

terin wordt een werktafel ingericht, naast de zuurkast, met waterstraal-luchtpomp in vaste opstelling en van afvoer en wateraanvoer voorzien. Bij de kranen is reeds gerekend op aansluiting van koelerslang. Achteraf kan men zich slechts verwonderen, dat er nooit brand is ontstaan.

Wat ook moge veranderen, het faktotum, NICO HEBBENAAR, blijft in functie. Hij zal zelfs de apotheek overleven.

Dr. SUYVER ALS BESTUURDER EN ALS AUTEUR

Reeds vroeg komt bij Suyver de neiging naar voren om zich in een bestuursfunctie nuttig te maken. In 1902, dus nog in het jaar van zijn apothekersexamen, is hij Ab actis van de Pharmaceutische Studentenvereniging „Luctor et Emergo”. De vereniging schenkt in dat jaar haar boekerij aan de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering der Pharmacie en roept allen op daaruit geleende boeken met spoed terug te geven.

In de jaren, dat Suyver aan zijn promotie werkt kan men uiteraard niet veel publicaties verwachten. Na dat jaar blijkt hij zich vooral bezig te houden met het onderzoek van gevaarlijke en (of) nutteloze verpakte geneesmiddelen, waarover hij kritische beschouwingen schrijft en de polemiek niet uit de weg gaat. Zo valt hij in 1905 de O.P.G. aan wegens haar verkoop van **Tuberculophobine**, wegens het risico, dat dit als deugdelijkheidscertificaat zal worden gezien. **Dr. Thijssen's kindersiroop** blijkt gevaarlijk als verslavingsmiddel, daar ze papaveraftreksel bevat.

Deze activiteit begint in 1905 en 1906. In 1970 wordt hij

benoemd tot Plv. lid der examencommissie v.h. Apothekersexamen te Amsterdam en tot Lid der Geneeskundige commissie van het Amsterdamsche Maatschappijfonds AZA. Samen met Collega Knipscheer stelt hij zich te weer tegen het waardeloze geheimmiddel **Karox**. Het twistgeschiedt tussen hen en apotheker Henri Sanders wordt zelfs in 1908 voortgezet. In dat jaar sticht hij samen met zijn collega B. A. van KETEL het BUREAU voor MELKONDERZOEK, een keuringsdienst voor slijters. Jaar op jaar is hij nu lid of plaatsvervangend lid der **apothekers-examencommissie**.

In 1909 strijdt hij tegen de **Eumicitinecapsules** van Dr. M. Leprince en een purgeermiddel van Brocades, in 1911 samen met N. Keulemans tegen **Granuline**. Zijn verdere publicaties vloeien nagenoeg geheel voort uit zijn secretaris-functie in het N.M.P. Hoofdbestuur (1911—1916). Zo schrijft hij in 1912 over de Bayer-aktie om **Aspirine** als woordmerk te beschermen, valt hij de Vries aan, die de „**Bindende Besluiten**” een inbreuk acht op de vrijheid van het individu, in 1914 bespreekt hij het Pharmaceutisch Weekblad in haar verhouding tot de N.M.P.

In dat jaar neemt het hoofdbestuur het initiatief om door inzamelen van bereidverklaringen een fonds te stichten ter **wederopbouw** voor door de oorlog getroffen **Belgische collegae**, waarbij Suyver samen met Bouvry veel werk verzet. Nog in 1915 keert hij zich tegen de aandrang der drogisten de **vergiftenverkoop** mede aan hen toe te vertrouwen. Dan zwijgt hij. De dood nadert.

Hoewel ik bij geruchte vernam, dat Dr. Suyver ook redacteur zou zijn geweest van een tijdschrift voor de analyse van oliën en vetten, ik heb daaromtrent geen bevestiging kunnen vinden.

Mevrouw A. D. J. SUYVER-STOUTJESDIJK, apotheker

Mevrouw Suyver is 39 jaar oud wanneer haar man en collega op 18 november 1916 noodgedwongen de praktijk neerlegt, om die nooit meer te kunnen hervatten. Hij overlijdt 5 maanden later, 5 april 1917, thuis. Naar het heet zou hij hebben geleden aan een bloedziekte (Leucaemie?) waarbij verband werd gelegd met het intensief omgaan met toxische stoffen. Hij was pas 39 jaar, zijn kinderen 10, 9 en 5.

Mevrouw Suyver begint merkbaar het laboratoriumwerk van haar man af te stoten naar diens deelgenoot in het Melkbureau, College Ketel en naar andere relaties, zoals collega Cohen. Alleen het kwalitatieve urine-onderzoek zal overblijven. Gedurende haar lange zelfstandige praktijkuitoefening zal het hoofd van papier, formulieren en etiketten blijven luiden: „Wed. Dr. J. F. SUYVER, apotheker”.

DE FARMACEUTISCHE MAATSCHAPPIJ VAN HAAR TIJD

Het einde van de eerste wereldoorlog luidt een nieuwe

periode voor de Nederlandse farmacie in. De dominerende Duitse positie op wetenschapsgebied wordt aangetast door de onrust in dat land. Technisch moeten patenten worden uitgeleverd krachtens het vredesverdrag van Versailles. De snel toegenomen communicatiemiddelen maken een uitbreiding van communicatie en uitwisseling van gegevens mogelijk.

Het aantal soorten **verpakte geneesmiddelen** neemt sterk toe en zal de apothekersrol doen verschuiven naar de distributie, zij het aanvankelijk geremd door de **ziekenfondsen**, wier omvang en macht toenemen. Onderling is er een duidelijke concurrentie tussen de fondsen gebleven. De farmaceutische **wetgeving** biedt de apotheker weinig bescherming in de beroepsuitoefening, in het bijzonder bij de aflevering van *spécialité's* door onbevoegden, waaraan zelfs door particulier ingrijpen van de belanghebbende fabrikanten en groothandels de scherpste kantjes worden ontnomen, wat wetswijziging overbodig heet te maken. **Levensmiddelen-** en **warenkeuring** worden overheidstaak en de ambtelijke beoefening daarvan schijnt de apotheker niet te trekken. De levensmiddelen-

Mevr. A. D. J. Suyver-Stoutjesdijk, Apotheker
Gem. Amsterdam 1917—1947

scheikundige neemt zijn plaats over, zoals de **klinisch-chemicus** ander onderzoek in dienstverband in de ziekenhuizen zal gaan concentreren. De apothekersmaatschappij weigert farmaceutische **specialisatie** te erkennen en doet daardoor de apotheker maatschappelijk verder in status dalen. Om analoge redenen zal het onttrekken van de **milieuhygiëne** aan de farmacie verdedigbaar worden. De **forensische farmacie** beoefenende apothekers zijn reeds lang in de farmaceutische anonimiteit van „politiedeskundigen” verdwenen. De **particuliere** praktijk verliest terrein aan de ziekenfondsen.

In overeenstemming met de dalende waardering van de apothekersrol daalt het aantal studenten en afgestudeerden. In de burgermaatschappij daalt het aantal gevestigde apothekers tussen 1874 en 1907 van 810 tot 556, het aantal militaire- en marine-apothekers van 28 tot 9. Het is merkwaardig hoe de inkrimpende farmaceutische maatschappij deze voor haar sombere tijden weet op te vangen. De apotheker wijkt uit naar „**handverkoop**” van parfumerieën, toilet-artikelen, babyvoeding, minerale wateren en zelfs sommige reinigingsartikelen.

Het offensief van de spécialitéfabrikanten en drogisten wordt met steun van de N.M.P. bestreden door „**loco-spécialité's**”, bereid via deze maatschappij en alleen voor apothekers verkrijgbaar, verder door publicatie van analyses, ten dienste van zelfbereiding door de apotheker

en als tegenwicht tegen de fabrikantenreclame. Ook kan de apotheker zo spécialité's opnemen in de magistrale receptuur.

Galenische bereidingen worden in stijgende mate arbeid voor de farmaceutische groothandel om de stijgende lonen op te vangen. Voor de **keuring van grondstoffen**, die zelden of nooit publieke waardering krijgt, wordt steeds minder tijd uitgetrokken. Men vertrouwt op de groothandelaar en deze, niet langer door onderzoek gecontroleerd, tracht zich in de concurrentiestrijd te handhaven door een steeds moeilijker compromis tussen de conscientie van de kwaliteit en de commercie van de prijs. Zijn rol is (primair) die van handelaar, niet van apotheker, hetwelk ook bij de fabrikant primair het geval is. De oprichting van een eigen Onderlinge Pharmaceutische Groothandel tracht de apotheker hierbij uit een dwangpositie te houden. De onmogelijkheid om bij de bestaande wetgeving en het verzet der geneeskundigen het voor de universele farmacie ten plattelande verloren gegane terrein te herwinnen werkt niet mee tot betere vooruitzichten.

HET LIBER PRESCRIBENDI VAN MEVROUW SUYVER

In tegenstelling tot het monopolie der volumineuse, antieke en zelden bijgehouden handboeken zijn er inmiddels handzame deeltjes verschenen, die lokaal of algemeen de gangbare receptuur vermelden. De wegwerpdocumentatie begint haar intrede te doen. Het is niet de bedoeling hier hun geschiedenis te schrijven. Passender is datgene te bespreken, wat Mevr. Suyver zelf gebruikte (en zorgvuldig bewaarde). Van het „Medicamentum form. in us. med.” 5e Ed. (1885) is er een blijkbaar geërfd exemplaar, evenals de 4e uitgave van het Rotterdamsche Formularium (1902). De jongere edities worden aangeschaft, maar ook de spécialitévoorschriften van 1908, waaraan haar man actief zal hebben medegewerkt. In 1911 verschijnt het Pharmacotherapeutisch Vademecum van de arts Dr. H. Pinkhof en Prof. P. v. d. Wielen, Apotheker.

Mevrouw Suyver bleek haar boekjes keurig bewaard te hebben, samen met de libres prescribendi van haar voorgangers. Zij stonden bijeen onder handbereik, samen met de laatste twee uitgaven der pharmacopoe. Iets verder vond ik de oudere pharmacopoeae. Het leek mij interessant om vast te leggen, wat aan handboeken destijds aanwezig was:

Nederlandsche Pharmacopoe, vanaf Pharmacopoea Batava t/m Ed. 5 en Codex Medicamentarium Nederlandicus, Britsche, Fransche, Duitsche pharmacopoe, uitgaven vlak voor 1940

Med. form. ad us. med. Ed. 5, 6, 7
Voorschriften v. Spécialités
id. herdruk 1927

Pharmacotherap. register
Pharmacotherap. Vademecum 7, 8, 9
F. M. N. Ed. 1, 3, 4, 5 (Form. Medic. Ned)
F. M. N. Rotterodamensis Ed. 4
F. G. (Formul. Gezondheidsraad) 1940
Noodformularium (1945)
Vademecum R. I. V.

Toch bleek Mevrouw Suyver een eigen Liber prescribendi niet te kunnen missen. Het werd als volgt aangetroffen:

Afmetingen 16½ x 9½ cm, kartonnen dekbladen, beplakt met bruinachtig marmerpapier, linnen rug, gerepareerd met verbandgaas en kleefpleister. Inhoud ongeveer 100 blaadjes, waarvan 88 bladzijden beschreven. Inrichting en formaat als een „slagersboekje” uit die tijd: blauwe regel-liniëring, rood geliniëerde aatum, omschrijving-, geldkolommen (de geldkolom verdeeld in een „guldens” en een „centen”-kolom). Tot aan de dateringen „1942” (blz. 57) handschrift van Mevr. Suyver. Boekje is afkomstig van Kantoorboekhandel Louis Lorjé, Gravenstr. (verdwenen in de bezettingstijd).

Indeling begonnen naar indicatie (Rheumatiekmiddelen, mondspoeling, huidmiddelen, oogwassing, hoestmiddelen) waarvoor telkens een nieuwe bladzijde. Dit systeem is verlaten voor een chaotische notering.

Het boekje opent met adressen van bodes en vrachtrijders op Maarssen, Hoofddorp en Bodegraven, verder auto-bezorgdiensten. Dit kan wijzen op een uitgebreide patiëntenkring rond Amsterdam.

Het boekje levert als oudste datering op blz. 17 het jaar 1934, maar dit betreft duidelijk een later toegevoegde aantekening. Het Pharmaceutisch Weekblad van 1938 wordt dan ook als recent aangehaald op blz. 44. Blijkbaar werd het boekje omstreeks de eerste wereldoorlog begonnen. Hierop zou de limonade-bereiding (blz. 25) kunnen wijzen (Grenadine, citroen, frambozen, sinaasappel) via essence.

Zoals te verwachten was in dit tijdvak zijn er veel specialité-recepten voor de bereiding van „loco”-specialités, waaronder:

Dr. Vink's Hoofdpijnpoeders

Endrine	Odol	Cuprex
Jood-calcium-Diuretine	Hosal	Tonicum Roche
Hentzel's Tonicum	Jodirenan	Desitinzalf
Argyrophedrine	Lubrokol	Kruschensaltz
Wonderpoeders	Bronchisan	Ferrostabil-pillen
Tijgerbalsem	Granugenol	Vick's balsem etc.
Petrol-Agar	Rhofene	Kataline capsules
Taka Zyma	Sulfoderm	Euphydial
	Helmofix	Hamburger Thee

Aan de 2e wereldoorlog herinneren de „Vloeistoffen voor gas-aanvallen”, drie recepten. Later zal ik in de kelder nog een vergeten doos met maskers voor burger-gasbescherming vinden. Ook de recepten voor „Zachte schurftzalf” (boven een datering 1942) en aansluitend „Middel tegen oxyuriasis” herinneren aan de bezettingstijd en vormen de laatste aantekeningen in het handschrift van Mevr. Suyver. Van de para-farmaceutische recepten noem ik nog „Mottenmiddel”, Flit, Chroomversterker, Koperreinigingsmiddel” en veterinaire: „Mokzalf voor een paard”.

Voor de limonades waren speciale etiketten aanwezig, evenals voor de eigen cosmetica onder merk „CREOLA”, sleppmelk, „ijs”-Eau de Cologne en niet te vergeten de Thijmsiroop, waarvoor men zelfs van buiten Amstetrdam kwam.

HET INTERIEUR VAN DE APOTHEEK

Bij de verlegging van het accent naar verpakte geneesmiddelen, cosmetica en zelfmedicatie (waaronder Homoeopathische middelen) moest het interieur zich aanpassen. Een der horren voor de beide apotheek-ramen werd dan ook weggenomen, waardoor ruimte voor een bescheiden etalage beschikbaar kwam. De achterzijde werd gevormd door de achterwand van een show-kast binnen in de apotheek (ontvangstruimte). Ook aan de publiekszijde van de schrijfiessenaar kwam een showkast.

Ruimte voor verpakte geneesmiddelen werd geschapen door opstelling van een kast met laadjes, terwijl deze middelen tevens in de kruidenlaadjes gingen penetreren.

Zelfs werden de hekjes aan de recepteertafel vervangen door een showkastje, de gebogen lijn van de recepteertafel volgend. De toegangsdeur ging het opschrift dragen „Aangesloten bij de Rijksverzekerings Bank”. Het antieke destilleertoestel voor destillatie van kruidenextracten, waarvoor in 1922 nog vergunning was gevraagd en verkregen, raakte in onbruik. Steeds meer praeparaten werden kant en klaar door de groothandel geleverd.

ANALYTISCH-CHEMISCHE ARBEID

Na de dood van haar man heeft Mevr. Suyver deze arbeid afgestoten, behalve het kwalitatieve urine-onderzoek, dat zich nog een tijdlang weet te handhaven. Het verloop in het aantal aangeboden onderzoeken is af te lezen uit onderstaand staatje:

PER JAAR: AANTAL ONDERZOCHE URINES OP KWALITATIEF EIWIT EN SUIKER

1917: 59	1922: 11	1927: 18	1932: 25	1937: 5
1918: 37	1923: 9	1928: 16	1933: 18	1938: 0
1919: 35	1924: 26	1929: 11	1934: 4	1939: 0
1920: 52	1925: 10	1930: 15	1935: 10	1940: 0
1921: 28	1926: 9	1931: 14	1936: 6	

HOE HET DE KINDEREN VERDER GING

Onderwijl groeiden de kinderen op. Er blijkt een voorliefde te zijn voor de richting, welke wijlen hun vader heeft gekozen. De oudste dochter, ANNA CAROLINE, studeert artseneijberekunde aan de universiteit van Amsterdam en wordt op 14 juli 1934 tot apotheker bevorderd. Hoewel zij dus haar moeder, die nu 57 jaar is, zou kunnen opvolgen geeft zij de voorkeur aan een vestiging in 1937 te Schiedam, waar zij zal blijven tot aan haar emeritaat.

JAN FREDERIK verlegt het accent nu geheel in de scheikundige richting. Na zijn candidaatsexamen in Groningen studeert hij als scheikundige af in Amsterdam. Voor zover mij bekend is treedt hij in dienst van POLAK & SCHWARTZ, verhuist naar Hilversum en trouwt met een dochter van de advocaat Mr. LAGROO uit Bodegraven.

MARIA FREDERIKA, de middelste, kiest de huishoudelijke richting en wordt docente aan de Haagse huishoudschool.

DE 2e WERELDOORLOG

Wanneer in 1940 Nederland in de oorlog wordt betrokken is Mevrouw Suyver 63 jaar.

De bezettingsomstandigheden uiteten zich op farmaceutisch gebied geleidelijk in een verbod tot beroepsuitoefening van Joodse landgenoten en in het schaarser worden van geneesmiddelen en grondstoffen. De geldende uitgave van Pharmacopoe en Supplementen, daarnaast van de Codex Medicamentorum Neerlandicum der Maatschappij het Pharmacotherapeutisch Register en de nieuwe uitgaven van specialiteitsvoorschriften moeten worden aangevuld en vervangen door F. G. en N. F. De schaarste-economie overheerst het beeld. Aan de oorlog zelf herinneren de „Vloeistoffen tegen gasaanvallen” van 1939, en een „middel tegen uitglijden op gladde wegen” voor de strenge winters van 1939 en 1940. Het Rijksbureau voor Genees- en Verbandmiddelen zal wel oorzaak zijn geweest van de berekening van het Levertraangebruik 1938/1939 als basis voor de toewijzing.

Andere gegevens omtrent de bezetting heb ik niet gevonden. Mevrouw Suyver heeft als 2e apotheker een Collega R. J. SANDERS aangetrokken en is zelf in Hilversum gaan wonen. De bezettingstijd noodt niet tot het bijhouden van andere gegevens dan die, om aan de bezettingspapierwinkel te voldoen. Er zijn al zorgen genoeg.

Wel wordt het nu bijna leegstaande huis gepenetreerd door wat er maar aan voorraadvorming kan worden gedaan. Om tenminste toezicht te hebben worden de bovenste kamertjes aan twee studenten verhuurd. Alleen de vroegere woon- en werkkamer van Dr. Suyver, naast de apotheek, blijft als administratief vertrek behoorlijk bewoonbaar.

Met de bevrijding eindigt wel de oorlogstoestand maar nog niet de nasleep daarvan. Mevrouw Suyver is in 1944 op een leeftijd gekomen, waarop zij, met haar 67 jaar, niet meer met graagte de heropbouw der praktijk zal willen aanvangen. Zij is hiertoe wel gedwongen, wanneer collega Sanders het overnemen van een praktijk in Haarlem prefereert boven een langdurige overeenkomst met stijgend aandeel maar zonder definitieve overname datum, zoals Mevr. Suyver hem aanbiedt. Het hervatten van de praktijk betekent voor Mevrouw Suyver wel een zware belasting. Zij zoekt naar een nieuwe gegadigde en een aantal daarvan passeren zonder resultaat de revue. Pas 3 jaren later zal de overname een feit worden.

GERAADPLEEGDE BRONNEN:

Register op de geboorten, huwelijken en begravenissen in de gemeente Amsterdam.

Bevolkingsregister van Amsterdam (v.a. 1811).

Algemeen Adresboek van Amsterdam.

Dr. D. A. Wittop Koning: De Nederlandsche Maatschappij ter bevordering der Pharmacie 1842—1942, D. B. Centen's Uitg. Mij. Amsterdam 1948.

W. L. le Clercq c.s.: Geschiedenis van het Algemeen Ziekenfonds voor Amsterdam, 1847—1947.

Dr. H. Colijn: Saevis tranquillus in undis, Uitg. de Standaard, 2e druk, Amsterdam 1934.

Dr. M. O. Albers: *het Ontslag van Bismarck*, Tj. Willink & Zn, Haarlem 1926.

Mr. H. A. Idema: Parlementaire geschiedenis van Ned. Indië 1891—1918, M. Nijhoff, 's-Gravenhage 1924.

Dr. F. J. du 'T Spies: 'n Nederlander in dienst van die Oranje-Vrijstaat, Swets & Zeitlinger, Amsterdam 1946.

W. J. de Kock: Geschiedenis van Zuid Afrika, Printing Co, Pretoria 1973.

P. Fleming: The siege at Peking, Arrowbooks, London 1959.

J. Fabius: Met Thomson in Albanië, Leiter-Nijpels, Maastricht 1918.

J. F. Suyver: Onderzoek naar de omzetting van stereoisomere tri-thioaldehyden, Peofsch. Amsterdam 25.11.1904.

Pharmaceutisch weekblad jaargangen 1902—1917.

Album academicorum v.h. Atheneum illustre en van de Universiteit van Amstredam 1799—1913.

C. Berendsen: Apotheek en Industrie, Het Financiële Dagblad 31.7. 1961 e.v.

Dr. J. F. Suyver, Mej. M. Meijers, N. Keulemans, Dr. H. M. Knipscheer (Cie tot onderz. v. spec. N.M.P.): Voorschriften van specialités, ongedateerd, en nieuwe druk 1927.

Medicamentorum formulae in usum medicum Scheltema & Holkema's Boekhandel, Amsterdam, Ed. 5 1885 e.v.

Medicamentorum formulae in usum medicum Rotterdamensum collegii Dr. L. van Itallie, Ed. 4, Rotterdam 1902.

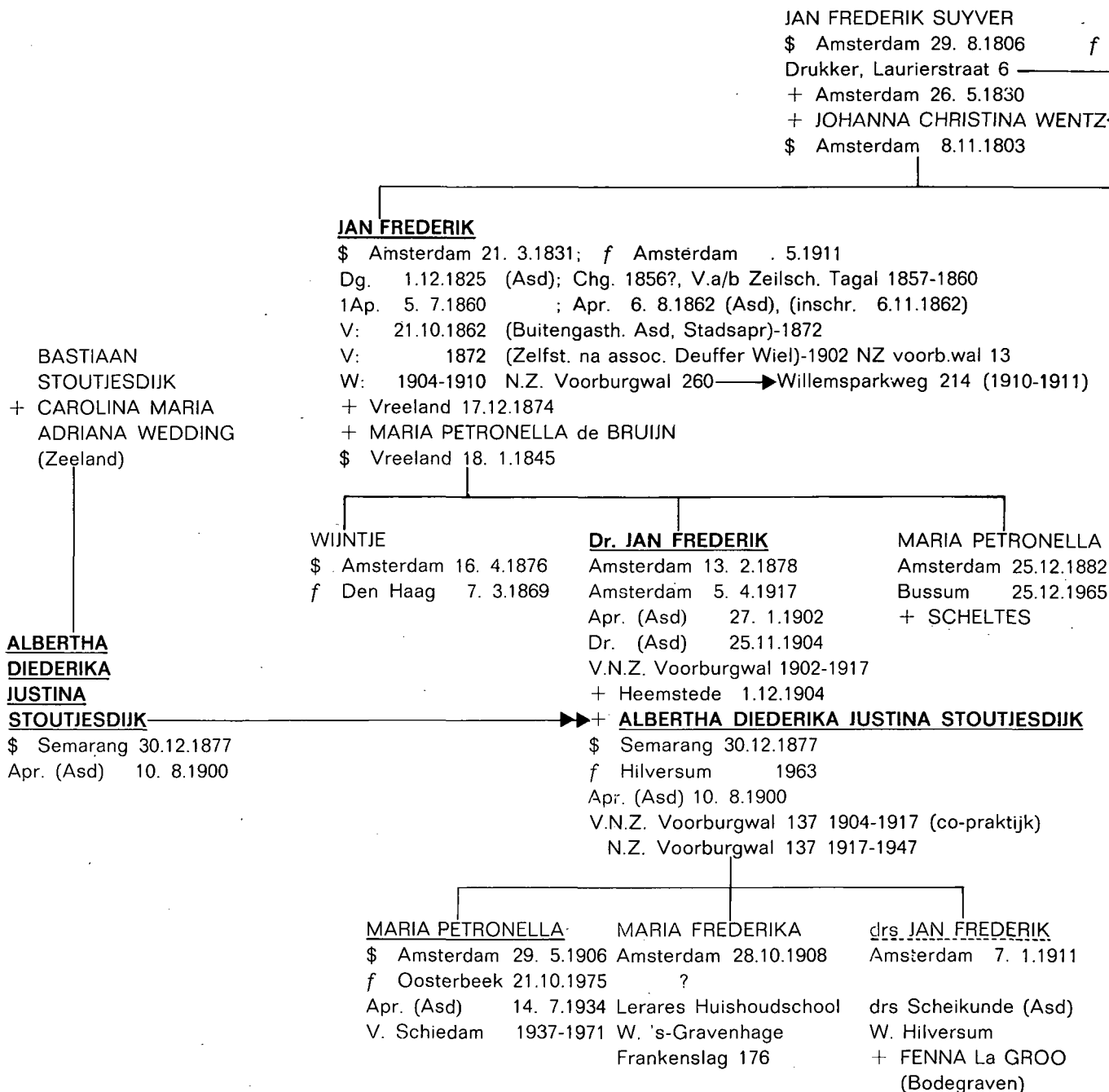
Formularium medicamentorum nederlandicum, Gemengde Geneeskundig-Pharmaceutische Commissie N. M. G. en N. M. P., 1907.

Dr. H. Pinkhof, Litwer, Foyer, E. de Metz: Pharmacotherapeutisch register, Amsterdam, September 1933.

N. M. P.: Lijst van namen van specialiteits, 1936.

Kinineformularium, Bureau tot bevordering van het Kininegebruik 2e druk, Amsterdam 1933.

Dr. H. Pinkhof & P. van der Wielen: Pharmacotherapeutisch Vademecum, D. B. Centen, Amsterdam, Ed. 7 e.v. 1934 e.v.

Gebruikte symbolen:

- \$ Geboorte- of doopdatum en plaats
- f Overlijdens- of begrafenisdatum en plaats
- + Huwelijks- of ondertrouwdatum (alleen jaar: berekend uit huwelijksacte, e.d.) en plaats
- Apr: Datum en plaats apothekersexamen (en datum van inschrijving)
- 1 Apr.: Inschrijving als leerling of bediende bij een apotheker, datum en plaats
- Drg: Datum en plaats drogistenexamen
- V Datum en plaats van vestiging

JOHANN GOTTLIEB WENTZ
+ GIERTJE MATTHIJSEN

JOHANNA CHRISTINA
\$ Amsterdam 8.11.1803

JOHANNA MEDINA
\$ Amsterdam 13.9.1835
f
W. na 1869 in gezin
broer Joh. Jacob

HENDRIK WILLEM
Amsterdam 19. 3.1828
Amsterdam 17.12.1859
W. de Clercqstraat 27
→ Bilderdijskade 39
(Weduwe, 1910)

JOHAN JACOB
Amsterdam 29. 3.1840
Renkum 21. 5.1917
Amsterdam 19. 5.1845
doc. zeevaarkunde
kweekschool v. d. Zeevaart, Amsterdam
W. Schipperstraat → Hoogte Kadijk → Marnixkade →
→ Prinseneiland → Renkum
+ HILLEGONDA MARIA WENTZ (+ 1866?)
\$ Amsterdam 20. 7.1845

JAN
FREDERIK
11. 2.1868
25. 5.1868

HERMANUS
8.10.1869

JOHANNA
CHRISTINA
1. 2.1871

GESINA
ELISABETH
24. 7.1873

HILLEGONDA JOHANNA
MAGDALENA FREDERIKA
29. 8.1875 13. 4.1879

W. Gr. Bickerstr. 56
f vóór 1908
(Wed. → R. Hartstr. 25 (1911))

HENDRIK
EVERARD Jr.
W. Barentzplein 3
→ Gr. Bickerstr. 78 (1911)

Advertentie:

H & J SUYVER, stoomketelmakers

FABRIEK van STOOMKETELS & WERKTUIGEN
v/h H. & J. SUYVER

IJzer- en Metaalgieterij
HOLLANDSCHE TUIN EN ZEEPAARD

Groot Bickerstraat 78

(Dit adres verandert in 1911: Einde Groote Bickerstraat,
no. 80)

Indien niet anders vermeld vonden geboorten, huwelijk, enz. plaats te **Amsterdam**.

→ Verhuisd naar

Chg: Datum en plaats chirurgijnsexamen

W Datum en plaats (nieuw) woonadres

→ Huwt met

De namen van (toekomstige) apothekers zijn onderstreept, die van andere academici onderstreept met gebroken lijn.

Dr Datum en plaats promotie

Requiem voor een tweehonderdjarige

Dr. J. H. Ligterink, Amsterdam

Het opheffen van zijn vestiging is voor een apotheker een triest gebeuren. Hierdoor verdwijnt een stukje gezondheidszorg, waarbij hij zich moet afvragen of de wenselijkheid, de noodzaak daartoe bestond.

In de hedendaagse terminologie „beheert” een apotheker zijn apotheek, waardoor uitdrukkelijk niet hijzelf maar zijn instrument voor beroepsuitoefening tot maatschappelijk „instituut” wordt verklaard. Men kan daarbij analogieën zoeken als die tussen orkest en dirigent (waarbij uiteindelijk de dirigent het gewicht in de schaal legt), de „stoel”, en de ambtsdrager (waarbij de „stoel” meer respect krijgt, dan de tijdelijke ambtsdrager ooit had).

Toen apotheker J. R. Reërshemius te Amsterdam in 1763 via een assistent zijn apotheek vestigde kon hij niet bevroeden, dat na hem en zijn neef A. H. Muller hun opvolger, Deufferwiel en diens zoon, J. F. Suyver en zowel diens zoon als schoondochter daar de farmacie in algemene praktijk zouden blijven uitoefenen. Als laatste opvolger in deze reeks voel ik mij verplicht verslag te doen van de laatste fase van dit „beheer”, dat tot 1960 heeft voortgeduurd.

Ik meen dit verslag vanwege de continuïteit niet wezenlijk te moeten doen afwijken van mijn vorige opstellen, voor zover het meer recente tijdperk dit niet onmogelijk maakte. Zelfs voegde ik, sterk bekort, een genealogie toe, waarnaar ik waar nodig verwijs.

HET GESLACHT LIGTERINK

„De Ligterink” ligt op een hooggelegen open plekje in de bossen bij Barlo (Gem. Aalten). De oorspronkelijke naam zou „Lichtwardinck” zijn geweest, zetel van de „Lichtward”, van de bewaker van de „lichtung”, open plaats in het bos en veelal wegen- of paden-knooppunt. De erve Lichtwardinck behoorde (erfelijk) aan de lichtward, die voortkwam uit het kleine aantal agrarische gezinnen, dat zich in de vroege Middeleeuwen vestigde in het complex essen en aan de rand van het erosiedal, waardoor nu nog de kleine Zilverbeek stroomt. In 1433 ging het goed uit adellijke handen over naar klooster Schaar bij Bredevoort (Congregatie Windesheim), bij het opheffen der kloosters kwam het in volle eigendom in particuliere handen.

HARMEN LIGTERINK heeft geen zoon, die hem kan opvolgen, wel een dochter, GESIENA, die op De Ligterink geboren is op 15.9.1715. Door haar huwelijk met HENDRIK te NEETH, de laagte, welke onder aan de es ligt, wordt in opvolging voorzien, waarbij Hendrik, zoals ge-

bruikelijk, de naam van de erve aanneemt, en daarna HENDRIK LIGTERINK is, evenals zijn nakomelingen. Ook wanneer Gesiena sterft en Hendrik Ligterink hertrouwt met JANNA MARKELINCK, heten de afstammelingen Ligterink. Markelinck is de erve, toebehorende aan de waker over de „Marcke”, het grensgebied, de grenskommandant.

Hendrik Ligterink heeft volgens zijn familiebijbel 5 zoons en 5 dochters gehad. Op de erve is er blijkbaar geen plaats voor hen allen. LAMBERT, ook wel Lubbert, geboren 9.12.1753 vertrekt naar Lunteren, van daar naar Harmelen, waar hij overigens niet in de N.H. Kerkadministratie voorkomt, maar wel met attestatie naar het nabije de MEERN wordt overgeschreven. Hij trouwt daar met de uit Harmelen stammende Margarita van der Lingen. In het leven van de N.H. Kerk heeft hij een aanmerkelijke rol gespeeld. Zijn 5 jaren jongere broer GERRIT geeft dit blijkbaar reden zich ook in de Meern te vestigen. Na een kinderloos huwelijk met Woutertje van Simmeren is hij hertrouwd te Vleuten (tot welke gemeente de Meern zal behoren) met Berendina Gussinklo, evenals Woutertje afkomstig uit de gemeente Aalten, waartoe Barlo zal behoren.

LAMBERT heeft 4 kinderen. De tweede zoon, ALBERTUS THEODORUS, die 13 december 1827 te de Meern wordt geboren, wordt aannemer en zou zich vooral met molenbouw hebben beziggehouden. Hij trouwt met Jannetje van Arkel. Uit dit huwelijk komen 9 kinderen voort, waarvan er 4 zeer jong sterven, 2 dochters ongetrouwd blijven, een zoon na volbrachte studie te Utrecht zich vestigt als huisarts te Rotterdam, een andere te Utrecht een opleiding voor Bouw- en Werktuigkunde volgt om zich uiteindelijk te vestigen als bouw- en werktuigkundig expert, terwijl een derde zoon (naar ik meen) de leiding zal krijgen van het bijkantoor der boerenleenbank.

De Rotterdamse arts blijft praktiseren, tot hij in 1940 uit zijn huis aan de Noorderhaven wordt weggebombardeerd. Zijn oudste zoon heeft de rechtenstudie gekozen. De jongste sloot zijn specialisatie als zenuwarts te Groningen af met een promotie op 14.6.1900, was verbonden aan de Joodse psychiatrische inrichting te Apeldoorn en vestigde zich uiteindelijk te Nijmegen.

De bouwkundige trouwde de dochter van een Hoofdamtenaar der Rijnspoorweg Mij., bracht samen met haar de Utrechtsche Asphaltfabriek aan de gang. Na omzetting van het bedrijf in een N.V., trokken zij zich terug, waarna hij zich specialiseerde in het regelen van schaden bij verzekeringssconflicten en onteigeningen. Hiermede zijn wij

beland in de nagenoeg contemporaine historie en moge ik nu uitdrukkelijk verwijzen naar de genealogie.

EEN PRAKTIJKOVERNAME IN HET MIDDEN DER 20e EEUW

Wanneer Mevrouw de Wed. Dr. J. F. SUYVER-STOUT-JESDIJK zich uit de algemene apothekerspraktijk wil terugtrekken bestaat er voor haar nog geen pensioenregeling. In feite is er niets veranderd sinds het gildensysteem, waarbij tot verlichting van de weduwenkas aan de weduwe van de Meester werd toegestaan diens winkel voort te zetten onder leiding van een Meesterknecht. Wel is de „Meesterknecht” nu vervangen door een „Provisor”, waaronder de volksmond een apotheker verstaat, die de verantwoording in loondienst van de weduwe draagt. Deze verhouding leidt veelal tot een reeks conflicten tussen Weduwe-Mammon en Apotheker-Asklepios (of Moses en Aäron), dan wel tot toenemende onverschilligheid van de apotheker voor zijn praktijk. Een Stichting Nederlandsche Apotheken was nog niet opgericht. Het was dus „provisor” of „overname” voor de weduwe. Er gaapt een kloof tussen de belangen van de praktiserende apotheker en zijn opvolger. De eerste zoekt voorwaarden, waarbij hij zich uit de lichamelijke en emotionele belasting van de dagelijkse praktijk kan terugtrekken, maar toch geldelijk blijft delen in de netto baten uit de praktijk, inclusief de toename daarvan maar exclusief eventuele achteruitgang, terwijl hij beducht is, dat zijn erfgenamen daarbij zouden kunnen worden gedupeerd door zijn al te snel overlijden. Hij wenst een schaap met nog veel meer dan de klassieke vijf poten. De mogelijke opvolger zoekt een afgerond risico, overname liefst gespreid over een aantal jaren, onbeperkte zeggenschap en liefst profijt over datgene, wat hij aan de praktijk denkt te verbeteren.

De pogingen om elkaar te vinden in deze tegenstrijdige wensen worden dan nog ernstig bemoeilijkt door een „overheid”, vage en dreigende machtoefende onvatbare, die namens een collectiviteit bij iedere bezitsverandering een deel opeist, des te groter naar mate met minder omzichtigheid wordt gehandeld.

Na langdurige onderhandelingen kwam tenslotte tussen Mevrouw Suyver en mij een gekombineerde pacht-koopovereenkomst tot stand, zich uitstrekkende over een vastgesteld aantal jaren.

DE APOTHEEK

Toen ik mijn vrouw liet zien, waar wij onze volgende jaren zouden leven — indien althans de overname tot stand zou komen — schrok zij. Het pand was tijdens de bezetting uitgewoond. Zon kwam er alleen binnen gedurende twee uren, alleen in hartje zomer, in de middag en dan nog alleen aan de voorzijde. Voorheen vond men dit een heerlijke toestand, daar meubels en gordijnen dan niet verschoten. Verf en behang waren donker, de sfeer her-

innerde aan de Haagse school. Grote omkappingen om de veloursgordijnen konden de ramen nog kleiner maken. Zolders, trappen, kelders, gangen en kamers waren tijdens de bezetting gepenetreerd door voorraden van de meest uiteenlopende aard. Preparaten van tientallen jaren her, obsoleet geworden, vormden een schilderachtig maar weinig efficiënt geheel. Alleen in het werkgedeelte van de apotheek heerste de nodige orde en netheid. Ook was beneden de administratiekamer aan de straatzijde nog ingericht, maar deze was bij bepaalde windrichting niet te verwarmen wegens de dan terugslaande schoorsteen, die valwinden rond de kerk niet aankon. Gelukkig wist architect A. Dorgelo zijn optimistische visie ook op mijn vrouw over te dragen en onder zijn bekwame leiding en naar zijn ontwerp ontstond een behuizing, die zonder het 17e eeuwse karakter te verliezen aan althans redelijke hedentijdse comfortverlangens tegemoet kwam.

Apotheek en huishouding werden volstrekt gescheiden. De kelder in het sous-terrain verloor haar keukeninrichting en bleef bergplaats. Spoelkelder met tinctuurpers en destilleertoestel bleef intact. Op de begane grond werd de administratiekamer verbouwd tot laboratorium, tevens administratie- en spreekkamer-ruimte. Overal moesten achteraf de elektrische leidingen worden vernieuwd, daar zij grotendeels nog bestonden uit „Siemens” materiaal met kartonnen isolering uit de eerste wereldoorlog.

De eerste verdieping werd keuken en woonkamer, dit laatste na uitbreken van kasten, waardoor één ruimte ontstond, en aanbrengen van een halfsteenmuur tegen de halfsteens achtermuur. Vanuit de haard circuleerde het water voor de centrale verwarming der woonverdiepingen, een handig systeem.

Op de 2e verdieping werd door herindeling en doortrekken van de isolerende tweede halfsteensmuur een slaapkamer, logeerkamer, W.C. en douchegelegenheid geschapen. Zolder en vliering boven de keuken bleven als algemene bergruimte en kolenzolder beschikbaar.

Het behoeft geen betoog, dat behang en verf in lichter kleuren werden gekozen. Pas toen alles klaar was konden wij ten volle overzien, welk een heerlijk huis mij als „beheerder” van mijn praktijk ten deel was gevallen.

DE BUURT EN HET VERZORGINGSGBIED

Het scheen, alsof de geschiedenis zich ging herhalen. Evenals enkele jaren na de Franse bezetting de overvolle Nieuwendijk en vooral haar zijstraten en stegen leegliepen herhaalde deze beweging zich na de bezetting 1940—1945. Ook nu trokken de bewoners naar de periferie, naar meer comfortabele behuizing, meer woonruimte.

Als grondstelling wordt wel aangenomen, dat de geschiedenis zich nooit herhaalt. De ogenschijnlijke tegenspraak tussen deze opvatting en de waarneming, dat gebeurtenissen grote gelijkenis kunnen vertonen met andere in het verleden zou mogelijk kunnen worden verklaard door aan te nemen, dat „de mens” op situaties slechts kan reageren met een beperkt aantal reactiepatronen. Het aantal reactiepatronen ter beschikking van groepen men-

sen zou dan nog kleiner zijn. Handelen volgens een dezer patronen zou echter voor de toeschouwer worden waargenomen als een gebeuren, dat wordt gekleurd door decor en montage, aangebracht door bijkomstigheden. Men zou het geheel kunnen vergelijken met een draaiorgel, dat door het spelen van een beperkt aantal „boeken” de illusie wekt van telkens iets nieuws, omdat nu eens wordt gespeeld tegen de achtergrond en met de accoustiek van het Koningsplein, dan weer van de Bloemdwarsstraat.

Voor de verhuizing naar de periferie goed doorzet is men echter enkele jaren verder. Het lijkt wel of een ijverig werkende bureaucratie en de vrees voor een komende werkeloosheid in de bouwvakken de woningproductie drukken. Anderszijds eist men per gezin meer ruimte dan voorheen. Daarbij neemt de neiging tot kamerverhuur af, mogelijk wegens het verbreken van evenwicht tussen geldelijke noodzaak en opofferen van „privacy”. In Amsterdam heeft dan nog het woningbestand extra geleden onder de bezettingsomstandigheden, o.a. door slopen van het houtwerk in leegstaande woningen, die tot ruïnes zijn vervallen.

Het verzorgingsgebied wordt beperkt door hindernissen. In het onderhavige geval waren dit vooral de verkeersstromen. Drukke verkeerswegen als Damrak en Rokin bleek men ongaarne over te steken. Zij vormden een grens. Een andere grens liep ter hoogte van de N.Z. Kolk, waar het verzorgingsgebied van de Martelaarsgracht aan grensde. Een volgende grens vormde de Prinsengracht, waarna het Spui de afbakening voltooide. Scherp getrokken waren deze grenzen niet. Zij overlaptten die van de omwonende collegae.

Van belang waren de grote bedrijven, kantoren met veel personeel, zoals de Twentsche Bank, het Gemeenschappelijk Administratiekantoor en Centraal Beheer, Confectie-ateliers, naast veel kleinere bedrijven.

Vermeldenswaard is ook het Begijnhof aan het Spui. Een poging van de beheerders, om de bewoonsters daarvan uitsluitend aan de zorg van één collega toe te vertrouwen stuitte af op de vrijheidszin der bewoonsters en gebrek aan geestdrift bij de collega.

In de particuliere praktijk hadden vele „forensen” de gewoonte hun recept 's morgens te brengen, de geneesmiddelen 's middags te halen. De spitsuren waren dan ook erg druk. Een welkome afwisseling, maar ook vaak problemen, veroorzaakten de toeristen, niet zo zeer op gebied van verstaanbaarheid als wegens hun vaak andere instelling op de mogelijkheden tot farmaceutische hulp. Latijns Amerikanen vonden het mal, dat zij niet op verzoek een injectie kregen toegediend. Een vrouw uit India, die een opiaat zonder recept verlangde en niet kreeg meende te moeten vaststellen, dat „de Nederlanders blijken gaven door deze strenge wetten hun eigen volk naar verdiend lage waarde te schatten”. Verbaasd was men toen nog, dat niet ieder verpakt geneesmiddel van lokaal belang ook hier verkrijgbaar zou zijn. Vooral met sulfa-preparaten en later antibiotica werd naar hun smaak hier

veel te weinig de hand gelicht. Een ander probleem vormden vaak de volksgeneesmiddelen, zoals het Britse „A.B.C.”, een mengsel van Tinct. Aconiti, Tinct. Belladonnae en Chloroform, reumatiekwrijfsel.

De naaste buur in de richting Gravenstraat had zich aan de tijdsstroom aangepast. Nog in 1902 was hier een handelsdrukkerij gevestigd, nu de schrijfmachinezaak van de Wed. Sax, daarnaast de Kasregistercentrale. Een kapper daarnaast beoefende zijn hier van oudsher thuisbehorende handwerk, maar nu „onder medisch toezicht gediplomeerd”, wat dit moge hebben ingehouden. Dan volgde de Amsterdamsche Kunstkring, tenslotte een sigarenwinkel. Evenals in 1830 waren de daaraan grenzende Gravenstraathuisjes onbewoond en vervallen. De overliggende hoek van de Gravenstraat werd ingenomen door het café (later hotel) van Metz, ontmoetingspunt van Joh. Luger en de strijdbare Jaques Gans. Dan kwam de postzegelhandel van Jonen, had Tannie Ehrlich zijn kaasrestaurant en -handel en streed de 19e eeuwse gezelligheid van het café der Dames Lauterbach tegen zich ontwikkelende alternatieve vermaaksvormen. Dan was er nog het zeer bekende visrestaurant van de Terschellinger oud-hofmeester Kuypers. Verderop was er de likeurfabriek van Bootz, waarvan de „Tip” ook nu nog bekend is. Beneden was het historische proeflokaal „de drie fleschjes” met trouwe bezoekers als „Hajo”, H. J. van Oosterbaan. Hij was een in zijn tijd bekend sportverslaggever, notoir maar evenzeer onberispelijk op sterk water, die eens in de maand afrekende, wanneer „het zilverschip” bij hem binnenliep. Dan betaalde hij ook de conducteur van lijn 2, die hem iedere avond wekte uit zijn slaap en hem afzette voor zijn huis. De dan dienstdoende conducteur werd, ongeacht de persoon, op die dag in de maand beloond met een tientje, een heel bedrag in die tijd. Naast Bootz lag Arnd & Zoon, bekende handels- en etikettendrukkerij, opgericht 1880, eerst in hoofdzaak boekbinderij.

Blijkbaar onder invloed van „de drie fleschjes” en de opkomende antiekmode ontstonden namen en borden als „de drie kistjes” (sigarenwinkel op de hoek, nu snackbar „de drie Graefjes”), „de drie kaarsjes” (antiekwinkel in het voormalig wijnroeierscomptoir, nu verdwenen), „de drie stoeltjes”, (meubels, v/h café Lauterbach, verdwenen), „de drie pilletjes” (merkwaardig symbool voor een nog aanwezige drogisterij-parfumerie). De fabriek van Bootz ging over naar Bols. De drie fleschjes bleven.

Behalve de reeds genoemde grote bedrijven was daar aan de overkant van de apotheek het Postkantoor, verder geldkantoor, telecommunicatie en dan het gedoe van de Amsterdamse „Fleetstreet” met Telegraaf, Parool, Handelsblad, Trouw, Volkskrant, De Tijd, Elsevier, de reclamebureaus, café Scheltema met hun eigen doenige, springlevende sfeer. Aan de overkant, naast het postkantoor, de bekende „Port van Cleve”, de drukke winkelstraat Molsteeg, halten van 4 tramlijnen en ettelijke stadsbussen, vlakbij de tram naar Haarlem en Zandvoort, het

krioelende bodecentrum. Centraal Station op loop-afstand, de Dam om de hoek, de Nieuwe Kerk om tegen aan te leunen. Een fascinerend praktijkgebied in een schilderachtig stuk van historisch Amsterdam. Een kleine buurt waarvan de inlanders elkaar kenden in een wat dorps aandoende sfeer.

DE AARD VAN DE PRAKTIJK

Deze vloeide uiteraard voort uit de samenstelling van de patiëntenkring, waarop reeds nader werd ingegaan. De officine praktijk bewoog zich dan ook zowel op farmacotherapeutisch- als op parafarmaceutisch gebied. Voor farmacotherapeutisch doel werden deels geneesmiddelen bereid en/of afgeleverd uit grondstoffen. Anderszijds werden farmaceutische specialités afgeleverd in onaangebroken verpakking. Om in de aflevering van deze verpakte geneesmiddelen inzicht te krijgen verzamelde ik gegevens hierover. Aangezien naast merknaam en farmaceutische vorm per verpakking ook het aantal doseringen daarin bepalend was duidde ik deze aan als „type”. Een „type” was dus een aantal doses, elk in farmaceutische vorm gebracht, samen door de fabrikant in daarop vermeld aantal verpakt in gesloten verpakking en voorzien van merknaam. Een daarvan in hoeveelheid doses verschillende verpakking was dus een ander „type”, daar zij onderling niet verwisselbaar waren.

ZELFBEREIDING

Na de praktijkovername zette ik het Liber prescribendi van Mevrouw Suyver voort. Het geeft enig inzicht in de zelfbereiding.

Opgenomen in Liber Prescribendi	Aant. recepten in %		
A. RECEPTEN VOOR (HUMANE) FARMACOTHERAPIE			
Magistrale receptuur	32		
Ter verwerking van nieuwe grondstoffen	17		
Ter verwerking merkgeneesmiddelen in magistrale receptuur	3		
Ter vervanging of verbetering van merkgeneesmiddelen	7	59	66%
B. PARAFARMACEUTISCHE RECEPTEN			
Cosmetica	10		
Alcoholhoudende genotmiddelen	1		
Reagentia	19		
Insecticiden	1	31	34%
	90	90	100%

Hierbij dient te worden opgemerkt, dat de magistrale receptuur deels geneesmiddelen betrof voor zelfmedicatie, deels ten dienste was van het therapeutisch handelen van artsen uit het verzorgingsgebied en in overleg met hen

werd ontworpen op grond van literatuurstudie. Essentiële substanties van merkgeneesmiddelen waren vaak niet in de handel, beschermd door patent. Daar deze toch ter wille van individuele therapie in magistrale receptuur moesten worden verwerkt, gaf het omwerken van de farmaceutische fabrieksvorm in een andere, individuele, soms technische moeilijkheden. Aan recepten, vooral voor hier niet geïmporteerde merkgeneesmiddelen, bestond naast de bestaande handboeken eveneens enige behoefte.

De Cosmeticarecepten betroffen vooral middelen voor huid- en haarverzorging en voor mondhygiëne. De reagentia omvatten zowel die voor klinisch-chemisch- als ander analytisch-chemisch gebruik.

FARMACEUTISCHE SPECIALITE'S

Wegens de samenstelling van de patiëntenkring waren bereiding en aflevering bestemd voor een zeer gevarieerde populatie. Kon deze gelden als een aardige doorsnede van de bevolking en zou het dus zinvol zijn de praktijkgegevens statistisch te bewerken, de taxen der K.N.M.P. gaven daarnaast een mogelijkheid om landelijk na te gaan, wat als „gangbaar” kon worden aangemerkt aan verpakte geneesmiddelen en grondstoffen.

Als eenheid voor de bewerking koos ik het „type” farmaceutisch specialité (patentmiddel, merkgeneesmiddel, verpakt geneesmiddel of farmaceutisch produkt, al naar de wens van mode en P.R.). Nu wordt er verschil gemaakt tussen geneesmiddelen met gevaren bij onjuist gebruik en die, waarvan men (om welke reden ook) wil aannemen, dat gebruik ongevaarlijk zou zijn. De eerste categorie noemt men wel „ethische” geneesmiddelen. Deze aanduiding nam ik niet over, daar de andere dan als „onethisch” moest worden geduid. Deze andere daarentegen werd wel aangeduid als „populair”, maar van de impopulariteit van een ethisch geneesmiddel als zodanig merkte ik niets.

Eerder was het een „populaire” sport om van zijn arts een recept van de apotheker een type los te branden van het allernieuwste „ethische” geneesmiddel om mee te pronken tegen de vriendenkring. Ik hield mij hier buiten en noemde de typen respectievelijk „serieuze” en „consummiddelen”. De laatsten toch behoorden eigenlijk tot het randgebied van voedings- en genotmiddelen, waarvoor een recept of apothekerstoezicht misplaatste voorzichtigheid zou behoren te zijn.

PROBLEMEN ROND DE VOORRAAD

In het bijzonder voor de voorraadvorming is een inzicht in de snelheid van veroudering van geneesmiddelen belangrijk. Eerst probeerde ik iets te berekenen omtrent de tijdsduur tussen het „algemeen” worden van een geneesmiddel en het verschijnen daarvan in mijn apotheek. Ik nam daartoe aan, dat vermelding in de taxen der KNMP betekende, dat het geneesmiddeltype als „gangbaar” kon worden aangemerkt en vond:

Verpakte Geneesmiddelen voor het eerste opgenomen in Taxe II 1953 der K.N.M.P.	Jaar van eerste aflevering v.a. 1953						
	1953	1954	1955	1956	1957	1958	Nooit
SERIEUSE, aantallen typen	24	37	43	38	23	15	720
In procenten v.h. totaal	2,6	4,1	4,8	4,2	2,6	1,7	80%
CONSUMMIDDELEN, aantallen typen	16	11	25	17	10	8	371
In procenten v.h. totaal	3,5	2,4	5,5	3,7	2,2	1,7	81%

Ik leidde hieruit af, dat het grootste deel der nieuwe merkgeneesmiddelen, resp. 80 en 81%, nooit zou worden gevraagd, hetwelk ook objectief gezien maande tot uiterst voorzichtige voorraadvorming. Ik moest dus streven naar een voorraad, die liefst alleen deze (overige) 20% serieuze en 19% consummiddelen omvatte. Een volgende vraag was toen, in hoeverre op deze geselecteerde voorraad een beroep kon worden verwacht. Aan de hand van mijn voorraad-administratie trachtte ik inzicht te krijgen in de levensduur van typen verpakte geneesmiddelen in mijn apotheek.

Ik had daarbij de beschikking over 12 jaren materiaal en vond, telkenmale het totale aantal afgeleverde typen stellende op 100%:

Looptijd van elke type in 12-jaar tijdvak	Serieus	Consum	Onge- splitst
Incidenteel			
Slechts éénmaal in één verpakking	22%	15%	19%
In totaal			
2 of 3 maal afgeleverd	19%	17%	18%
	<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>
In totaal incidenteel	41%	32%	37%
Korte looptijd			
Gedurende 2-4 jaren achter- een één of meermalen afgeleverd, daarna niet	45%	40%	42%
Middelbare looptijd			
gedurende 5-7 jaren achtereen	7%	9%	8%
gedurende 8-10 jaren achtereen	4%	7%	6%
	<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>
In totaal middelbare looptijd	11%	16%	14%
Lange looptijd			
persistent, langer dan 10 j.	3%	10%	7%

Merkwaardig was de ervaring, dat consummiddelen een persistenter karakter hadden dan de serieuze. Deels kon dit worden verklaard uit de „merktrouw” bij zelfmedicatie, deels uit geringer risico voor het signaleren van bijwerkingen. Ook bestond de mogelijkheid, dat een snelle

aanwas van de geneesmiddelen-schat „verdringing” veroorzaakte.

Ik vergeleek de rond 1953 liggende KNMP-taxen I en II en wel die van 1950 en 1955 op aantallen daarin vermelde geneesmiddelentype:

Jaar	Aantallen in de taxen Taxe I Taxe II		Grondstoffen Galen. prepar.	Verpakte geneesmid- middelen, typen
1950	1139	6696	100 %	100%
1955	1223	9434	107,6%	140%
	Aanwas in 5 jaren		7,6%	40%

Hierdoor werd de reeds bestaande verwachting bevestigd, dat verpakte geneesmiddelen in sortering sneller toenemen dan de klassieke grondstoffen en Galenische bereidingen. Het was evenwel niet onverschillig hoe deze **schijnbare aanwasselheid** van resp. 7,6%/5 j. en 40%/5 j. was ontstaan. Zij was schijnbaar, zijnde het verschil tussen toe- en afname in de sortering der geneesmiddelen-schat. Ik berekende daarom:

Typen, opgenomen in de Taxen	Taxe I		Taxe II	
Bij uitgave vermeld in 1950	1139	100 %	6696	100%
Opgenomen tussen 1950 en 1955	88	8 %	6395	94%
	<u>1227</u>	<u>108 %</u>	<u>13091</u>	<u>194%</u>
Werkelijke aanwas- snelheid bruto/5 jaren		8 %		94%
Afgevoerd uit de taxen 1950-1955	4	0,4%	3657	54%
Zichtbare aanwasselheid		7,6%		40%

Achteraf gezien maakte dit de eigen praktijk, waar reeds moest worden geselecteerd naar een gangbare voorraad van 20%, bijzonder kwetsbaar. Het karakter der patiëntenkring noopte tot voorraadvorming om aan de (niet zelden mode-)vraag omgaand te kunnen voldoen. Anderzijds bestond de zekerheid van een snelle veroudering.

Een overwegende ziekenfondspraktijk of een met een beperkt aantal artsen was veel stabiel, waarbij de ziekenfondsen dan nog excessen konden inperken. De honoraria van particuliere- en ziekenfondspraktijken daarentegen begonnen elkaar reeds toen te naderen wegens neerwaardse nivellering der particuliere praktijkinkomsten maar zonder vermindering van o.a. het verouderingsrisico.

ACHTER DE RECEPTERTAFEL

Mede wegens de avond-, weekend- en nachtdiensten was bezetting met een apotheker, drie assistenten en tenminste een hulpkracht een minimum. Deze laatste categorie werd vertegenwoordigd door een „tisanier”, oude term voor de bereider van „kruidenthee”, tisane, nu de verrichter van spoel- en looparbeid (onder andere). Er was verder in dit oude pand werk voor een huishoudelijke kracht (schoonhouden) en dan was daar Nico.

NICO Hebbenaar was een begrip geworden. Deze ridder in de Orde van Oranje Nassau trad op 13 april 1884 als 22-jarige jongeman uit nette familie in dienst van apotheker J. F. SUYVER. Onder diens laatste opvolger zou hij in april 1949 als 87-jarige zijn 65-jarige dienstjubileum onder grote belangstelling vieren. Het Amsterdamse „Fleetstreet” liet geen verstek gaan. Behalve vele geschenken werd de recipiërende Nico een autotocht aangeboden. Hij uitte de wens om zo lang mogelijk nog te blijven komen en bleef nog enkele jaren een periodieke verschijning. Tot dien kwam hij (bij goed weer) 5 middagen per week aanwandelen vanuit zijn verzorgingshuis, vouwde poeders, wond de klok op, wist overal de weg en voelde zich terecht een geachte medewerker.

Van de drie assistenten waren er als regel 2 met „vol” dienstjaren, de jongste wisselde nog al eens. Bij de nachtdiensten waren zij niet ingeschakeld, uit principe en wegens het karakter van de dienst waarvan niet zelden wat moeilijke figuren gebruik maakten. Van de „tisaniers” was de oud-marinier van Schaik bijzonder populair. Zijn schiemanswerk was perfect. Hij knutselde alles wat nodig was, had een onverstoort goed humeur en was gewend een meester te zijn op zijn vierkante meter en tevens die van een ander daarbij te ontzien. Tijdens de Boxer-oorlog was hij nog op een van Harer Majesteit's schepen mee naar China geweest. Hij had prachtige marine-anekdotes. Populair ook was zijn opvolger, de oud-brandwacht van den Berg. Hij was nog bestuurder geweest op de stoombrandspuit. Terwijl hij het stuurwiel hanteerde bediende een ander rem en smoorklep.

VOOR DE RECEPTERTAFEL

Buitenlanders

Buitenlanders zag ik veel en soms leidde dit tot een informatief gesprek over Nederland en de Nederlandse farmacie. Ik herinner mij de toenmalige Minister van Landbouw van Nieuw Zeeland, van de collegae de Apotheker-journalist Dick Fleming uit San Diego (Til and till). Behalve bekende figuren uit publiciteits- en handelswereld waren het vertegenwoordigers uit allerlei maatschappelijke lagen.

Nico Hebbenaar bij de vijzel van Reërschemius

Nachtdiensten

Voor de nachtdienst was babyvoeding in voorraad, naast zelfs scheermesjes (nadat ik er ettelijke uit eigen bezit had weggegeven). Je kunt gestrande babies en nerveuse ongeschoren sprekers toch niet in de steek laten? Sinds het 's nachts om half vier de laatste wens van een stervende grootmoeder bleek te zijn leverde ik zelfs Eau de Cologne af, (zelf bereid overigens).

In het algemeen waren de nachtdiensten zwaar. Naar bed gaan vóór 1 uur 's nachts was zinloos. Tussen die tijd en 's morgens 8 uur varieerde het aantal bezoeken tussen 14 en 0. Gelukkig kwam de 14 maar eenmaal voor, de 0 helaas zelden. Het gemiddelde lag, afhankelijk van het seizoen, tussen 4 en 8 maal per nacht. Sterk verbreid was de misvatting, dat de apotheker zich in een leunstoel de hele nacht zou zitten vervelen en dankbaar zou zijn voor bezoek. Toch bleef de lichtbak „APOTHEEK” de hele nacht door branden. Behalve voor radeloze kiespijnlidders bleek zij ervaren te worden als een reddingsboei voor eenzamen, mensen met moeilijkheden. Niet zelden kon achter de vraag naar een pijnstillers de aanwezigheid van een praesuicidaal syndroom worden vermoed en de patiënt na een lang gesprek ertoe worden gebracht om de volgende dag zijn huisarts of zelfs de psychiatrische

polikliniek te bezoeken. Ik heb deze ervaring van meer collegae gehoord.

Erkende vraagbaak

De apotheker was een **erkende vraagbaak** bij spoedgevallen als het vertalen van Spaanse handelsbrieven, van Latijnse gedichten en -zegswijzen, recepten voor het kleuren van suikerfiguren, het lijmen van plasticpoppen, ontvallen van water, vermijden van risico bij haarverven en permanent wave, het verwijderen van eigeel uit horecavaatwerk, de zelfbereiding van vruchtenwijnen en wat al meer. Deze dienstverlening vond haar verlengstuk in de laboratoriumarbeid.

E.H.B.O.

Een andere tak vormde de **E.H.B.O.**, waarbij de GGGD geen concurrent maar vaak een hoogst gewaardeerde afnemer was. Het aanbod kon variëren tussen het verwijderen van een stofje op de cornea, de nog voor een pleisterbrug toegankelijke snijwond en een sabelhouw in de rug, een schampschot in het been van vechtjassen, slagaderlijke bloeding na val door een ruit. Nachtelijke hulp was er nodig, indien een caféhouder in zijn bierkelder was gevallen. Dan was er die juffrouw, die in een bar door haar rivale multiple beetwonden (door de kleding heen) opliep. De begeleidende soldaat zag nog bleek om de neus.

Bekend was de asthmaticus, die op spijtijden met groot misbaar van ademnood placht binnen te vallen, theatraal hijgend op stoel of bank neerzank en (gratis) een asthmacigaret wou hebben. De tweede maal verdween hij, na een forse toespraak, als een haas naar buiten, zichtbaar genezen, waarbij de aanvankelijke verontwaardiging der wachtenden omsloeg in een bevrijdende lachbui.

Dan was er die man met „angineuse klachten”, die na enig doorvragen werd voorzien van een poeder met 1 mg kinine tegen de belofte morgen naar zijn dokter te gaan. In plaats daarvan kwam hij de volgende avond om een tweede poeder van dit wondergeneesmiddel. Ondanks de snijdende en harde tegenwind waren zijn klachten op slag verdwenen. Uiteraard heb ik deze therapie toen prompt gestaakt. Niet minder kleurrijk waren de belevenissen met de tegenhangers van deze patiënten.

Laat op een avond kwam een patiënt vragen om een „hoofdpijnpoeder”. Hij zag er slecht uit, maakte de indruk fiks koortsig te zijn. Ondanks zijn aanvankelijk protest weigerde ik hem een pijnstiller. Zijn huisarts had geen dienst. De telefonisch gealarmeerde vervanger was zo vriendelijk hem te willen ontvangen. Ik meende, dat hiermede de episode was afgelopen, maar vijftien jaren later werd ik plotseling op straat aangesproken door deze oudpatiënt, die verslag deed hoe hij na het artsbezoek onmiddellijk was opgenomen en nog diezelfde nacht geopereerd wegens een „acute buik”.

Verslaafden

Verslaafden kende men veelal van reputatie. Een niet te ontmoedigen vaste bezoeker was de „verpleger” die, stinkend naar zijn lijfdrank, een liter **brandspiritus** kwam

vragen omdat zijn „asthmapatiënt” nodig moest worden „gestoomd”. Wanneer hij ergens brandspiritus had bemachtigd placht hij zijn roes uit te slapen in het Prins Hendrikplantsoentje bij het Centraal Station. Bij afwijzing maakte hij geen moeilijkheden, in tegenstelling tot Gerrit, een meubelmaker, verslaafd aan **aethersnuiven**. Deze agressieve schrik van zijn burens bedreigde vooral jonge assistenten maar wist heel goed hoe ver hij gaan kon zonder in konflikt te komen met de strafrechter. Alvorens hij uiteindelijk in de psychiatrische kliniek verdween bracht hij het nog tot een smartlap in de pers, waarin hij huilerig betoogde dat hij verslaafd bleef omdat de maatschappij zo rot was, daar hem telkens maar weer aether werd verkocht. Letterlijk dezelfde klacht las ik dezer dagen in een interview met een heroïnespuiter. Die rotmaatschappij toch.

Heroïne had in die tijd geen enkele apotheker in voorraad. Het was een even obsoleet geneesmiddel als **hashish**, waarvan o.a. als Extractum Cannabis wel voorraad was voor de bereiding van likdoortinctuur. Wanneer dan ook later een arts zou beweren, dat het voorschrijven hem onmogelijk was, kende hij, ondanks zijn betrokkenheid met gebruikers, de pharmacopee niet dan wel jekte hij een beetje om stemming te kweken bij zijn jeugdig publiek. Voor zover mij bekend werd het eerste heroïne-recept pas uitgeschreven omstreeks 1962, op gezag van de „Lancet”, als probaat middel bij pijnlijke botmetastasen bij bejaarden. De primeur had het Gooi. Het tweede recept betrof er een tegen prikkelhoest. De jeugdige geneesheer ontging eventuele consequenties van zijn ingenieuze farmacotherapeutisch handelen door zich terug te trekken naar zijn home in een „ontwikkelingsgebied”, zoals men dit zou gaan noemen.

Overvallen waren nog niet in de mode, opiatendiefstallen evenmin. Wel waren er dus een aantal „verslaafden”, zoals men die destijds vrijmoedig aanduidde. In de belangstelling stond verder **dextromoramide**, dat evenals heroïne zijn loopbaan was begonnen als aanbevolen ontwenningmiddel voor morfinisten. **Morfine** en vooral **dehydromorpheïnon** had zijn liefhebbers. Er was een juffrouw, die systematisch 's avonds de zo juist afgestudeerde artsen opbelde voor hulpverlening. Zij produceerde feilloos symptomen, nodig voor haar recept. Zo verscheen zij eens laat in de avond, gebracht door twee medelijdende agenten in een surveillance-auto en met een been in het gips. Dit gips was een truc en een telefoontje met de verbaasde geneesheer reduceerde het recept tot nihil en het humeur van de misleidde politiemensen tot het vriespunt.

HET LABORATORIUM

Als regel werd geen enkele grondstof zonder identificatie en keuring in de voorraad opgenomen. Het afkeuringspercentage bewoog zich tussen 4% en 7%. Het kon zo laag zijn, daar uitsluitend bij vertrouwde groothandelaren werd gekocht, geselecteerd bovendien op de uitslag van vorige keuringen. Uiteraard kwamen verwisselingen voor, niet veel maar zeker riskant. Zo werd eens Biboras natrius in plaats van Bicarbonas natrius ontvangen (en wa-

ren door de aktiviteit van verschillende apothekers binnen enkele uren groothandel en ontvangers verwittigd). Als andere vergissing werd eens *Extractum hyoscyami* in plaats van *Extractum liquiritiae* ontvangen.

Klinisch-Chemisch

Regelmatig werd **klinisch-chemisch** onderzoek verricht. Een plotselinge aanbod van urines op suiker kon worden verklaard doordat een alternatieve genezer uit de buurt statuswinst meende te vinden in het advies, om na het gebruik van zijn kruiden de urine te laten onderzoeken. Dit bleek slechts eenmaal zinvol, toen een patiënt, die na zijn advies de insuline-injecties, voorgeschreven door zijn arts, had nagelaten, een urine bleek te produceren met een gevaarlijke reductiegraad.

Zoetingsgraad

Iets geheel anders was de hause in zoetingsgraad-bepalingen van **zoetstoffen**, waarin blijkbaar grote transacties gaande waren.

Grote opdrachten

Grote opdrachten waren die, voor het ontwerpen van een ongevaarlijke tracer ter ontdekking van namaak van likeuren, toepassing van plastic in de broeikasbouw, oorzaak van het ontstaan van vlekken in gekleurde textiel in de tropen, afwijkingen bij monsterkeuring door onjuiste monsteringsmethoden, dit om er enkele te memoreren.

Forensisch farmaceutisch

Forensisch farmaceutisch onderzoek kwam niet zelden voor. Een happy end kreeg de ervaring van een Duits echtpaar, dat voor een nachtje in Amsterdam onderdak had gekregen in een ADAC-hotelletje. Na een rustig bezoek aan restaurant en show keerden zij terug. De kamer rook muf. 's Morgens zat de pyama vol uitwerpselen. De hotelhouder eiste schadevergoeding. De gast achtte zijn goede naam aangetast en de apotheker kreeg het beddegoed voor onderzoek. Behalve een zure reactie werden elementen gevonden, die als hazelnoot werden geïdentificeerd. Bij navragen was reeds tevoren gebleken dat de Duitsers dit niet gegeten hadden. Wel waren, zoals later bleek, door het kamermeisje, dat met een dronken vriend van het bed gebruik maakte, hazelnootrepen aan deze gevoerd ter ontzuivering en herstel van zijn potentie.

Toxicologisch

Ook het **toxicologisch** onderzoek leverde soms aardige momenten. Zo verscheen in zak en as een echtgenoot met een ongeëtiketteerd flesje. Hij vreesde, dat zijn vrouw zich wilde „verdoen”. Bij onderzoek bleek het *Tinct.sec.cornuti* te bevatten. Voorzichtige voorlichting ontlokte een blijde lach: hij wist, dat zij een vriendje had en waardeerde de poging tot elimineren van de consequenties daarvan.

Haksels

Haksels en plantenpoeders werden vooral aangeboden

wegens hun verdachte herkomst en mogelijk waargenomen bijwerkingen. In een der gevallen bleek een zak kruiden door een drogist te worden afgeleverd tegen een merkje, verstrekt door een naturopath. Bij deze kon de patiënt alleen terugkomen tegen een contramerkt van de drogist. Deze laatste had dan ook de vestiging op een der grachten gefinancierd van deze ex-klerk, die zich na volbrachte dagtaak nu forensend terugtrok in zijn riante villa in het Gooi. De prijzen van dusdanige kruidenpakken (in totaal 5 verschillende samenstellingen) varieerden van f 5,— tot f 25,—, inclusief consult, naar draagkracht.

DE MAATSCHAPPELIJKE ROL VAN DE APOTHEKER

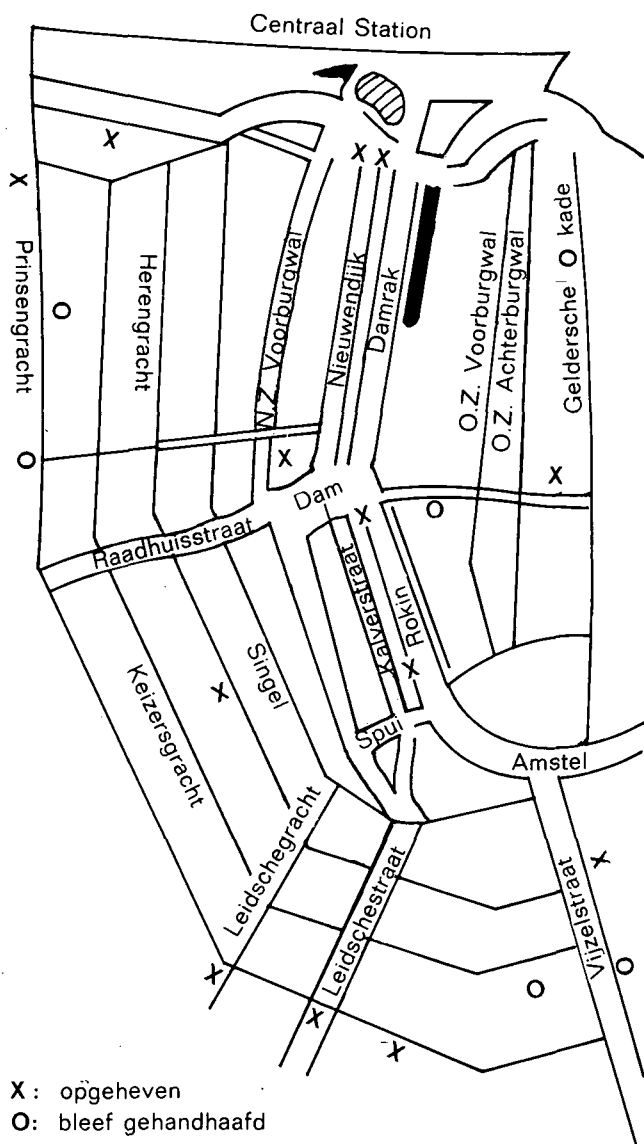
Bij het doorlezen van jaargangen van het Pharmaceutisch Weekblad ontmoet men vanaf het eerste nummer beschouwingen over de rol van de apotheker in de samenleving. Voortreffelijke apothekers gaven en geven daarin hun persoonlijke opvatting, helaas niet zelden schromend deze te generaliseren. Hoe leerzaam en goed bedoeld deze uitingen mogen zijn, als regel gaan zij voorbij aan de noodzaak hierbij uit te gaan van de samenhang en het functioneren van de maatschappij, waarin hun farmaceutische wereld deze rol vervult. Hoe intuïtief ook, men mist hier veelal de wetenschappelijke grondslag, zowel historisch als sociologisch. In een poging met de beschikbare methodieken nader inzicht te krijgen in de samenwerking tussen patiënt, apotheker, arts en maatschappij, werd in die tijd opgericht de Nederlandsche Studiegroep voor Sociale Farmacie. Getracht werd om in dit verband (vooral) apothekers bijeen te brengen met een achtergrond van Geschiedenis (vooral de Farmacie), Sociologie, Politicologie, Psychologie, Industriële- en Ziekenhuis-farmacie en anderen. De ontvangst was koel, de bijeenkomsten veelbelovend totdat een neiging om deze studierichting als machtsinstrument te gebruiken er de meerderheid toe deed besluiten de activiteiten te bevriezen. Officieel bestaat de groep nog steeds. Overigens bleek belangstelling voor deze materie ook buiten Nederland te bestaan, zoals in de U.S.A. (Texas, California), Frankrijk (Soc. d'hyg. et de Pharmacie Social, Rolland), Republiek Zuid Afrika (studenten in Bloemfontein).

Het was niet de bedoeling zonder meer de maatschappij te veranderen maar om eerst te begrijpen, hoe deze functioneert, uitgaande van de farmacie en haar beoefenaren en zonder vooroordelen, zonder engagement en dialektiek. Hier ligt, lijkt mij, nog steeds een terrein braak.

HET EINDE VAN EEN TIJDPERK

In de jaren 1945-1960 voltrokken zich in Nederland en in de Amsterdamse binnenstad, daarmede verbonden, een aantal wijzigingen, die pas geleidelijk merkbaar werden. Behalve dat de mensen **wegtrokken** naar elders, waardoor de omvang der receptuur moest dalen, was deze tevens van invloed op het debiet der winkeliers. Geleidelijk vertrokken de toch reeds schaarse bakkers, slaggers en groentelieden, de klandizie achterna.

Sinds 1945 opgeheven en bestaan gebleven apotheken in en nabij het verzorgingsgebied van de apotheek N.Z. Voorburgwal 137, Amsterdam.

X: opgeheven
O: bleef gehandhaafd

De grote bedrijven misten **uitbreidingsmogelijkheid** en **parkeergelegenheid** en vertrokken eveneens naar de periferie. Voor de apothekers in de binnenstad betekende dit een verdere teruggang. De personeelsleden der bedrijven bleven weg en door de steeds verder opgetrokken **welvaartsgrens** der ziekenfondsen trad relatief een sterker binding op aan de apotheker in hun woonbuurt. Deze verschuivingen waren tevens van invloed op het aanbod van laboratoriumonderzoek. Een en ander kon niet worden gecompenseerd door het gestegen vreemdelingenbezoek, dit in tegenstelling tot de souvenirswinkels, horecabedrijfjes en alles dat juist op de toeristenindustrie dreef. Daarbij kwam nog de verschuiving naar het **verpakte geneesmiddel**. De voortdurende loonstijging voor assistenten, sociale verzorging en secundaire arbeidsvoorwaarden drukten de netto praktijkinkomsten van juist dit

type praktijken, waartoe de steeds stijgende belastingen op progressieve wijze het hunne bijdroegen. De komende Wet op de Geneesmiddelenvoorziening wierp haar schaduw vooruit met betrekking tot de eisen te stellen aan de **apotheekinrichting**. Deze zouden nopen tot een grondige verbouwing en daarmee tot grote investeringen. Inmiddels echter was bekend geworden, dat de **Nieuwe Kerk** en aanliggende panden grondig zouden worden **gerestaureerd**. Dit betekende sluiting van de apotheek gedurende een onbekend aantal jaren, overbrengen daarvan naar een noodgebouw en terugkomen tegen een veelvoud van de geldende **huur**, in een niet als apotheek in te richten, veel kleiner geworden pand. Deze wetenschap maakte, dat in het laatste kwartaal van 1960 de toekomst donker moest worden ingezien.

Dat deze ontwikkeling de farmaceutische verzorging van de gehele binnenstad betrof moge blijken uit het schetsje, dat in en nabij het praktijkgebied de sinds 1945 opgeheven apotheken weergeeft, naast die welke bleven bestaan. Er bleven 6 apotheken, opgeheven werden er 13. Er verdwenen dus ruwweg 70% der apotheken. Een nieuwe complicatie vormde het **gebrek aan assistenten**. Terwijl de nieuwe mogelijkheid tot **pensioenering** de oudste assistente mogelijk had gemaakt een haar gaarne gegunde rust te genieten knapte de „tweede” nu af op huiselijke omstandigheden. Gelukkig kon zij het zich geldelijk veroorloven zich uit de arbeid terug te trekken. De derde assistente had trouwplannen en wilde tegen 1 januari stoppen. Ondanks alle pogingen bleek op korte termijn niet in vervanging te kunnen worden voorzien. Ik besloot daarom de apotheek te sluiten.

Dank zij de medewerking van het departementsbestuur der K.N.M.P. en de gebruikelijke collegiale instelling der omliggende collegae kon op korte termijn een regeling worden getroffen voor opvangen van de ziekenfondspatiënten. De particuliere patiënten ontvingen voorlichting inzake hun mogelijkheden, de hun betreffende administratie kwam in beheer bij een naburig collega.

DE DOOD VAN EEN APOTHEEK

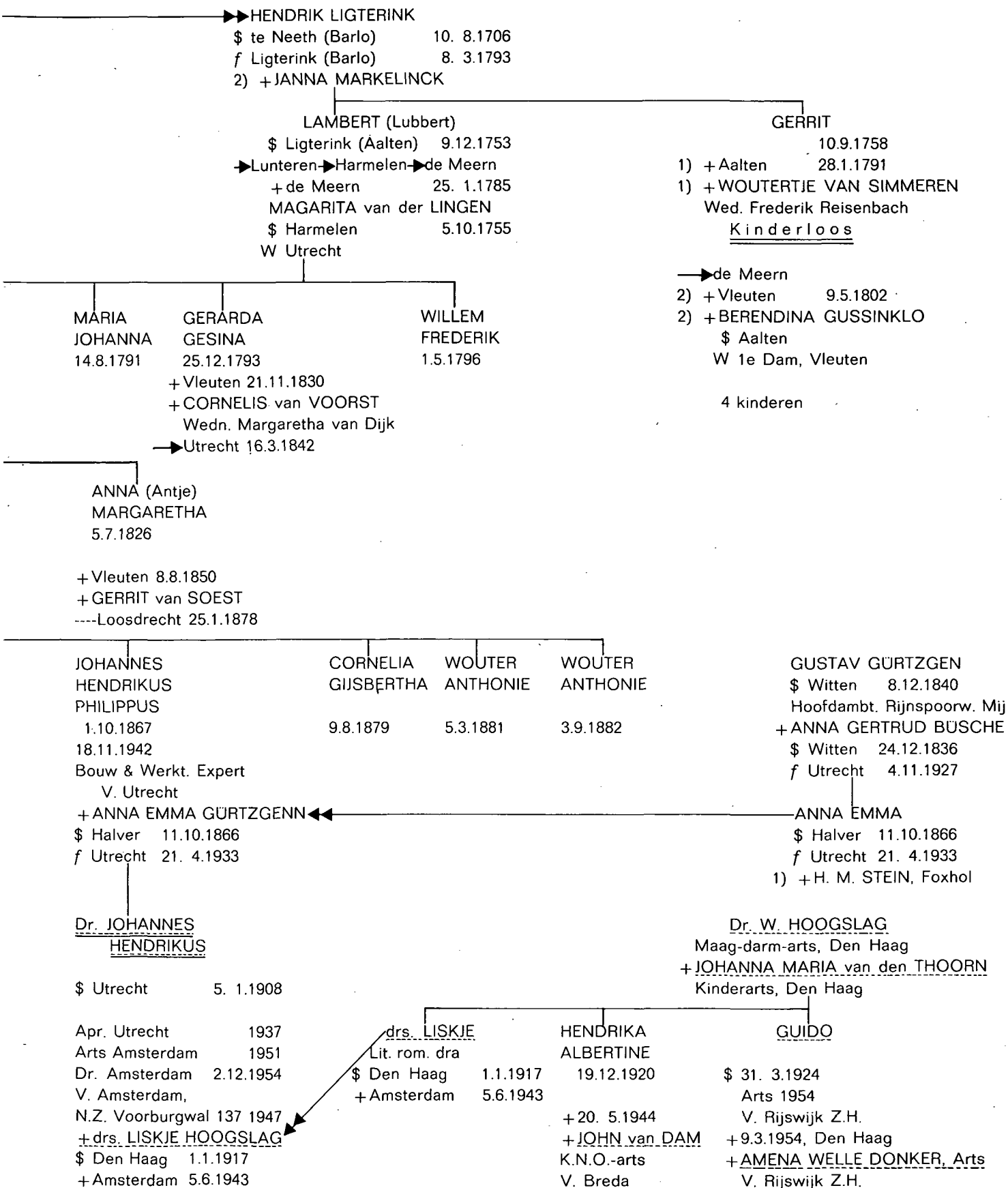
31 December 1960 viel in de laatste nachtdienst. In de loop van de avond kwamen er wat goede vrienden en bekenden om dit tijdperk uit te luiden. Daar was voorzitter Armbrust van het departement Amsterdam, de heer Nikkels van die Port van Cleve, Overdijk (huisgenoot en administrateur van Collega van Driel).

Het gebeuren werd vastgelegd op een film, waarbij Peter Ringoir, trouw vriend en enthousiast amateur-historicus, bekwaam zanger, auteur van romans, novellen en radiohoorspelen, optrad als „de laatste patiënt”. Hij was het, die begon met snuffelen in de geschiedenis van deze apothekerspraktijk, waarvan hij nu „de laatste patiënt” zou zijn. Zonder zijn eerste, summier gegevens, was ik er mogelijk nooit aan begonnen. Hij overleed helaas, alvorens dit verhaal kon worden voltooid. Klokslag 0 uur kwam het bord „gesloten” op de deur. Gesloten, nu voor goed.

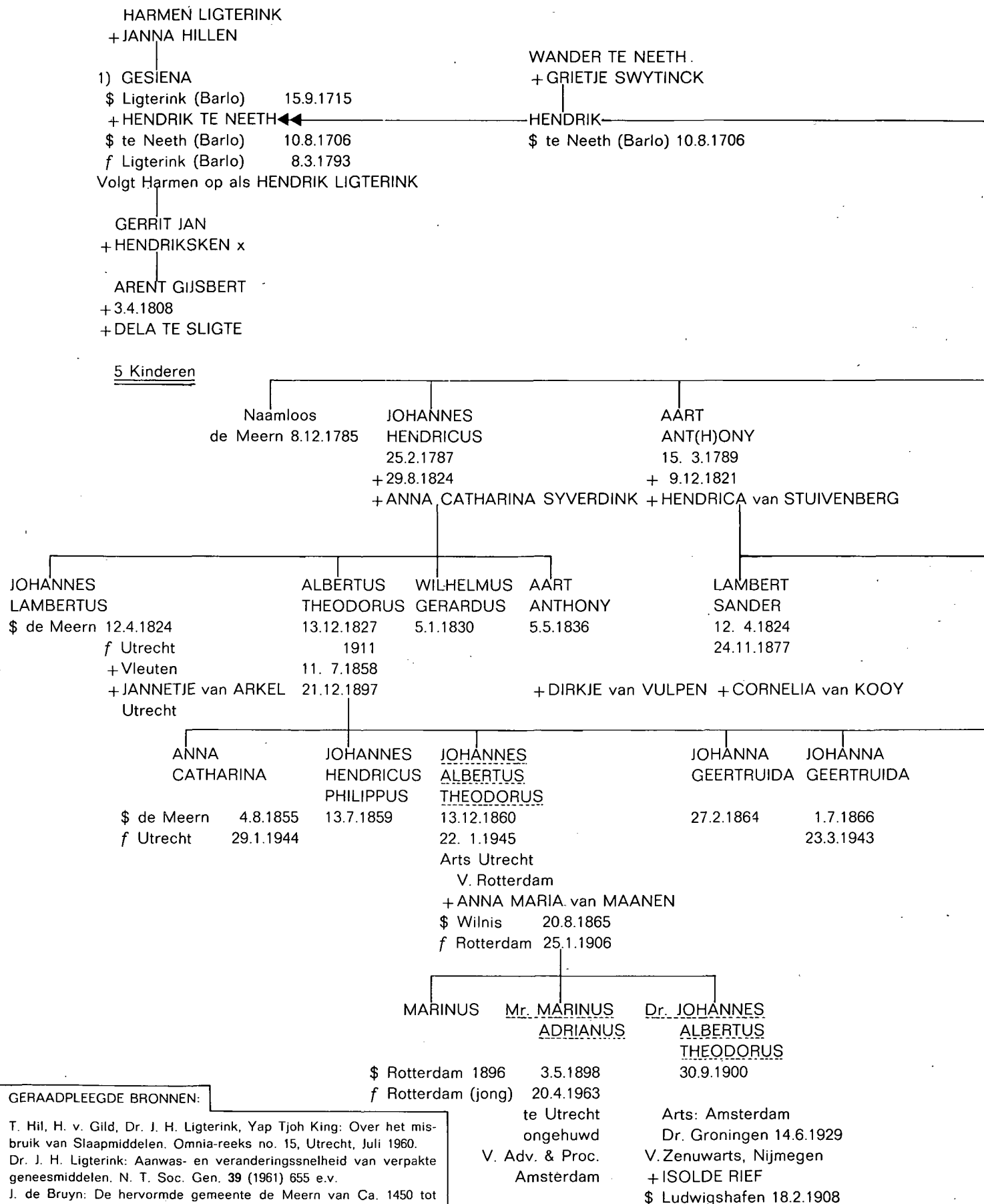

De apotheek, toen de laatste patiënt was vertrokken

STERK BEKORTE GENEALOGIE VAN GESLACHT LIGTERINK

GESCHIEDENIS VAN DE FARMACIE

*Het apothekersassistentsexamen*¹

DRS. E. L. AHLRICHS²

Toen in juni 1867 een Ministerieel Besluit verscheen 'dat voortaan ook vrouwen na afleggen van het leerling-apothekersexamen bevoegd zijn tot uitoefening van een tak der artseneijbereidkunst en wel de recepteerkunst' was dit aanleiding voor het Departement Utrecht van de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering der Pharmacie om in september twee rapporteurs, de heren DUFFER BLOM en GEERTS te benoemen 'om de redenen uiteen te zetten waarom dit Besluit afkeuring verdient'. In dat rapport valt te lezen:

1. dat het Besluit blijkbaar is ingegeven door

gebrek aan hulppersoneel, vooral ten plattelande. Daar is een groot verschil met de steden ten aanzien van het gereedmaken en bewaren der geneesmiddelen; een strenger staatstoezicht zou daar gewenst zijn. De eisen, gesteld aan de leerling-apotheker zijn in dit Besluit ook verlaagd. Ze zouden juist hoger moeten zijn, want in de steden werken ze *wel* onder toezicht, maar bij de plattelandsgeneesheren zeker niet altijd.

2. 'Acht het Departement het *weinig vrouwelijke*, ja *onzedelijke* onder Uwe aandacht te moeten brengen, dat er in de uitoefening der pharmacie door *meisjes* gelegen is. Behalve toch

¹ Opgedragen aan Prof. Dr. O. F. UFFELIE ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar.

² Prof. Ritzema Boslaan 13, Utrecht.

de chemische en pharmaceutische eigenschappen is ook de Pharmacologische waarde van geneesmiddelen aan ieder die daarmee dagelijks omgaat, bekend. Meisjes, die volgens het Besluit na aflegging van het examen van leerling-apotheker, later geroepen zijn geneesmiddelen voor geheime ziekten gereed te maken worden hiermede onwillekeurig in kennis gebracht met feiten, die wel niet tot bevordering der onschuld en moraliteit kunnen strekken'.

Vooraf om deze reden betreurt het departement genoemd Besluit. Dit rapport werd naar het Hoofdbestuur gezonden, maar ontving geen bijval, evenmin als het verzoek juist de eisen te verzwaren. Het werd in handen van een landelijke commissie gesteld en werd niet opgenomen in de *Berigten*, het officiële orgaan van de Maatschappij, omdat het dan ook zou worden gelezen door de niet-leden.

In februari 1868 werd het Departement Utrecht kwaad en vroeg aan het Hoofdbestuur het rapport terug. Toen werd het in juni 1868 in de Algemene Vergadering van de Maatschappij gebracht, waar ook het Departement Groningen tegen vrouwelijke hulp bleek te zijn. Ondanks de bezwaren van deze departementen zijn er toch vrouwelijke apothekersassistenten gekomen!

Het examen van apothekersbediende (sedert 1908 apothekersassistent) werd geregeld bij de Wet van 25 December 1878; deze wet is nog steeds van kracht. De te stellen eisen werden opgesomd in het Koninklijk Besluit van 12 februari 1879 en door de Inspecteurs voor het Geneeskundig Staatstoezicht werd, ter verduidelijking, een nauwkeurige omschrijving gegeven van 'de kundigheden die bij het afleggen van het examen van apothekersbediende gevorderd moeten worden'.

De eerste examina werden afgenomen in 1879 in Utrecht en Groningen en daarna elk jaar in een andere combinatie van plaatsen, zoals 's-Gravenhage/Zwolle; Amsterdam/Arnhem; Breda/Zwolle; Rotterdam/Arnhem enz.

Vanaf 1915 werden er ieder jaar commissies benoemd in de vier universiteitssteden; zij publiceerden gezamenlijk in dat jaar een examenprogramma. Per 1 januari 1968 kwam er een vijfde commissie bij, in Eindhoven, waarin – om

de uniformiteit in de wijze van examineren te bevorderen – enkele leden werden benoemd, die tegelijkertijd lid waren van de commissie in Utrecht. De examencommissies hebben steeds bestaan uit de leden-apothekers en toegevoegde deskundigen voor de vakken van het lager onderwijs (de vakken a t/m g).

Als voorzitter van de 'permanente' commissie in Utrecht fungeerden achtereenvolgens:

- 1915 Prof. Dr. N. SCHOORL,
- 1920 Prof. Dr. W. C. DE GRAAFF,
- 1944 Prof. Dr. O. F. UFFELIE,
- 1975 E. L. AHLRICHS.

Hoewel de examenvakken vanaf het begin tot eind 1974 gelijk bleven, waren er vooral in de laatste dertig jaren toch vele aanpassingen en wijzigingen nodig voor wat betreft de wijze van examineren, de gebruikte apparatuur, de examenstof en de gebruikte grondstoffen, zodat onder andere de Emulsa cum Vitelli Ovi, Bacilla, Granula, Emplastra, emulgeerpillen, pillen met kwik, jodium en zilvernitraat, en Ung. Picis comp. geleidelijk en geruisloos van het programma verdwenen.

Sinds 1963 wordt verlangd dat de kandidaat suppositoria kan bereiden door uitgieten, omdat deze methode in de apotheken steeds meer in zwang kwam. Maar voor 1968 werd nog niet verwacht dat een capsule-vulapparaat voor poeders kon worden gehanteerd. Er werd in het najaar van 1946 een uniform, landelijk, schriftelijk examen ingevoerd voor de vakken: Synoniemen, Natuurkunde, Scheikunde en Latijn. Daar het rekenen als zelfstandig vak niet in de wettelijke bepalingen werd genoemd, werd in 1962 het examen 'Berekeningen voorkomende bij de receptuur' daaraan toegevoegd als onderdeel van de receptuur.

Na het verschijnen van Editio VI van de Farmacopee bleken wijzigingen nodig en uit en door de leden van de examencommissies werd in 1960 een commissie samengesteld om onder andere te bestuderen of het mogelijk zou zijn de werking van geneesmiddelen als examenvak in te voeren. Kort daarna kwam van het ministerie het verzoek een omschrijving van de exameneisen op te stellen in verband met het verstrekken van een rijkssubsidie aan assistentsopleidingen.

Door de gezamenlijke commissies werd in 1962 een volledig programma ter vaststelling en publicatie aangeboden. Jammer genoeg heeft het toen tot 1966 geduurd eer de eerste uitgave van het 'groene boekje' verscheen. Vervolgens werd in de KNMP een commissie, onder voorzitterschap van G. A. W. J. O. E. PARIS, geïnstalleerd voor het opstellen van nieuwe exameneisen. Deze commissie kwam via een enquête onder de Maatschappijleden tot een doorsnede van hetgeen door de apothekers werd verwacht dat hun assistenten zouden kunnen en kennen. Na inspraak van vele zijden werd het ontwerp-rapport in april 1973 aan het ministerie ter kennisneming aangeboden; de diverse cursussen startten hun opleidingen-'nieuwe-stijl'. Toch verscheen maar één dag voor het eerste schriftelijk examen-'nieuwe-stijl', op 1 mei 1975, de officiële Ministeriële beschikking, waarbij dit nieuwe examen werd ingevoerd. Ook alle tikfouten van het destijds gezonden ontwerp-rapport werden daarmee officieel bekrachtigd. De vakken Latijn en Synoniemen werden afgeschaft en als nieuwe vakken kwamen erbij: Kennis der Geneesmiddelen (Farmacotherapie) en Afleveren.

In de beginperiode dat UFFELIE als voorzitter optrad in Utrecht heeft hij er vooral aan gewerkt het imago van pietluttigheid dat de commissie had gekregen, te doen verdwijnen. Sprookjes zoals 'expres verstoppen van tarrakorrels onder de papiertjes op de balans' verdwenen langzaam maar zeker en de nadruk werd verder vooral gelegd op de afleverbaarheid van de gereedgemaakte geneesmiddelen.

De onderlinge contacten en de samenwerking met de andere commissies lieten in de aanvang veel te wensen over: iedere commissie werkte volkomen autonoom. Pas sinds 1952 kwam, vooral op aandrang van UFFELIE, onder leiding van Prof. Dr. C. G. VAN ARKEL als *voorzitter van de voorzitters*, een – doorgaans telefonisch – overleg tot stand dat maar langzaam verder uitgroeide. Het duurde tot 1969 voor de eerste vergadering werd belegd van voorzitters en secretarissen voor het vaststellen van de examenopgaven. Na het aftreden van VAN ARKEL, eind 1971, werd UFFELIE voorzitter van de voorzitters. Onder dit nieuwe beleid werd het onder-

ling overleg tussen de commissies meer uitgebreid; in deze periode kwam het examenreglement tot stand en werden algemene normen voor slagen en zakken vastgesteld. Op verzoek van het ministerie ontving ook deze 'opper'-voorzitter een groot aantal Nederlanders van overzee en buitenlanders om te toetsen of zij voor vrijstelling van een examen in de vakken a t/m g in aanmerking kwamen.

Enkele gebeurtenissen mogen nog even worden genoemd. Een vervalste fotocopy van een overgangsrapport werd in 1952 oorzaak van de eis dat van toen af bij de aanmelding voor het examen alleen originelen of gewaarmerkte afschriften worden geaccepteerd. Toen er in 1958 weer eens aan het ministerie vragen waren gesteld over een eventuele wijziging van de leeftijdsgrens van 18 jaar werd in de Utrechtse commissie ontstemming geuit over het feit dat er nooit een antwoord kwam op dergelijke brieven.

In 1959 werd zelfs tussen 12 en 14 uur een kwantitatieve bepaling van kopersulfaat uitgevoerd, om te bewijzen dat een kandidaat tienmaal te veel had afgewogen.

Tussen de Utrechtse commissie en de groep particuliere opleiders kwam in 1967 een eerste contact tot stand, dat door hen zeer werd gewaardeerd. Behoudens enkele incidentele afwijkingen bleken de examenresultaten overeen te stemmen met de verwachtingen van de opleiders, die veelal bij hun cursussen hogere eisen stelden dan bij het examineren werden gehanteerd. Het contact met de opleiders schijnt thans, na enige jaren van rust, op landelijk niveau een zekere regelmaat te krijgen.

Nadat in 1973 voor het laatst examen werd afgenomen in het Farmaceutisch Laboratorium te Utrecht (de subfaculteitsraad wenste dit niet meer toe te laten) werd met ingang van 1974 begonnen met het examineren in de verschillende opleidingsinstituten, hetgeen weer nieuwe problemen en uitbreiding van de commissies met zich bracht; er werd toen ook begonnen met het uitreiken van cijferlijsten.

Doordat UFFELIE zoveel mogelijk zelf aanwezig was bij de bespreking van de praktijkexamens werd een grote gelijkvormigheid in de beoorde-

ling verkregen, ondanks de aanwezigheid van telkens andere examinatoren.

Dat er sinds het boven aangehaalde rapport van 1867 veel is veranderd blijkt wel hieruit, dat er tijdens het 31 jaar durende voorzitterschap van UFFELIE in Utrecht grote aantallen, hoofdzakelijk vrouwelijke, kandidaten werden geëxamineerd. Dit waren er 1152 voor de vakken a t/m g, van

wie er 570, dus 49,5%, slaagden, terwijl van de 12 600 kandidaten, die het farmaceutische deel van het examen aflegden, er 6880, dus 54,6%, een diploma behaalden. Ook deze getallen mogen worden gezien als een illustratie van het vele en belangrijke werk dat door UFFELIE in deze functie werd verricht.

GESCHIEDENIS VAN DE FARMACIE

*De simplicibus*¹

DR. E. GRENDEL²

Om een indruk te verkrijgen over het aantal simplicia, dat in een apotheek in de beginjaren van deze eeuw werd gebruikt, zal ik een beeld trachten te geven van de apotheek van mijn vader. Geboren op een van de laatste dagen van de

vorige eeuw, ben ik als kind opgegroeid in een tijd van grote farmaceutische strubbelingen. Niet alleen werd het terrein van de oude simplicia, in gebruik bij de receptuur, verlaten ten koste van synthetische chemische preparaten, maar

¹ Opgedragen aan Prof. Dr. O. F. UFFELIE ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar.

² Provinciale weg west 11, Haastrecht.

bovendien verdrongen verpakte geneesmiddelen de oude zelfbereide receptuur.

De opkomst van de specialités werd de inzet van een lange strijd tussen apothekers en drogisten. De vooruitstrevende apothekers zagen in de verkoop hiervan een middel om hun omzet te vergroten, de meer wetenschappelijke collegae beschouwden ze als kwakzalversmiddelen en weigerden ze zelfs in het begin te verkopen. Het gevolg is geweest dat deze apothekers een 'rein-kultuur' van drogisten hebben gekweekt.

De oude vertrouwde apotheek van mijn vader herinner ik mij nog volkomen. In mijn kindjaren speelde ik bij voorkeur met een oude apothekersbalans met afgekeurde gewichten en een eikenhouten pillenplank met totaal uitgesleten massief koperen messen. De apotheek, waar men binnenkwam door een tweedelige voordeur met grote ruiten, had een middenvak tussen twee toonbanken. Naast de voordeur aan iedere kant een groot raam, elk met een glazen hor over de gehele breedte, waarop in matglas een versiering was aangebracht, waarop aan de ene kant de naam E. GRENDEL stond en aan de andere kant 'Apotheker en Chemist'. Het middenvak was betegeld met in een ster geplaatste rode tegels. Een van de toonbanken had een glazen opzet, omvat in een koperen rand, met een loketje om de recepten aan te nemen. Tegen het raam sloot een lessenaar de toonbank af. Men sprak toen nog van toonbanken, *recepteertafels* werden het pas in de tijd dat de apothekers hun image wilden verhogen.

Achter de toonbanken tegen de zijmuren aan iedere kant een hoge opstand, geverfd in een mahoniehouten kleur met vlammen. Aan de ene kant, de natte kant, nauwmondse stopflessen voor vloeistoffen en wijdmondse stopflessen voor de chemicaliën. Aan de andere kant een opstand met aan beide zijden 32 laden, met zinken inleg, voor de simplicia; bovendien waren er in de toonbank aan deze kant nog twee laden, verdeeld in zes vakjes, met busjes met diverse gomharsen, harsen en in omvang kleinere simplicia, o.a. *Asa foetida*, *Thymus vulgare*, Resina Scammoniae, Resina Draconis, Myrrha, Gutti, Fabae Calabari-cae, Gallae, Fruct. Aurantii immat. en Sandaraca. De zeldzaamste ervan zijn gelukkig bewaard ge-bleven, o.a. twee bezoar-stenen. De kruidenladen waren voorzien van porseleinen naamplaatjes.

Tussen de simplicia-laden was een meterhoog kastje met glazen deurtjes, waarin de specialités stonden; om er enige te noemen: Pinkpillen, Tegal-tabletten, Pastol-tandpasta in blikken doosjes, Pilules rouges, Haematogen, Levico-water, Hofman Kunst-bronwaterzouten, Klierdruppels en Perlen de Santa. Voor ons kinderen waren de Beecham-pillen het belangrijkste, want hiervan werden folders verstrekt van hobbelig papier waarop, als men met een sigaar een zwarte stip aan het gloeien bracht, een slangetje vuur door het papier kroop en de woorden *Beechams Pills* te voorschijn kwamen. Boven dit kastje nog drie opstandplanken met, eveneens bewaard ge-bleven, wijdmondse flessen. De kleine met o.a. Coccionella, *Ossa sepiae*, *Corallium rubrum*, Pulvis Cantharidum, Pulvis Lapid. cancrorum, Semina Abri (Amsterdamse weesmeisjes), Stigmata Croci, *Secale cornutum*, Opium, Kamala, Pulvis aromaticus en Pulvis Cubebaram.

Op de twee andere planken grotere flessen met o.a. Aloë, Catechu, Lactucarium, Resina Jalapae, Pulvis Myrrhae, Pulvis rad. Helenii, Pulvis tuberi Saleb, Pulvis lign. Quassiae, Pulvis Chinae fusci, Pulvis herb. Sabinae, Tragacantha, Manna en Sapo Hierolyma.

Tegen de achterwand van de apotheek stond ook nog een lage toonbankkast waar onderin, met schuifdeurtjes gesloten, talrijke bussen en busjes met voor de receptuur minder gangbare simplicia stonden. Bij de overname van de apotheek zijn deze bussen door mij opgeruimd; wel herinner ik mij er nog enkele van, o.a. Stipites Dulcamarae, Herba Capillorum Veneris, Radix Taraxaci c. herb., Folia Juglandis, Flores Pyrethri, Rhizoma Graminis, Fructus Colocynthis, Herba Urticae dioicae en Herba Equisiti arvensis.

Het totale aantal simplicia in deze apotheek schat ik op een 300 stuks, hetgeen overeenkomt met het aantal, dat genoemd wordt in de farmacognostische tabellen van apotheker C. STEPHAN (Dresden 1890), een handleiding bedoeld als leidraad voor farmacognostische verzamelingen.¹

Het grootste aantal van deze 300 simplicia werd tijdens de eeuwwisseling nog in de receptuur toegepast en gebruikt door de farmaceutische groothandel bij de bereiding van farmaceu-

¹ Dit was onder andere in gebruik bij de Utrechtse apotheker W. P. H. VAN DRIESSEN MAREEUW.

tische preparaten, tincturen, stropen, wijnen etc. Slechts een klein aantal kwam als huismiddeltje of volksgeneesmiddel in aanmerking bij de handverkoop. Merkwaardig hebben deze zich als zodanig het langst, zelfs tot heden, standgehouden. Ik denk hierbij aan kamille, lijnzaad en lijnmeel, zoethout, sennablaadjes en -peulen, -bastjes, wormkruid, astmakruiden, vlierbessen, kruize-munt, brandnetel en bosbessen.

Op 1 juni 1908 hield Dr. N. SCHOORL een rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon hoogleraar in de farmaceutische en analytische scheikunde, microchemie en toxicologie aan de Universiteit van Amsterdam. Hierin sprak zijn hooggeleerde het volgende: 'Maar erkent, dat voor de bewerking dezer nieuwe, voornamelijk practisch-chemische vraagstukken, in de eerste plaats de persoon (de apotheker) is aangewezen, die tegenwoordig reeds krachtens zijn diploma ook van Staatswege tot analytisch-scheikundige is gestempeld. En gij, jonge pharmaceuten, bedenk dat hier uw toekomst ligt, en wanneer gij de illusie in de oefening van uw eigen vak hebt verloren, doordien gij de historische taak der pharmacie steeds kleiner afmetingen ziet aannemen en daardoor onvoldoende worden om als maatschappelijk vak in de levensbehoeften harer beoefenaars te voorzien; herwin die dan door het bewustzijn, dat deze nieuwe taak u in de gelegenheid stelt om nog veel mooier en dankbaarder arbeid te verrichten.'

Enige maanden later op 2 november 1908 hield Prof. Dr. N. SCHOORL een tweede rede: 'De verhouding van de pharmacie tot het hooger onderwijs', uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de artseneijberekunde, de toxicologie, de analytische microchemie aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. Hierin sprak hij als zijn mening uit, 'dat de toekomst van het vak van den drogist verzekerd was en dat het vak van den tegenwoordigen apotheker, in den zin van wetenschappelijken winkelier ten doode is opgeschreven. Op het oogenblik kan het slechts door kunstmatige zorgen en wettelijke steunsels in het leven gehouden worden'. Een vinnige discussie met zijn collega-voorganger Prof. H. WEFERS BETTING hierover was het gevolg. Prof. WEFERS BETTING had op 11 december 1877 zijn inaugurele rede gehouden met de titel: 'Het ver-

leden, het heden en de toekomst der Pharmacie'. De evolutie van de pharmacie zoals heden kan worden geconstateerd, had geen van deze beide hoogleraren voorzien.

In 1919 begon mijn studie in de pharmacie te Utrecht met tweemaal per week een uur college plantkunde door Prof. F. A. F. C. WENT, morfologie en fysiologie, en zaterdags anderhalf uur achter elkaar systematiek door Prof. A. A. PULLE. Bovendien nog een middag praktijk: microscopie. Hiermede werd de grondslag gelegd voor het voetstuk botanie, een van de voetstukken waarop de pharmacie steunde. Een ander voetstuk, de scheikunde, waarvan de opbouw begon met de anorganische analyse volgens de zwavelwaterstof-methode, werd zoals wij al lazen, in de wetenschappelijke kringen van veel meer waarde geacht. Het derde voetstuk, farmaceutische dierkunde, was reeds door de tijd vermolmd. Het moest gedoceerd worden door Prof. H. G. NIERSTRASZ, die als studievak zoölogie had; maar bij mijn bezoek aan hem bij het begin van mijn studie, zoals toen nog usance was, kreeg ik te horen dat hij zelf niet wist wat onder farmaceutische dierkunde werd begrepen. Derhalve was hij tevreden als ik een college van hem zou volgen en een middag practicum. Dit practicum bestond voor mij uit de ontleding van een worm, maar zijn colleges over de evolutie-theorie waren zo boeiend, dat ik ervan heb genoten.

De strubbelingen in apothekerskringen gingen in deze studiejaren langs mij heen. Onze apotheek groeide mee met de specialité-kast; bovendien had mijn vader overeenkomstig de ideeën van Prof. SCHOORL een keuringsdienst van waren en een daarbij benodigd modern laboratorium voor Gouda georganiseerd. Wij zullen dit apothekersvraagstuk dus verder maar laten rusten, ik was nog lang geen apotheker, de tijd zou wel een oplossing brengen. Intussen deed ik kandidaatsexamen, gestoken in jaquet, zoals in die tijd vereist was, maar moest desalniettemin meer dan een half uur op de gang van het universiteitsgebouw wachten, omdat de pedel een meisje, ELIZE GRENDEL, eerst verwachtte. Een vergissing waarvan ik in mijn verdere leven nog dikwijls het slachtoffer werd.

Na mijn kandidaatsexamen volgde ik de colleges van Prof. W. C. DE GRAAFF. Deze was in 1916 benoemd tot buitengewoon hoogleraar te

Utrecht in de vakken farmacografie, galenische farmacie en microbiologie. Deze benoeming heeft indertijd veel stof doen opwaaien. De vakken, welke hij doceerde, werden blijkbaar een gewone hoogleraarsbenoeming niet waardig gekeurd. Prof. E. COHEN, een van degenen, die zich het meest tegen het buitengewoon hoogleraarsambt verzette, trad zelfs als rector van de universiteit af. De inaugurele rede van Prof. DE GRAAFF had als titel: Wetenschappelijke toepassingen der microbiologie. In 1920 volgde toch, als erkenning van zijn verdiensten en tevens van de belangrijkheid van zijn leervakken de benoeming tot gewoon hoogleraar. Zijn studies op het gebied van de farmaceutische biologie waren aanleiding voor de Senaat van de Universiteit van Amsterdam hem in 1932 te benoemen tot Doctor honoris causa.

De farmacognosie behandelde hij op dezelfde manier als de grootmeester ALEXANDER TSCHIRCH (1856-1932). Niet alleen besprak Prof. DE GRAAFF de werkzame bestanddelen van het behandelde simplex, maar ook diens groei-omstandigheden, zo nodig de kweek, de oogst en verpakking, dikwijls met een terugblik op de geschiedenis van de plant. Daarom ook zijn grote belangstelling voor de geneeskruidenteel en de standaardisering ervan, in het bijzonder in ons land. Een excursie met de studenten naar de geneeskruidenkwekerijen in Den Dolder en Noordwijk stonden dan ook op zijn leerplan, evenals een botanische wandeling langs de Oude Rijn en een meerdaagse excursie naar Limburg.

Tijdens mijn studie was ik wel verplicht de farmacognosie terdege te bestuderen, maar mocht ik in de loop der jaren veel hiervan vergeten zijn, één ding is zeker, de liefde voor de plantenwereld en de bereidheid voor verdere studie hiervan zijn mij door deze enthousiaste lessen en excursies voor altijd meegegeven. Terecht schreef een andere leerling van Prof. DE GRAAFF, zijn collega Prof. F. H. L. VAN OS, in een in memoriam over hem het volgende: 'Van den aanvang af bezielde met de gedachte, dat het plantaardig geneesmiddel in zijn waarde miskend werd, heeft hij bij ontelbare gelegenheden een lans gebroken voor het geneeskruid. Als pharmacognost hebben de meeste van zijn leerlingen DE GRAAFF gezien, en genoten van het enthousiasme waarmee hij zijn colleges voordroeg. Hoe wist hij zelfs de grootste

scepticus te overtuigen met zijn onverwoestbaar geloof en zijn vaste overtuiging, dat men in de werking van het geneeskruid meer te zien heeft, dan het effect van het werkzaam hoofdbestanddeel alleen'. 'Zoo leeft Prof. DE GRAAFF in de herinnering van zijn leerlingen, boeiend verteller, knap in zijn betogen, fel sarcastisch soms, maar steeds gedragen door de liefde voor de wetenschap, die hij diende'.¹

In 1926 studeerde ik af en ik werkte enkele jaren als apotheker bij de Koninklijke Pharmaceutische Handelsvereniging te Amsterdam. Daar heb ik veel geleerd bij de inkoop en beoordeling van de diverse partijen simplicia en een indruk verkregen van de grote verschillen in kwaliteit van het simplex. In 1930 nam ik de apotheek van mijn vader over. Een volledige verbouwing volgde; resultaat een zeer moderne apotheek. Van de 64 laden met simplicia bleven er in het onderstuk van een der opstanden slechts 24 over.

In mijn eerste jaren als zelfstandig apotheker werden in Gouda nog regelmatig decocta en infusa in de receptuur verwerkt. In tijden van griep maakten wij decoct. Carrageen, decoct. Chinae en infus. Ipecacuanhae in voorraad; verder werd er voorgeschreven infus. Sennae comp., infus. Digitalis, infus. Secale cornutum (bij voorkeur 's nachts), decoct. fol. Uvae Ursi, decoct. fruct. Myrtilli en mucilago Saleb, terwijl wij voor onze eigenbereide stropen gebruikten: Petala Rhoeados, Herba Thymi, Folia Sennae, Cort. fruct. Aurantii, Radix Rhei en Radix Jalapae, Radix Althaeae, Radix Liquiritiae en Cortex Condurango voor Vinum Condurango.

In 1935 kwam ik terug op het Farmaceutisch Laboratorium aan de Catharijnesingel, nu als examinator bij het apothekersassistentsexamen. Voorzitter was nog Prof. DE GRAAFF, verder bestond de examencommissie uit vijf leden. Het examen werd telkens op één dag afgenomen met zes kandidaten; 's morgens praktijk, 's middags gedeeltelijk schriftelijk en mondeling.

Prof. DE GRAAFF is in de bezettingstijd op 10 mei 1944 overleden; Prof. SCHOORL was reeds in het begin van de oorlog op 4 juni 1942 overleden. Medio 1943 werd tot lector benoemd aan de Rijksuniversiteit te Utrecht voor de vakken farmaceutische chemie, galenische farmacie en

¹ *Pharm. Weekblad* (1946) 81, nr. 1.

de receptuur de apotheker O. F. UFFELIE. Als opvolger van Prof. DE GRAAFF werd hij ook voorzitter van de examencommissie voor apothekers-assistenten. Meer dan 30 jaar heb ik met hem in deze commissie samengewerkt en hem leren waarden om zijn mild, menselijk oordeel.

In 1945 promoveerde UFFELIE te Groningen bij Prof. D. VAN OS als promotor, op het polarografisch onderzoek van enige alkaloiden.

Na de oorlogsjaren kwamen grote veranderingen. Bij Koninklijk Besluit van 27 juni 1946 werden benoemd aan de Rijksuniversiteit te Utrecht: 'tot gewoon hoogleraar, om onderwijs te geven in de pharmaceutische scheikunde, met inbegrip van de toegepaste analyse, Dr. J. A. C. VAN PINXTEREN; tot buitengewoon hoogleraar, om onderwijs te geven in de galenica, met inbegrip van de receptuur en de pharmacognosie, thans lector aan de voornoemde universiteit, Dr. O. F. UFFELIE; tot buitengewoon hoogleraar, om onderwijs te geven in de chemische levensmiddelenleer en toxicologie, Dr. J. F. REITH.¹

De opleiding van farmaceutische studenten te Utrecht kwam dus volledig in nieuwe handen. Dit was niet de enige verandering in deze naoorlogse jaren. Er kwam gebrek aan apothekersassistenten, daarom gingen steeds meer apothekers zelf opleiden en voor nieuwe cursussen werd reclame gemaakt. Resultaat een grote toeloop van kandidaten. Onze examencommissie werd onder leiding van Prof. UFFELIE uitgebreid van vijf tot veertien leden. Landelijk werd voortaan door de vier examencommissies op een zelfde middag het gehele schriftelijk examen afgenomen. Soms zaten meer dan 200 kandidaten in een zaal van Tivoli gebogen over de opgaven. Prof. UFFELIE wist steeds een goede vruchtbare sfeer in de vergaderingen van onze examencommissie te handhaven.

Ook in de apotheken hadden grote veranderingen zich afgetekend. Onze apotheek was opnieuw uitgebreid, de specialités waren zo sterk in aantal toegenomen, dat een aparte opstandkast nodig was; het aantal laden met simplicia was echter tot een twaalfstal verminderd. Deze veranderingen waren veroorzaakt door de receptuur. Het geneesmiddelenarsenaal was totaal gewijzigd. De chemisch-farmaceutische grootindustrie had hier-

in grote invloed gehad. Van de infusa en decocta waren hoofdzakelijk infus. Ipecacuanhae, decoct. Carrageen, decoct. Myrtilli en decoct. Fol. Uvae Ursi overgebleven; één nieuwe was erbij gekomen: decoct. Rhizomatis Curcumae. De ideale toepassing van het geneesmiddel werd de tabletvorm.

Nu ik ouder ben geworden, realiseer ik mij pas goed hoe enorm groot de vooruitgang in de wetenschap der geneeskunde is geweest. De nieuwe geneesmiddelen werden bij hun eerste aflevering als doodgewoon geaccepteerd, het bijzondere ging langs mij heen. Slechts twee markante gevallen uit mijn eigen ervaring zal ik hiervoor ophalen.

Op het gymnasium, in de zesde klas zittende, heerste de Spaanse griep in ons land. Een, in mijn ogen oude leraar kreeg griep, longontsteking en overleed binnen veertien dagen; nog geen maand later ging de conrector dezelfde weg, terwijl de rector maandenlang ziek bleef. In 1935 werd in Gouda voor het eerst het sulfapreparaat Dagénan voorgeschreven en het gevaar van een longontsteking was geweken. Het andere voorbeeld is nog duidelijker: een goede huisvriend had een zoontje van nog geen twee jaar, het was een suikerpatiëntje. De dokter had zijn vader ingelicht, dat het kind ten hoogste nog een jaar te leven had. Het werd mijn eerste insuline-patiëntje, groeide op tot een flinke kerel en leeft nog.

Minder frappante voorbeelden zou ik met de toepassing van penicilline kunnen aanvullen. Hier hebben wij een groep werkzame stoffen, afkomstig uit schimmels, die wij ook bij de biochemie zouden kunnen indelen. Men zou kunnen aanvoeren dat de farmacognosie hiermede parallel gaat. Behoren de van penicilline afgeleide synthetische preparaten tot de chemie, tot de biochemie of tot de farmacognosie? Wij zullen het antwoord in het midden laten, slechts opmerken dat Prof. UFFELIE deze preparaten met hun stormachtige ontwikkeling terecht volledig in zijn colleges behandelde. Dit was in overeenstemming met de strekking van zijn inaugurele rede van april 1947, welke werd gehouden bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon hoogleraar in de farmacognosie, galenische farmacie en receptuur. Hierin wees hij, in een kort overzicht aan de hand van vele farmacognostisch-chemische onderzoekingen, op het be-

¹ Pharm. Weekblad (1946) 81, 339.

lang welke antibiotica en tetraploïde planten, naast vele andere, voor de geneeskunde hebben. Inderdaad is deze voorspelling uitgekomen, getuige de vele nieuwe vondsten van de laatste decennia.

In de grondig voorbereide colleges van Prof. UFFELIE werd de klemtoon gelegd op de chemische structuur en formules van de werkzame bestanddelen der behandelde planten. Bovendien werden deze stoffen vergeleken met analoge preparaten met dezelfde werking. Een moeilijke opgave voor de studenten om hiervan een goed dictaat te maken. Dit zeer vele materiaal werd behandeld in zijn colleges, uitgestreken over enkele jaren. Vanzelfsprekend werd daarbij het botanische gedeelte van het besproken simplex in het kort behandeld. In 1954 werd Prof. UFFELIE gewoon hoogleraar in de farmacognosie, gale-nische farmacie en receptuur. Hierbij werd hij vanaf 1958 bijgestaan door Prof. P. SORGDRAGER, die benoemd was tot hoogleraar om onderwijs te geven in de praktische farmacie. Prof. UFFELIE kon zich nu geheel wijden aan de farmacognosie en zijn toepassingen. De wetenschap had, zoals wij reeds opmerkten, op dit terrein ook niet stilgestaan; dank zij de nieuwe verfijnde analysemethoden was het mogelijk geworden door middel van polarografie, spectrofotometrie, spectrofluorometrie, dunnelaagchromatografie en gaschromatografie de uiterst kleine hoeveelheden nieuw ontdekte stoffen niet alleen te analyseren, dikwijls naast de reeds bekende werkzame hoofdbestanddelen, maar ook volledig te identificeren en eventueel ook waardebepalingen toe te passen. De voorspelling van Prof. DE GRAAFF dat niet alleen het hoofdbestanddeel werkzaam zou zijn, werd in deze jaren bewaarheid.

Het is niet verwonderlijk dat vele studenten tegen het laatste tentamen, farmacognosie, voor hun doctoraal opzagen. Ik heb dit zelf kunnen

constateren, aangezien in deze jaren een dochter en een zoon te Utrecht farmacie studeerden. Tot het geluk van vele studenten heeft Prof. UFFELIE later zelf het behandelde materiaal in dictaatvorm samengebracht. Resultaat: zes cahiers in folio met in totaal bijna 700 bladzijden en met een index van 40 bladzijden. Ruim een 400-tal planten worden hierin behandeld. Het is buitengewoon jammer dat dit dictaat niet in boekvorm is uitgegeven. Het zou een waardig monument voor zijn college farmacognosie zijn geworden, zoals deze in de laatste jaren gedoceerd werd, terwijl het respect zou afdwingen voor de farmaceutische studenten die deze studie volbrachten. Ook zou hieruit blijken dat het beschrijvend botanische aspect eigenlijk geheel overvleugeld geworden is door het chemische aspect. Zou het daarom niet wenselijk zijn de oude farmacognosie als onderdeel van de geschiedenis van de farmacie der natuurwetenschappen aan een universiteit te doen doceren? De geschiedenis van de farmacognosie is een stuk cultuurgeschiedenis, denk slechts aan de Kina, dat een ernstige studie waard is. Tevens leert het ons bescheidenheid, want juist uit zijn geschiedenis blijkt dat wat eenmaal een wetenschappelijke waarheid is geweest, later een dwaling kan blijken te zijn. Bovendien zou het zeer zeker de liefde voor het bestuderen van onze plantenwereld aankweken; de natuur is nu eenmaal niet uit formules alleen te beleven en het zou een goede steun zijn voor de pogingen tot behoud van het milieu.

Uit de receptuur is het gebruik van de gehele of een gedeelte van de plant, het simplex, nage-noeg geheel verdwenen, maar voor de wetenschap en voor de farmacie is de farmacognosie nog niet verloren; met een kleine aanvulling geldt nog steeds de eerste zin van de dictaten van Prof. UFFELIE: 'De pharmacognosie is zo oud als de beschaving en zo modern als de wetenschap'.

